Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VESTJYDSKE FORTÆLLERE

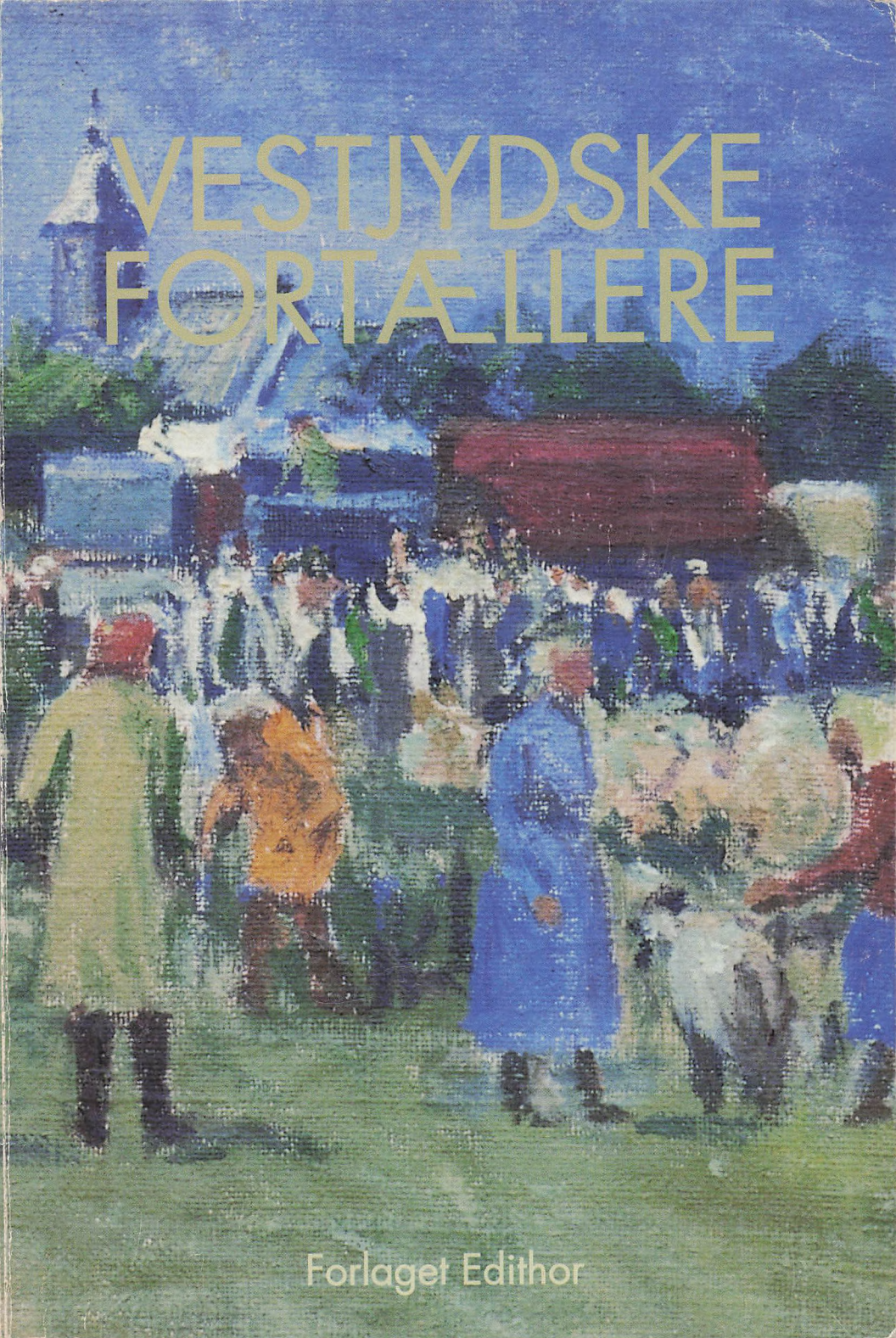

Forlaget Edithor

VESTJYDSKE FORTÆLLERE

Vestjydske fortællere 1995

Redaktion: Thyge Clausen

Omslag: Udsnit af maleri af Chresten Lyngbo.
Udlånt af Varde Museum.

Sats og tryk: P. E. Offset & Reklame A/S

ISBN 87-984273-3-4

Forlaget Edithor
Tømrervej 9
6800 Varde
Tlf. 75 22 58 22

Indholdsfortegnelse

Forord 7

Erindringer fra Barndommens Dage 9
Af Henning Lipppert

Københavneren der blev vardenser 15
Af Carl Gustav Munk Levring

Verdenshjørnerne 19
Af Otto Frello

På isbåd over Ho Bugt "Flyveren" 29
Af Jens Broeng

I ordet skabes verden 43
Af Marianne Plesner Olsen

Hjælp til Polen 49
Af Viggo Schantz

Havet - Fanøs skæbne 55
Af Poul Ulsdal

Fra sørøvertogt til vikingefærd 72
Af Jens Broeng

Om at blive vestjyde 77
Af Olaf Bak

Tilbageblik i skitseblokken 79
Af Olaf Bak

Forretningsrejsen, der endte som en julehistorie 80
Af Robert Thomsen

Fra 9. april til 4. maj 83
Af Niels Krukow

Lidt om Langli og Hjertings historie 92
Af Kirstine M. Olesen

45 års virke og oplevelse af det vestjydske landskab 115
Af Horst Meesenburg

Sommerlandet ved Ho Bugt 123
Af Jørgen Steens

Forord

Udsendelsen af denne 4. udgave af Vestjydske Fortællere skal ledsages af en stor tak til de bidragsydere hvis arbejde har gjort det muligt at skænke læserne en række nye spændende og fængslende oplevelser.

Læsefrugterne får også denne gang følgeskab af adskillige farvegengivelser af vestjydske billedkunstneres skildringer af landsdelens natur og mennesker. - Tak til Varde Museum og Otto Frello for den imødekommenhed og hjælpsomhed man har ydet os!

Også vore mange læsere sender vi en taknemlig tanke; deres trofasthed er simpelthen forudsætningen for at årbogen kan udkomme fortløbende.

Allerede nu begynder årgangene at fylde i reolen: og de har det som vinen: med tiden udvikler indholdet velsmag og fylde og skænker ved genlæsning nye glæder.

Nok er bogen som medium ikke længere enerådende, men besidder dog stadig uovertrufne kvaliteter.

Du sidder med en åben bog
en aftenstund i stuens krog
og vender blad på blad.
Fordi er arbejd og besvær,
nu er en anden verden nær,
nu læser du dig glad!

Grydvad Mølle. Maleri af Chresten Lyngbo. Varde Museum.

Erindringer fra Barndommens Dage

Af direktør Henning Lippert, Virum

Jeg er født i Vestergade 34 i Varde den 11. oktober 1922. Mine forældre var kommet til byen året før. Far var fuldmægtig på Amtstuen, det daværende Statens Skattekontor. Amtstuerne blev nedlagt i 1970.

Efter et årstid i Vestergade flyttede familien til Sønder Varde, hvorfra vi i sommeren 1926 forlagde residensen til Palludansvej 24. Vejen var ikke anlagt endnu, men var antydet ved et par hjulspor. I 1930 flyttede vi hen i nr. 18, som familien selv lod bygge. Her blev vi boende, til vi for stedse forlod Varde 31. maj 1937, da far efter ansøgning blev forflyttet til Vejle.

De erindringer, jeg har fra min drengetid, knyttede sig primært til Palludansvej og området der omkring samt - selvfølgelig - til skolen.

Den første episode, jeg erindrer i min tilværelse, var flytningen til Palludansvej fra Sønder Varde, hvor jeg fik lov til - alene - at sidde med i førerhuset på bybud Knudsens lille lastvogn. I en alder af knap 4 år var det dengang en sensation at køre i bil.

Vel installeret i den nye lejlighed fik jeg information om, at hvis jeg lagde et stykke sukker i vindueskarmen i soveværelset, så ville storken snuppe det og en dag aflevere en lillebror eller -søster. Det viste sig at slå til. Det blev en søster - Kirsten - den 12. august 1926.

Om tiden indtil jeg kom i skole, har jeg ingen erindringer. Der var jo dengang langt til naboerne, de nærmeste legekammerater var Egon Laustrup og hans søstre, der boede på Frisvadvej på den anden side af Nebelbanen, på hjørnet af den senere anlagte Brendstrupvej. Egons far var telefonmontør, og qua det havde man telefon, et stort skrummel, der hang på væggen i stuen.

Tidligt fik de også radio, længe før vi havde det.

På et vist tidspunkt kom der i radioen om torsdagen en halv times drengeudsendelse, hvor vi sad med store ører for at suge alt til os. Radiomanden, der stod for udsendelsen, var Jens Frederik Lawetz, der som bekendt endte som TV-direktør mange år senere.

Ca. 1929 fik jeg en trofast legekammerat og følgesvend i Arne Christiansen, der boede i Villa Krogen på Frisvadvej over for sygehuset. Lige siden har vi haft forbindelse med hinanden.

Det var et skønt område, vi boede i rent legemæssigt. Der var marker eller ubebyggede grunde rundt om os. Efterhånden blev vejene Palludansvej og Brendstrupvej anlagt og lidt efter lidt blev der bygget huse; men så længe jeg boede i Varde, var området ikke helt udbygget. Efterhånden som vi blev større, udvidede vi vort territorium til også at omfatte Lunden og Troldhøj. Fra ca. 1928 - antager jeg - erindres en dramatisk begivenhed, idet en karl, vistnok fra Rosengården, en aften stak ild på Troldhøj Plantage, og hvor vi tydeligt kunne iagttage ildskæret fra vore vinduer. Det lykkedes at begrænse ildens hærgen, men et ganske stort stykke af plantagen var brændt og stod tilbage med sodsværtede stammer. I mange år herefter bar området præg af denne ugerning.

Den 1. april 1929 kom den skelsættende begivenhed, hvor vor bevægelsesfrihed blev begrænset. Egon og jeg kom i samme klasse - 1. A - og fik som klasselærer fru Johanne Buch, der blev som en mor for os alle. Dertil kom at hun også var en fremragende pædagog og lærer. Fru Buch havde vi til dansk, og hvad herunder hørte samt skrivning. Regning og senere historie tog L. Emil Christensen sig af. Også L. Emil C. var en fortræffelig læremester. Ca. 60 år efter vor debut i 1. A fortalte L. Emil's søn Poul, som jeg var siddekammerat med de første 5 år, at han en gang havde hørt faderen sige til en kollega, at 1. A var en særlig klasse, hvilket vi fortolkede som en kompliment.

Fra de første 5 år i skolen har jeg kun få erindringer, men én står stadig knivskarpt - nemlig proceduren ved optagelsen til Mellemskolen.

Forud gik diverse prøver i dansk, diktat, regning m.v. Resultatet heraf fik vi ikke at vide, men en af de sidste dage i marts var alle

kandidaterne tilsagt til møde i skolegården nedenfor den høje trappe til den gamle fløj. Det vil sige, skolegården var fyldt med forældre, andre pårørende og nysgerrige kammerater. Øverst på trappen stod skoleinspektør Dalsgaard-Hansen og de navne, han læste op, skulle gå "spidsrod" op til ham - de havde nemlig ikke fundet nåde for kommissionens øjne. En proces, der kun kan sammenlignes med begivenhederne på Concordepladsen i Paris 1789-93!. Til dato fatter jeg ikke den dårskab, denne håndtering lagde for dagen.

Poul Kappel og jeg havde anbragt os således, at vi, om nogen af os var blevet råbt op, omgående havde bragt os uden for synsvidde ved flugt fra stedet. Vi blev dog heldigvis ikke nævnt.

Den gang i 30'erne foretog skolen hvert andet år en samlet udflugt i juni, dog var de tre yngste klasser ikke deltagere. Den første, jeg deltog i (4. klasse), gik til Esbjerg, hvor der var en stor fiskeriudstilling, vistnok i forbindelse med Vognsbøl-parken. Vi var i alt fald på en ordentlig fodtur fra banegården langs havnen til udstillingen, hvor vi opholdt os en rum tid, inden vi henad aften snoede os i den meget lange kolonne tilbage til udflugtstoget. Næste tur gik til Himmelbjerget med sejltur fra Silkeborg via Ludvigslyst (frokost) til "Bjerget". Ved ankomsten til foden af "Bjerget" tilbød jeg at slæbe en kuffert for en af lærerne op på toppen og modtog herfor et salær, som bevirkede, at jeg ved hjemkomsten til Varde omkring midnat (!) havde flere skillinger i lommen end ved afrejsen - trods lidt slikkøb undervejs.

Den sidste udflugt, jeg deltog i, gik i 1936 til Ribe, hvortil vi kørte i gamle 1. kl. -vogne med dør mellem kupeerne to og to. Billetteringen, når en sådan fandt sted, skete ude fra, idet konduktøren bevægede sig ad et brædt langs vognen og angav ved et slag på ruden, at man skulle rulle ned og komme frem med sine billetter!

De enkelte klasser havde hver for sig også en årlig skovtur. I Underskolen gik den altid til Lunden med forskellige lege på pladsen nær Pavillonen. I Mellemskolen var vi bl.a. ved herregården Endrupholm og et andet år ved Letbæk Mølle. Det var i 2. mellem, vi var ved Letbæk Mølle, og det blev en herostratisk tur. Vel ankommet slugte drengene hastigt den medbragte fourage og begav sig hurtigt bort fra pigerne og lærerne L. Emil C. Jensen samt

skoleinspektør Dalsgaard-Hansen, som var inviteret med. Som stedkendt gik jeg i spidsen rundt om den ret store mølledam, således at drengene var på den modsatte side, da pigerne dukkede op. Efter at være kommet helt rundt forsvandt vi bort i et nærliggende krat, hvor skoleinspektøren senere fandt os. Hele dette forløb var vel forårsaget af, at drenge i den alder - og på den tid - ikke var meget for at lege med piger. Men den næste dag i skolen fik vi den største gardinprædiken i hele dansktimen af L. Emil C. og senere i hele matematiktimen af lærer Jensen, at sådan kunne vi ikke tillade os at opføre os. Så slap vi da for at blive "hørt" i stoffet den dag!

Som drenge ved den berømte Varde Å med laks og før udretning og opmudring sågar perlemuslinger, var det oplagt, at vi skulle fiske. For vort vedkommende - Egon, Arne og ego - skete det oftest ovre ved Bellevue, hvor der var en såkaldt "død arm" af det gamle åløb. Det var primært aborrer, vi "gik" efter. Vort fiskegrej havde jo ikke nutidens finesse og kostbarhed over sig. Det bestod af en ca. 3 meter lang bambusstang købt hos cigarhandler Max Petersen ved Sønderbro. Dertil bandt vi en snøre med en prop, et blylod og en krog med orm på. Somme tider fik vi fangsten levende med hjem, så "gik" fiskene i en balje med vand, indtil de døde af iltmangel. Men en selvfanget, stegt aborre smagte ikke så ringe endda.

Engang Arne og jeg fiskede ved søen i nærheden af jernbanebroen, kom vi ud for en dramatisk oplevelse, som ingen af os senere har glemt. Idet jeg svingede fiskestangen tilbage, gav Arne et vræl fra sig. Heldigvis stoppede jeg kastebevægelsen og løb hen til ham. Det viste sig, at han havde fået fiskekrogen - uden orm på, hvor den så var blevet af - ind bag det ene øjeæble. Havde jeg fortsat kastet, var øjet sandsynligvis blevet revet ud. Uden at ryste på hænderne fik jeg krogen frigjort, og da Arne ikke følte nogen gene ved uheldet, fortsatte vi fiskeriet endnu en stund - så vidt jeg husker uden fangst iøvrigt. Men hvordan fiskekrogen kunne komme ind bag øjeæblet, er os til dato en gåde. Med gysen har jeg senere tænkt på, hvad der kunne være hændt, om uheldet havde været efter os.

Da min far var jæger, fik jeg af og til mulighed for at deltage i

hans jagt. Det var især jagten på fuglevildt på Værnengene ved Ringkøbing Fjord, der havde fars interesse. Der havde han sammen med 3 andre en hytte ved store Mjøl. dengang i 30'erne var der kun 4 af den slags jagthytter og ikke som nu et helt Klondyke af rædselsfulde pakkasseskure. Bl.a. i efterårsferien var B.-O. Falbe-Hansen, hvis far - branddirektøren - havde en part i hytten, og jeg inviteret med på en flerdagstur. Selv om vi selvfølgelig ikke var bevæbnet, var det spændende at være med. Om morgenen i buldermørke gik vi på plads i et skjulested - en nedgravet tønde, et rørbuskads eller et udgravet 30-40 cm dybt hul i jorden (en såkaldt gåsekasse), hvor man lå helt udstrakt. Der opholdt man sig så 2-3 timer og det kunne være meget køligt!. Ved daggry begyndte fuglene at røre på sig og var man heldig, kom nogle flokke så tæt på, at der kom ild i bøsserne. Længste rækkevidde var 35-40 meter, så det var kun yderst få af de titusinde fugle, der opholdt sig i området, der mistede livet.

En helt anden oplevelse kunne det være at se dagen begynde, som solen kom frem. Jeg husker en sådan, der tog form, som Homer skriver i Illiaden, "den rosenfingrede dagning".

Da vi havde været tidligt oppe, krævede det en god middagssøvn så vi var klar til at rykke ud igen i god tid til aftentrækket, der finder sted i mørkningen. Det var godt at være i følgeskab med stedkendte folk, for Værnengene var dengang ikke helt ufarlige at færdes på, bl.a. udgjorde de såkaldte loer - vandfyldte gennemskæringer af engene - en latent fare. Det var ikke morsomt at komme til at "gurgle hals" i en sådan i nattens mulm og mørke. Visse steder var loerne ret dybe med stejle skrænter.

Som så mange andre drenge havde vi i os fra urtiden lyst til hulebyggeri. En vinter, hvor haven lå brak, gravede vi en ordentlig hul ca. halvanden meter dybt, dækkede det til med brædder, hvorover vi kastede jord, og så indrettede vi os ellers dernede. Bl.a. fik vi indrettet et ildsted dog med skorsten op i det fri - men alligevel ret uhyggeligt set i bakspejlet. I nutiden undrer jeg mig over, hvor liberale mine forældre var over for os i vore gøremål.

I 12-13 års alderen forlagde vi vort hulebyggeri til Troldhøj Plantage, hvor vi dels også gravede os ned i jorden, dels mellem 3 graner fik tømret os en hytte i 3-4 meters højde med rebstige op

til. Mange år senere var der endnu spor af vore aktiviteter. Lunden og Troldhøj var et skønt område for knægte i den alder at tumle sig i. Deltagerne var Arne Christiansen, Bent-Olaf og Egil Falbe-Hansen samt Poul Eller. Det var herlige dage dengang.

Inden døre legede vi selvfølgelig også. Som nævnt var min far jæger og han tog altid de tomme patronhylstre med hjem til mig, så jeg fik efterhånden en ordentlig samling på 500-1.000 stk., som vi byggede med på gulvet i mit værelse.

Da jeg rejste fra Varde i 1937, forærede jeg bl.a. hele patronsamlingen til en dreng i nabolaget, Bent Barlo på 10 år.

Tragisk druknede han i Varde Å et par dage før jeg forlod byen, så han fik ingen fornøjelse af mine legesager.

Nu er det 56 år siden, jeg var vardenser, dog har jeg stadig ret snæver forbindelse med mange gamle kammerater. I 1978 opstod hos mig lyst til at samle så mange som muligt af dem, der begyndte i 1.A den 1.4.1929. Ved fælles hjælp lykkedes det at samle 18 og vi havde den 1.-2. april 1979 på 50 årsdagen for vor skolestart et uforglemmeligt møde. Vi mødtes på skolen, som vi fik forevist af skoleinspektøren. Meget var nu ændret, bl.a. var drengenes gamle gymnastikhal omdannet til det flotteste bibliotek, men vort gamle klasseværelse fra 4. klasse så næsten uforandret ud. Derfra tog vi til Sparekassens forevisningslokaler i Kræmmergade, hvor vi så film fra Varde i 30'erne. Om aftenen var der gallamiddag på Hotel Varde til ud på de små timer. Kl. 9.00 næste morgen fælles morgenmad og så drog vi atter hver til sit.

10 år senere forekom det mig, at vi ikke var helt færdige med at snakke sammen, så jeg indkaldte til ny samling. Desværre var 4 af kammeraterne ikke blandt os mere og 2 var forhindret i at komme, hvorfor jeg udvidede kredsen med de kammerater, der stødte til os i Mellemskolen - 8 ialt fik vi med. Denne gang festede vi i Arnbjerg Pavillonen, hvor vi trods tilstedeværelsen af 500 andre gæster fik en perfekt middag og service i det hele taget. Også dette møde forekom alle deltagere særdeles vellykket, efter de tilkendegivelser jeg modtog bagefter.

Københavneren der blev vardenser

Af Carl Gustav Munk Levring, Varde.

Mit navn er Carl Gustav Munk Levring.

Født d. 9. juli 1915.

Ældste søn af murermester Søren Kristian Munk Levring og Rigmor Levring, født Andersen.

Det med "Københavner" passer nu ikke helt, da jeg er født på Borups Allé nr. 12, der ligger i Frederiksberg Kommune.

Da jeg for nylig fyldte 80 år lod jeg tankerne flyve tilbage til min barndom og ungdom, og det gik op for mig, at jeg havde haft et skønt og dejligt liv, men også et liv fuldt af tilfældigheder. Jeg kom i skole som 6 årig i Niels Hjortskolen på Frederiksberg. I 1924 købte mine forældre Restaurant "Trehjørnet" på Sølvtorvet. Hvorefter jeg kom i 1. Mellem i Østre Borgerdydskole.

Her gik jeg så i 4 år og var nu i tvivl, om jeg skulle gå videre i Realskolen eller i Gymnasiet. Imidlertid skaffede far mig en læreplads som kontorelev i firmaet Bendixen & Lindhart.

Firmaet solgte "Indian" og "Rudge" motorcykler.

Her lærte jeg alt om kontorarbejde og om aftenen gik jeg på Købmandsskolen på Nørrevold.

Da jeg var 19 år døde min lillebror, der var murerlærling hos min far. På vejen hjem fra begravelsen spurgte jeg far, om jeg kunne blive murer hos ham, og sådan forandrede det igen mit liv.

I 1935 var jeg inde og springe soldat ved den kongelige Livgarde. Det var mærkeligt at være soldat som murerlærling, men jeg blev da hjemsendt og fik lavet mit svendestykke.

Så begyndte jeg at tjene penge, og nu fik jeg lyst til at videreuddanne mig, hvorpå jeg søgte optagelse på "Københavns Bygningsteknikum". Her gik jeg så i 4 år, idet jeg arbejdede som murersvend om sommeren og læste om vinteren.

Carl Gustav Levring - 1984 Sommer ti Tyrol. Foto: Uffe Bølling

Efter eksamen blev jeg ansat på en arkitekttegnestue. Senere efter flere tegnestuepladser, kom jeg til Arkitekterne Andreasen, der havde tegnet "Ribe Amts og Varde Bys Sygehus". Her i deres tegnestue på Frederiksberg allé tegnede jeg så hospitalets udvidelse.

Arkitekt Aaes i Varde var tilsynsførende ved byggeriet, men ønskede sig løst fra opgaven. Jobbet blev opslået ledigt, jeg søgte det og fik det. Igen en ren tilfældighed. D. 8. oktober 1962 kørte jeg så til det første byggemøde, hvor jeg blev præsenteret for alle håndværksmestrene. I lønnen var inkluderet kost og logi, så jeg boede i ca. 4 år på enestue. I kantinen fik jeg mad af en lille yndig pige, der var elev i køkkenet. Hende blev jeg senere forlovet og gift med i Fåborg Kirke. Og vi har holdt sammen nu i 31 år.

Samtidig med mit job i Varde, kørte jeg en gang om ugen til Sygehusene i Skagen og Brønderslev. I den tid blev jeg et rigtigt foreningsmenneske. Jeg blev bl.a. medlem af Håndværkerforeningen, Billardklubben, Garderforeningen og Forsvarsbrødrene. På den måde lærte jeg mange gode venner at kende.

Men den hobby, jeg syntes bedst om, og som gav mig de bedste timer og minder, var min deltagelse i amatørscenen "Syvkanten". Her traf jeg gode venner. Det at optræde for ca. 3000 mennesker på Danmarks største friluftsscene var noget helt specielt.

Mellem de optrædende opstod der et sammenhold og kammeratskab, der var helt vidunderligt. Jeg var selv med fra 1978 til 1993. Vi startede i 1978 med "Jomfruburet". Her var jeg den danske gesandt i Wien, Grev Schreiber. Næste år opførte vi "Champagnegaloppen", hvor jeg var den unge piges fader.

I 1980 spillede vi "Farinelli", og jeg havde rollen som den intrigante statsminister. Så kom "Anni get your gun" i 1981, hvor jeg var værtshusholderen der køber nedskudte fugle af Annie.I 1982 var jeg igen kromand i "Show boat". I 1983 spillede vi "Oliver", hvor jeg var Olivers læge. Så kom "Landmandsliv" i 1984, hvor jeg var den onde Pomuckelkopp. Min kone blev kaldt "Høne" og hun klukkede også som en. I 1985 spillede vi "Sommer i Tyrol", jeg spillede her den danske Underbuksegrosserer. Så kom 1986 med "Syv brude til syv brødre" og her var jeg minsandten igen værtshusholder. I 1987 fik jeg så den rolle, jeg syntes allerbedst om,

nemlig Oberst Pickering i "My fair lady". I 1988 blev sommerspillet en helt genre, nemlig "Jesus Christ Superstar". Her havde jeg to roller: En blind mand, der bliver helbredt af Jesus, og en spedalsk mand. "Flagermusen" spillede vi i 1989. Her var jeg Prins Orloffskis adjudant. Så kom turen til "Guys and dolls", hvor jeg var Gangster. I 1991 kom turen til "Den glade enke" hvor jeg spillede en officer. "Sound of music" blev givet i 1992. Her var jeg en østrigsk greve. 1993 var det sidste år, hvor jeg var med. Jeg spillede her de tre pigers oldefar i rullestol.

Efter denne udredning, kan I nok forstå, at jeg har haft det skønt. Mange skønne minder om dejlige timer.

Inden jeg slutter, vil jeg indrømme, at det er noget sludder at kalde mig "Københavner" eller "Sjællænder" for hør bare:

Da jeg kom til Varde købte jeg "Varde bys historie" og i den står, at min slægt "Munk" residerede på "Nørholm" for ca. 400 år siden, så jeg er ikke emigreret, men er kommet tilbage.

Carl Gustav Levring, Randi Henriksen og Jørgen Henrik Alexandersen - 1987 My fair Lady. Foto: Uffe Bølling.

Verdenshjørnerne

af Otto Frello

Øst Vest Nord Syd

I Danmark bygger vi alle landhusene efter verdenshjørnerne.

Stuehuset vender mod syd, så solen lyser ind i stuerne. Stuehusets gavle peger altså mod øst og mod vest. Stalde og lader danner så østfløj, vestfløj, nordfløj. Selv det lille enlige aftægtshus er orienteret efter verdenshjørnerne.

I byerne derimod bygger vi naturligvis husene, så de følger gaderne. Det giver altid landboeren vanskeligheder, når han flytter til byen. "Hvor er nu verdenshjørnerne"? Er byfolket slet ikke opmærksom på øst og vest?

Jo - det klares ved at orientere sig ved navngivning. Det hedder derfor Nørregade, Østerbro, Sønderport, Vestbanegården o.s.v.

Det må da være en hjælp, når vi rejser i udlandet. Så kan vi vel se på bygningerne i landskabet, hvad der er nord og syd, selv om det er overskyet. Og når vi lærer, hvad verdenshjørnerne hedder på udenlandsk, så kan vi måske endog orientere os lidt efter gadenavnene?.

Nej, det hjælper os ikke, for så snart vi kommer syd for Dannevirke er huse og navne ikke baseret på verdenshjørnerne. Man kan sige, at danskerne er kosmisk orienterede. Det er andre folkeslag sjældent. I Vestjylland er verdenshjørnerne "tydelige". Verden er meget forskellig, om vi rejser mod vest eller mod øst.

Ingen i verden kan have en stærkere verdenshjørne-fornemmelse end folk på Holmslands Klit.

Kirken

Når vi sidder i kirken, ser vi op mod alteret. Så ved vi alle, at vi ser mod øst. Mod øst ligger selve Danmark. Vi ser altså mod vort

land, som ligger der bag alteret. Der ligger gårde og huse og byer. Der kommer Lillebælt og Storebælt og vor hovedstad til sidst.

Til venstre har vi nord. Det er hele det store Jylland, som vi synes, vi kender. Oppe bag Skagen dukker Norge op med vilde fjelde.

Til højre har vi Sønderjylland sydpå. Danmark slutter snart og det gamle store Europa breder sig dernede.

Bag os har vi vest, derfra stammer vinden. Endnu nogle gårde, marker og enge, så de dybe duftende plantager før alting pludselig ophører i det voldsomme hav - verdens ende.

Lige udenfor - rundt omkring kirken - har vi vore døde. Vi er blandt slægterne, som var her før os. De er begravet derude vendt med fødderne mod øst, vendt mod opstandelsens morgen.

Ude i landskabet, spredt hist og her, ligger gravhøjene. Deri ligger dem, som var her længe før os. Vi finder deres stenøkser nu og da. De er også os - Danmarks ældgamle folk.

At sidde i det vestjyske kirkerum, hvor de har siddet i århundreder, det er at være fuldstændig orienteret i tid og rum. Man kan være glad eller sorgfuld - man ved nøjagtig, hvordan man er placeret i verden.

Stjernerne

I astronomibogen læste vi, at lyset havde været på vej fra stjernerne i umindelige tider. Og lyset var kommet frem til os ofte efter tusinde års rejse, så nu kunne vi se stjernerne som strålende punkter deroppe.

Det skete en gang imellem at alle skyer forsvandt, at der ingen måne var og at luften var helt klar. Så kunne jeg gå ud i den fuldstændig mørke aften - ud på marken. Det puslede nede i planterne. Små markmus, og små hvislende natcikader. En lillebitte myg sang sin spæde sang tæt ved mit øre i mørket.

Fra horisont til horisont rejste sig stjernehimlen hen over os i forfærdende pragt. I Mælkevejens lysende bånd fortabte stjernerne sig i det evige dyb. Natten igennem ville nye fjerne verdener komme rullende henover os fra øst. Det var deroppefra verdenshjørnerne kom.

Vi kalder det Universet, og egentlig ved vi ikke, hvad det er.

Årstiderne

En morgen, da jeg var fem år, vågnede jeg. Der var et mærkeligt lys derude. Jeg havde ikke set sne siden jeg var fire og havde næsten glemt det. Det var så smukt, så jeg ikke rigtig kunne sige noget. Små sorte strå og kviste stak op i det hvide. Luften duftede ren og iskold. Spor af dyr førte alle vegne hen.

Hønsene skrabte i sneen. De var blevet mørkebrune mod det hvide. Alt virkede mørkere på grund af det hvide. Staldene med de varme dyr var dunkle. Udenfor stod træerne klædt i hvide grene. Verden var en anden.

I de mørke aftener levede man stuelivet. Vi havde reoler fulde af bøger. Vi klippede, tegnede og spillede. Stuerne var små og varme.

En aften var det frostvejr derude, men en regnsky var drevet ind fra havet, og det havde regnet på den frosne jord. Min bror kaldte ude fra måneskinnet, at vi skulle komme ud at se. Regnen var frosset til tyk is på alle havens træer. Hver kvist var som blevet til glas. Månen blinkede i et funklende hav af isnende krystal. Haven var blevet til en diamantbutik. Et sådant mirakel oplevede jeg kun denne ene gang i livet.

Efter isnende vestenstorme kom maj og juni og fyldte mig med angst. Det var så gribende skønt, og tiden så kort, at jeg ikke kunne nå at udleve det. Sommernattens duftende mystik hang henover de dunkle stråtage. Nede i de vidtstrakte enge lignede aftentågen en uvirkelig sø i tusmørket. Når man gik derned så man tågen hvirvle langsomt over tørvegravenes vand. Det var elverpigernes dans.

Den lange sommerdag var fyldt af planters duft og fugles jubel. Jeg forstår godt min far, da han som gammel kom med et forslag ved aftensmaden i juni måned: "No foreslår A, at dehæer lyys nætter de blywer ve."

Først da man kom til det østlige Danmark, opdagede man efterårets skønhed. Løvet hænger i løvskoven og gulner og rødmer i måneder.

I Vestjylland mørkner bladene ind i oktober. En vestenstorm

flænser gennem træerne og bladene er væk. Men på stille dage tog vi kartofler op af duftende jord, medens stæreflokke hvirvlede deroppe, og dagen var fyldt med høstens højtid.

En aften stod jeg på Blåbjerg og overskuede Vestjylland fra nord til syd. En mærkelig skrigende sang steg frem af himmelrummet fra nord. Vældige kiler af vildgæs drev som syngende skyer hen over os.

Ikke alle fuglestemmer kendte jeg. En efterårsnat vågnede jeg ved en høj klagende fuglelyd ude fra et træ i haven, som om en ukendt kæmpefugl kaldte på artsfæller fra en fremmed verden. Den fløj bort i natten , og dens klagesang forsvandt i det fjerne. Jeg hørte den aldrig senere.

Skoven og havet

Alle danske kender havet og har set det. Måske er det en stenet strand, måske stejle klinter. Måske spejler bøgen sin top.

Intet sted i landet er havet så definitivt som i Vestjylland.

Da vi jo er orienteret efter verdenshjørnerne, ved vi altid i hvilken retning vi skal gå, for at komme til havet.

Vi skal altid gennem mere eller mindre skov for at komme til stranden. I Vestjylland hedder det plantage. Plantagerne er så

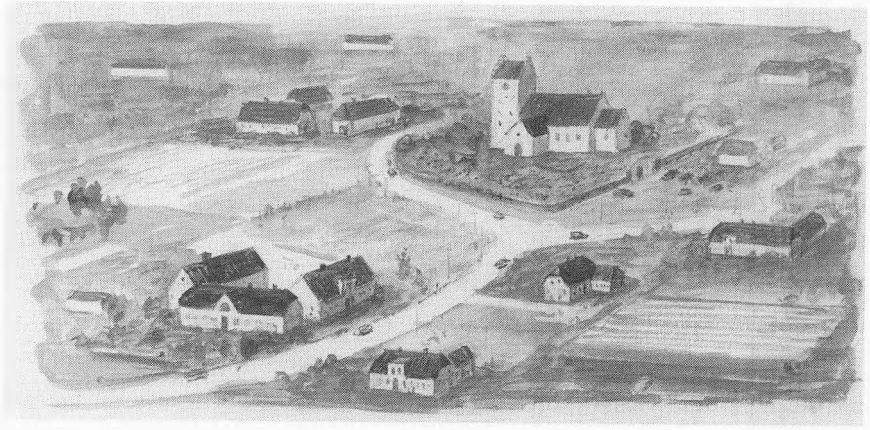

I Danmark er landhusene placeret efter verdenshjørnerne. Derfor er byggerierne paralelle fra Skagen til Dannevirke. Tegning af Otto Frello.

dybe og vidtstrakte, at vi aldrig når at kende dem rigtigt. Selv om plantager er forskellige i terræn og jordbund og træers højde, så ligner de hinanden. Hvis man falder ned med faldskærm i en vestjysk plantage uden at vide hvor, så vil det tage timer at finde frem til, hvilken plantage man er landet i.

Fra markernes vide horisonter dukker vi ind i plantagen. Nåletræernes og skovbundens duft er som en dyr parfume, man aldrig bliver træt af. De gamle lave graner og fyrretræer filtres sammen af tørre udgåede grene. De knasende grene og kviste er sortgrå og ind imellem dækket af lysegråt tørt mos. Skovbunden er sandet og blød og mosgroet. Man går som på et kostbart tæppe.

Verden omkring bliver væk i den uigennemskuelige jungle af tæt og knitrende skønhed. Hver kvist er et stykke udsøgt juledekoration.

Træerne bliver efterhånden lavere og hælder mere og mere østpå. Harpiksduften fortyndes og vi dukker frem i klitternes blide bjerge. En ny og mærkelig lugt slår os imøde. Saltvandet møder os med en luft fuld af stor og mærkelig venlighed.

En lav brusende torden lyder bag klitrækken.

Fra plantagens tætte forvitrede verden går vi op på klitten.

Havet er altid større, end man husker det.

Havet gør vestjydens verden ekstra overskuelig. Her slutter det hele jo. Der er ikke mere vi skal tage stilling til fra den kant.

Dybt inde i landet kunne vi sommetider pludselig høre havet. Det lød som om en vogn kom buldrende på landevejen. Første gang jeg hørte det, gik jeg vestpå for at se den mærkelige vogn, men den lød lige langt væk. Så fik jeg at vide, at man kan høre havet buldre "når vinden vender".

En anden fjern lyd kunne pludselig komme derudefra. Miner fra første verdenskrig drev jævnligt ind på stranden. Ti kilometer inde i landet rystede jorden ved drønet.

Sprog og folk

Vestjyder er tosprogede. Rigsdansk og vestjysk. De ældre taler det rene vestjyske, omtrent som det taltes for 100 år siden.

Det adskiller sig så markant fra rigsdansk, at det ligger på grænsen til at kunne kaldes en dialekt af dansk. Men den helt danske ordstilling berettiger vel vestjysk til at blive betegnet som en dialekt.

Springet fra vestjysk til rigsdansk er lige så stort som fra rigsdansk til svensk, om ikke større.

Mest markant er vel den foranstillede bestemte artikel. Det vestjyske "æ" svarer til det engelske "the". Denne foranstillede artikel kendes jo fra alle vesteuropæiske sprog, men er helt fremmed i skandinaviske tungemål.

Den høflige tiltaleform i de personlige stedord: De-Dem-Deres er ubrugelig på vestjysk og har voldt mange kvaler. Som da drengen kom hjem fra sin første skoledag, og faderen spurgte, om han nu havde husket at sige De til læreren. Jo, han havde fundet lærerens pibe og sagt: "Hær er di piew".

For den, som har tænkt sig at lære sig vestjysk, er der dog den trøst, at sproget er enkønnet, ligesom engelsk.

Skrækkeligt ville det derimod være, at skulle lære sig at sætte navneordene i flertal. I visse sprog har man slet ingen flertalsform og har aldrig savnet det. Det lille engelske s i slutningen af ordet læres på 20 sekunder. Det rigsdanske flertal dannes som bekendt ved et -e eller et -er: hund-hunde, bil-biler, samt lidt småafvigelser her og der.

Vestjysk har herudover en række herlige konstruktioner, hvor flertallet dannes ved udtrækning af hovedvokalen: En hus-flier huus, en dar (dør)-flier daaer, en un (vogn)-flier uun. Flertal dannes til tider ved forlængelse af slutkonsonanten, så som en kal (kalv)-flier kall, en hund-flier hunnd. Nogle navneord danner end-og flertal ved et stød: en kat-flier kat, med stød på sidste kat.

Tillægsordenes flertal følger godt med: Æ hus er stur-æ huus er stuur. Æ farve er grim-æ farver er grimm.

Udsagnsordene holder sig heller ikke tilbage, når de f.eks. skal optræde i fortid: På rigsdansk: han rejser - han rejste. På vestjysk: han rejser-han rejjst.

Heldigvis følger den stærke bøjning af verberne pænt det rigsdanske: Vi går-vi gik. Vi goer-vi gjæk.

Den ejendommelige konsonantforlængelse kan egentlig ikke

bogstaveres efter dansk skrive-tradition. Så ligegyldigt hvordan man end prøver at skrive vestjysk, så ville en anden vestjyde have skrevet det anderledes.

Så må vestjyder, som har dialekten som modersmål, vel have svært ved at beherske det rigsdanske? Ork nej - netop det store spring mellem de to sprog gør, at vestjyden ikke forveksler dem. Han bogstaverer derfor sit rigsdansk så perfekt som enhver anden dansker.

Det store sammenbrud opstår i talesproget, når en vestjyde ikke har sprogøre nok til at springe fra korrekt dialekt til korrekt rigsdansk og tilbage igen, men roder rundt i gloser og grammatik. Det resulterende blandingssprog taber kapaciteten til at udsige dybere tankegods både på dialekt og på rigsdansk. Det bliver fattigt.

En dobbelt sproglig rigdom fik vi skænket i dialektens særlige mulighed for at udtrykke såvel humor som alvor, og i rigssprogets overdådige litterære skatkammer.

I skole, kirke og forsamlingshuse frådsede vi i danskernes mægtige skat af sange og salmer. Teksternes sproglige kvalitet var himmelhøj.

Tænk, hvad vi i vor vestjyske slid og fattigdom fik serveret på sølvfad:

Hanegal over lyse sind
stiger bag gavl og grene
hvæsset som kniv mod stene

Det ånder himmelsk over støvet,
det vifter hjemligt gennem løvet,
det lufter lifligt under sky

Han som hører, når muldjorden sukker,
den med perlende tårer bedugger

Det klaprer én om ørerne
fra portene og dørene

bag hvilke de små Sørene
har rustet sig til leg

når under sang med dit vingede ord
sjælen af by over stjernerne for
Gøgen slog med dugget vinge,
der han gol i hyldetræet

Nu kom han patriarkers håb
med flammeord og himmeldåb

Kan vi mon forestille os, at vi aldrig var blevet præsenteret for denne skat. Hvordan skulle vi så overhovedet kunne udtrykke os i sorg og glæde, i lyst og nød.

En kusine, som boede i Østjylland og jævnligt ferierede på Vestkysten, yndede at fortælle historier om de folk derovre vestpå. Jeg forestillede mig ikke rigtigt, at der kunne være særlige karakteristika knyttet til vestjyder.

Jo, sagde hun, de er for eksempel talere. Ved store begivenheder, hvor mange folk er forsamlede, rejser vestjyden sig op og holder ubesværet en tale, som om det var gammel rutine.

Og hun havde fundet et træk ved visse vestjyder, som virkede fremmedartet og som hun ikke havde truffet andre steder, nemlig en særlig form for blidhed.

Betragtningen gik ud på, at vestjyder ikke ellers var blidere end alle andre, men at man i Vestjylland kunne træffe enkeltpersoner med dette meget specielle karaktertræk.

Det havde ingenting at gøre med eftergivenhed eller veghed, men skulle være en form for en grundlæggende mildhed i alle livets tilskikkelser.

Enhver kan jo overveje med sig selv: Kender jeg nogen, som er repræsentanter for den særlige vestjyske blidhed. Eller tager østjyden helt fejl?

Ho

Som malerlærling i Billum fulgtes jeg om sommeren med mester

til Eventyrets land, hvor vi malede sommerhuse ved midsommertide, før ejerne kom på ferie derude.

Og vi var i Ho, hvor vi overnattede, for der var jo for langt hjem til Billum. Uendelige heder og plantager omkransede Ho. Mod syd lå Skallingens ukendte ødemark.

Jeg vågnede i den lyse juninat og undrede mig over, at lærkerne sang om natten ude over hederne. Naturens store fred og frihed stod i krans omkring os. Midsommeren i Eventyrets Land har ingen konkurrenter i verden.

Når arbejdsdagen var slut, kunne jeg gå ned til Ho Bugt. Jeg havde aldrig set strandenge før. Man gik mellem tykke rør og skønne planter. Store fugle strøg hen over det lave vand. Det myldrede og kogte af padder og sære insekter.

Jeg besøgte smed Runge, som jeg kendte fra barndommen. Smedjens hårde lugt af jern og rust lignede ikke rigtig andre kendte lugte.

Om aftenen tonede strandtudsernes kvækken hele vejen op langs Ho Bugt. Det lød som en fjern rislende motor og fyldte tusmørket med mystik.

En aften kørte vi hjem, medens lyset dæmpedes over lyngen. Vi skulle aflevere en besked på en gammel gård. Gården var præget af den hvidhed, som findes omkring alle strandnære huse. Karle og store drenge spændte hestene af selen under portens mørke. Inde i køkkenet var den lille vævre kone og pigerne ved at sætte aftensmaden frem.

Hvidtoppet ungdom myldrede om bordet. Hastværket faldt til ro ved bordbønnen. Det lignede mit eget hjem, men virkede, som om vi var kommet hundrede år tilbage i tiden. Her var jeg i den uberørte lykke, hvor alt havde mening. Jeg vidste, at dette korte besøg i forrige århundrede skulle jeg aldrig ryste af mig igen.

Af alle livets gyldne dage var ingen så strålende som dagligdagen.

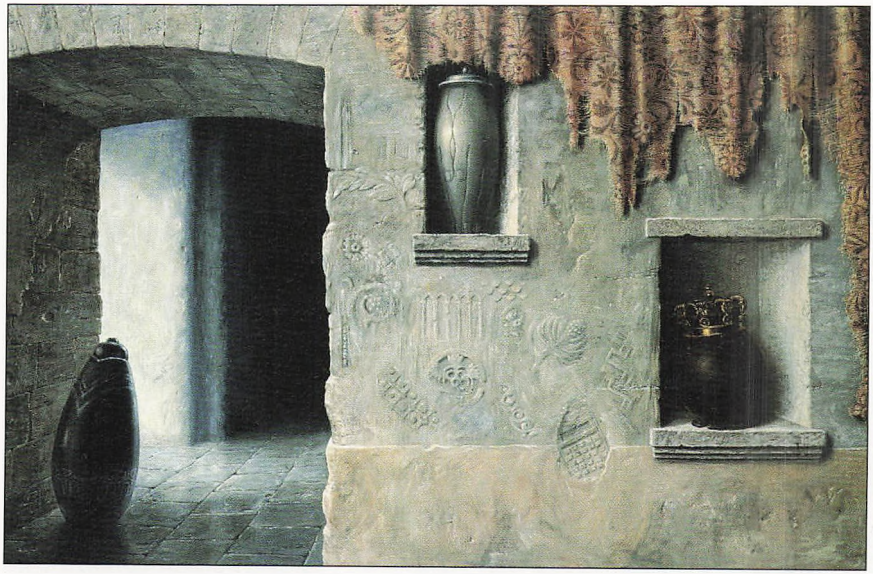

De tre krukker. Maleri af Otto Frello. Varde Museum.

Laserne. Maleri af Otto Frello. Varde Museum.

På isbåd over Ho Bugt'

("Flyveren") isvinteren 1946-47

Af Jens Broeng, Oxbøl

Ho Bugt - "Flyveren" er Danmarks største åbne bugt, hvor tidevandet og stormfloderne er størst, hvor der var en meget sjælden, ekstremt hård vinter, hvor alle Danmarks importhavne var lukkede og frosset til med undtagelse af Esbjerg Havn, som tidevandet hjalp til med at holde åbent!

En sådan ekstrem hård vinter kan bugten fryse til med sikkerhed visse steder, men kun visse steder. Ved Varde Å's udløb og et stykke ud i Bugten, samt i tidevandsrenderne ud for "æ Swot Brøj" - Sorte Bjergs Odde, ud for Marbæk - Sjælborg og Hjerting er den ret farlig eventuelt endnu andre steder!

Jeg vil stærkt fraråde andre unge mennesker til at gøre vort dristige eventyr efter - kun en tåbe frygter ikke havet - kun med livet hængende i tynde tråde og held i uheld - slap vi nogenlunde fra det med livet i behold!

Vores isbåd er sandsynligvis den første og indtil videre den sidste af sin art på Ho Bugt - Flyveren.

Isbådsbesætningen:

Captain, Povl Østergård Broeng, eventyrer og Grønlandsfarer, ekspert i sejlstilling, meget dristig, f.d. 1.2.1921. Han var med Chr. Venøs "Dora Venø" på forsøgsfiskeri ved Grønland. Povl kaldtes også "Lange Oksbøl"!

Letmatros, Lille Povl Gudrom Nielsen, anden karl i Broeng, flink mand, med på eventyr, ret ung - fødselsdato ukendt. Senere sømand. Han kaldtes "Lille Povl"!

Styrmand, Jens Broeng, forkarl hjemme i Broeng. Lidt af en

drømmer og dramatiker, med på eventyr. Knap så dristig - til tider ret så forsigtig, spinkel ved siden af storebroderen, men kunne klare sig som konstruktør, teknikker og med en god fantasi i skabelsen af "Nordpilen" og Isbåden" født den 9.9.1923. Kaldtes "Fido" af pigerne p.gr. af den tekniske snilde, han besad.

Det var vinter. Nordøstarktispassaten strøg hen over Flyveren med sine -15 til -20 graders kulde, det var isnende koldt. På kort tid stivnede Flyveren helt. Det blev kraftigt lavvande, og tidevandet syntes ude af så stor betydning for fare for at brække isen i stykker.

Storebroder Povl spændte skøjter på et par afbrudte militærstøvler, som storebroder Niels havde liggende på loftet. Et par træskøjter med linealskær af stål fik jeg bundet fast til et par andre støvler.

Og så strøg vi ud på Flyveren midt imellem Lille Bæk og Store Bæk i tilbørlig afstand fra deres udløb, hvor isen kunne være tynd og farlig. Tæt ved land var isen ujævn og kvaset, men længere ude fin og jævn.

Vi vovede os midt ud på Flyveren, isen syntes meget sikker og tyk, men her ude mødte vi en våge, som er en rund cirkel, hvor fiskene ånder. Jeg sagde til Povl, at nu syntes jeg, at vi var langt nok ude på Flyveren, men Povl ville længere ud, og fortsatte videre. Men jeg ville ikke længere ud, for kun en tåbe frygter ikke havet. Jeg vendte om mod land og kort efter kom Povl strygende efter mig. Povl kunne med sine skøjter lave lidt kunstskøjteløb med sving og drejninger, medens jeg, på mine træskøjter, kun kunne løbe ligeud, idet de ikke var svagt rundede.

Den polaragtige vinter fortsatte, vinden var stadig i nordøst og kulden bed sig endnu hårdere fast overalt.

En anden dag, vi var på Flyveren, var Povl ikke til at holde tilbage, da vi var nået midt ud på fjorden. Han fortsatte mod "æ Swot Brøj", som Myrtues skrænter kaldtes. Jeg vidste, det kunne være ret farligt at komme for nær ved Varde Å's udløb i Flyveren, for her kan isen være tynd og underslidt.

Povl forsvandt som en prik mod "æ Swot Brøj", jeg strøg frem og tilbage på isen, noget spændt og ængstelig. Povl nåede over til Myr-

tue Skrænter, "æ Swot Brøj", og kom omsider tilbage til mig igen.

Men Povl indrømmede over for mig, at det var nær blevet hans sidste istur, for et sted sank han i med den ene skøjte igennem isen, men det lykkedes ham med den anden skøjte, at springe over på mere sikker is i farten, og han kom så videre.

Da vi kom hjem til Broeng, sagde Mutter til os, at der var blevet ringet fra Myrtuegårdene til hende, at meget letsindige unge mennesker havde vovet sig over isen til Myrtue over Varde Å's udløb. Det er meget livsfarligt, og hun blev opfordret til at advare de unge mennesker. Povl dukkede hovedet noget slukøret og sagde ikke noget, men Mutter så meget alvorligt på ham og advarede ham mod sådanne letsindigheder.

De følgende dage kunne jeg holde Povl tilbage midt på Flyveren, der var ingen dristige, letsindige ture mod "æ Swot Brøj". Povl fandt på andre spændende ting. Med en drage som sejl issurfede han nu på Flyveren og strøg af sted med meget stor fart på isen og kunne endda krydse sig frem op mod vinden. En mindre våge i isen sprang han elegant over i farten, som en dreven vovehals. Der var efterhånden kommet mere ungdom ud på isen ud for Kjelst, som løb frem og tilbage og morede sig.

Den polaragtige vinter fortsatte med høje minusgrader, så selv varme piger måtte klædes meget godt på for ikke at blive en frossenpind. Piger kom der kun få af ud på Flyveren, det var alt for barskt. Pigerne i Broeng blev lunt indendøre ved deres håndgerning og nøjedes med at kikke efter os. Men vi må love godt for Mutters hjemmestrikkede heluldne strømper, halstørklæde, hue og vanter, uden dette havde vi ikke kunnet klare os!

Povls elegante fart på isen med dragesejlet satte fart i fantasien hos mig. Det var vel også lidt af misundelse over, at det duede jeg ikke rigtig til på mine træskøjter.

Som Fido, som pigerne undertiden kaldte mig, måtte jeg finde på snilde udveje for min underlegenhed og ringe styrke! Jeg begyndte at fantasere om bygning af en sejlført isbåd! Jeg lavede et groft skitseforslag og forelagde det for Povl! Povl var let at få med på den, for han var noget af en eventyrer. Mast og sejl havde vi jo i forvejen fra vores båd "Hugin den III", som nu lå med bunden i vejret bag hønsehuset i sikker vinterstilling.

Et par mellemsvære planker fandt vi i "æ klynhus", uden at Fatter opdagede det. De blev tilpasset og sat på kryds, med den længste ende bagud til roret og den korteste ende forud til klyversejlet.

Vi havde jo vores erfaringer fra restaureringen af båden "Hugin den III".

En gammel hønsehusdør med sværmasket tråd blev brugt til tværdæk, anbragt ovenpå plankerne med lægtestivere, som skulle stabilisere isbåden. Tre store træklodser blev hver forsynet med tre afbrudte plovjern, som vi fandt i maskinhuset. De blev godt skærpet på smergelstenen, som sad på elektromotoren i laden. Derefter blev plovjernene skruet fast på træklodserne.

Det mest kritiske var konstruktionen af roret,som var en svær rund jerndrager, vi havde fundet i skrammeldyngen. Den blev formet og bøjet til i skruestikken til styreror. Der blev boret et hul i bageste del af isbådens længdeplanke, hvor jerndragerroret blev monteret med styreklodsen under planken.

En gammel stol fra loftet fik benene savet af og blev monteret foran roret i fri styrestilling på længdeplanken med tværlægter til fodstøtte, det var pilot- og styrmandssædet.

Masten blev anbragt i en svær hulklods i forkrydset, afstivet med fire støttebarduner, med flagliner, ud til hvert hjørne af isbåden. Taljen i mastetoppen med flagliner til hejsning af skråstorsejl og klyver. Taljer og liner til sejlindstillinger med vikkelbare stopklodser til alle liner overalt.

Vi lavede isbåden i læ af hønsehuset og maskinhuset og gik nogle gange ind i stuehuset gennem havedøren til bryggers, køkken og dagligstue for at varme os ved kaminen, for at tø fingrene op ind imellem, ikke alt kunne laves med handsker på, men linerne kunne vi splejse indendørs. Mutter så med en betænkelig mine på os. "Nu går I vel ikke og laver alt for mange kunster," sagde hun, "så kan I godt komme galt af sted". Desuden skulle vi alle deltage i gårdens forefaldende vinterarbejde i stald, lade og ude, så isbåden var fritidssyssel.

Vi håbede at lave isbåden i ubemærkethed, men den dag, vi var ved at lave båden helt færdig, dukkede Far pludselig op bag hønsehuset og maskinhuset, han så på os med en kritisk mine, mens hans kejser Wilhelmsoverskæg strittede i kulden. "Hvis I ikke er

tossede i forvejen, så er I for alvor blevet det nu", sagde han advarende.

Vi stod helt stille og turde ikke sige noget. Herefter vendte Far om og gik ind i stalden til sin daglige røgtning af kvæget, som han altid ville påse søgne- som helligdage, hvis ikke han skulle i byen eller til marked. Alle fremmede karle berømmede Far for det. Og så kom dagen, da isbåden skulle bæres ud til Fyvveren og ud på isen. De første 200-300 meter måtte den slæbes igennem kvasisen ud til fin isplan, først da kunne prøveturen begynde.

Store Povl og lille Povl kravlede op på hønsehusdøren, som både var kommandobro og matrosdæk, mens jeg satte mig i pilotsædet, som styrmand med mine erfaringer fra vores båd "Hugin den III".

Vi valgte en bagbords sidevind, der stadig kom fra nordøst, kold og tung. De to Povler hejste sejlene, storsejlet først og så derefter klyveren.

Jeg rettede kursen ind mod retningen af den yderste pynt af "æ Swot Brøj" (Myrtue).

Isbåden satte sig i bevægelse og tog fart. De skarpe plovskær skar i isen med en larm, så vi ikke kunne høre hinanden. Vinden gjorde også sit hertil. Isstøvet fra plovskærene føg som sne.

Det kneb med navigationen som styrmand. Sejlene tog for meget af det frie udsyn forud, jeg måtte dukke mig for meget ned og prøvede at se forbi Store Povl - kaptajnen, og lille Povl - matrosen, for at undgå eventuelle isskruninger, som fandtes enkelte steder fastfrosne i isen.

Midt ude på Flyveren drejede jeg isbåden op mod vinden for at standse og sondere isen. Lille- og store Povl rebede sejlene ned. Jeg tog isøksen frem og begyndte at hugge et hul i isen, for at kontrollere tykkelsen, men da jeg var kommet 25-30 cm ned, og der stadig syntes at være mange centimeter endnu, måske 40-50 eller endnu mere, standsede jeg. Store Povl så med et overflødigt blik på mig, som var den forsigtige lillebror.

Derefter blev sejlene igen hejst, og vi ville nu prøve at krydse os frem op mod vinden frem og tilbage langs Kjelst Kyst. Ved god fart kunne vi dreje op mod vinden og få fart på igen, uden vi måtte tage de dumme afdriftskrævende kovendinger med vinden. Vi havde svære, gamle frakker på fra loftet, to - tre lange lag uldne

vanter og handsker på, undertøj og flere bukser, trøjer og halstørklæder. Svær uldhue ned over ørerne, pakket ekstra ind i halstørklæder for ørerne, næse og mund. Læder- eller træskostøvler med dobbelt sæt uldne hoser, vi var i polarmundering. Farten og spændingen gav jo også varme!

Det var ikke muligt at råbe til hinanden under isbådsfarten for plovskærenes larm i isen og vindens sus. Med fagter og tegn fra kommandobroen blev jeg dirigeret forbi eventuelle farlige fastfrosne isskruninger.

Det lykkedes os at krydse et stykke vej op mod vinden ca. 1 km, hvorefter vi i delvis medvind vendte tilbage til Broengs kyst mellem Lille- og Store Bæk. Prøveturen var gået godt, men enkelte små ændringer på isbåden blev gjort, klyveren blev sat længere forud, for at give bedre styrebalance. Isbåden blev sat på land, sejlene blev bundet godt fast, værktøjet tog vi med hjem. Og det var dejligt at komme hjem til Mutters varme stue, efter den meget friske tur og vinterluft.

En anden dag vi var ude på Flyveren kørte vi med isbåden helt til det yderste af Myrtue, i god afstand fra Varde Å's udløb, her var isen sikker og tyk. Vi havde fortsat vinden fra nordøst, vi gjorde et ophold i læ af Myrtues skrænter, de var stivfrosne, som var det fjelde.

På hjemvejen tog vi mod Kjelst, her var mange unge fra Kjelst, Hundhvol og Tarp ude på isen for at skøjte. De beundrede vores isbåd. På en krydstur mellem Kjelst og Broeng ville store Povl prøve roret. Selv om det gik godt ved en del krydsninger, endte det brat med, at vi røg ind i en isskruning med et brag.

Styrbordsklods med plovskærmeden blev revet af, heldigvis var isskruningen noget kvaset, så den øvrige del af isbåden blev gradvis standset, uden nogen af os kom til skade. Alle barduner holdt uden at springe, hvorved vi undgik at masten knækkede. Efter en nødtørftig reparation kunne vi liste af hjem til Broeng. Men en ny klods måtte laves og monteres på isbåden.

Herefter måtte kaptajnen ikke længere være ved roret, men forblive på sin post på kommandobroen - hønsedøren!

Store Povl lod som om han accepterede denne afgørelse. Kaptajnen var for berømt for hasarderede manøvrer med Hugin den III

til søs! Men eventyrblodet rullede videre i årerne på os trods vinter og kulde! Povl foreslog en dag, at vi skulle tage en tur over Flyveren til "Æ Lysbjerg" syd for Ho. Vinden var gået fra nordøst til omkring øst-sydøst, luften var blevet betydelig mildere, kun få minusgrader. Vindretningen var fin til turen.

Vi slæbte isbåden ud, og lille og store Povl hejste sejlene. Vi skulle helst være tre mand på isbåden, for at den ikke skulle glide sidelæns med vinden, så vægten på hønsedøren var nødvendig med to mand. Tillige var det også nødvendigt at skrue plovskærene af en gang imellem og skarpe dem på smergelstenen, for at de kunne bide i isen.

Med en ca. fart svarende til en lille bilfart, 50-60 km/t, gik det mod de Lyse Bjerge.

De to Povler navigerede godt for mig med fagter og tegn, og selv holdt jeg skarpt udkig efter eventuelle isskruninger, blokke og andet, vi havde vores sidste havari i alvorlig erindring.

Turen var næsten dobbelt så lang, ca. 6 km, som til Myrtue, men omtrent midtvejs mødte vi en isskruedæmning, der gik tværs over Fyvveren, med retning fra Myrtue Skrænter i retningen lidt syd for Tavlebjerg. Dæmningen var i sin tid blevet dannet af vinden og tidevandets pres, og senere var den totalt stivfrosset i Fyvveren. Vi gjorde fuld stop op mod vinden og med rebede sejl. Det var en fantastisk isskruning, som var dannet, som en dæmning tværs over det meste af Fyvveren. På en af de laveste steder i isskruningen, lidt over en stor mands højde, bar vi isbåden over. Vi så en stor ræv, der også var på krydstogt på Fyvveren imellem Myrtue og Ho, Bredmose, Tavlebjerg! Den fik fart på da den så os.

På sydsiden af isdæmningen var isen lysere, det vil sige nyere. Jeg tog isøksen frem, selv om kaptajnen - store Povl protesterede og sagde, det var helt unødvendigt at undersøge isen!

Men jeg ville ikke gå på akkord med sikkerheden på isens tykkelse, så jeg huggede et dybt hul, men måtte standse ved 25-30 cm, uden at nå bund i det eller nå vandet. Måske var isen også her omkring 40-50 cm tykt?

Vi bemandede igen isbåden, sejlene blev hejst, og kursen mod de Lyse Bjerge blev sat. I strygende fart gik det nu frem, det var spændende - ja egentlig storslået!

Pludselig i ca. 1 km's afstand fra land mod de Lyse Bjerge, sprøjtede vand omkring plovskærklodserne i kaskader: Jeg drejede omgående isbåden op mod vinden for at standse.

Et vandbælte på 150-200 meters bredde langs kysten var løbet over isen i det mildere vejr, sandsynligvis ved tiltagende og højere tidevand.

Det store kritiske spørgsmål var, hvor henne var det usynlige brud i isen, hvorfra vandet kom, og hvor farligt var det? Det var næsten umuligt at undersøge eller bedømme.

Vi kunne risikere at køre i revnen eller vågen med isbåden, og der ville ikke være store muligheder for redning i det kolde vand og vejr. Jeg ville derfor vende om, men store Povl protesterede kraftigt. Lille Povl så ret forlegen ud. Hvad var vovemod - eller hvad var dumdristighed? Det var ikke så godt for en styrmand at ignorere kaptajnens ordre, og til sidst lod jeg mig overtale.

Jeg lagde roret om med et bønligt blik mod himlen, om at guder-

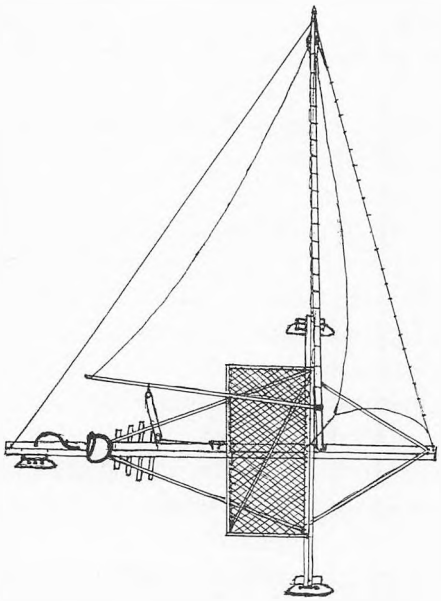

Isbåd på Ho Bugt.

ne ville være vor kurs nådig. Vi listede os igennem vandet med nedrebet mindstesejl, og det gik uden tegn på revner eller våger. Vi nåede velbeholdne kysten ud for de Lyse Bjerge, hvor vi standsede og rebede sejlene ned.

Derefter gik vi på opdagelsesrejse op i de Lyse Bjerge for at se over vinterlandskabet. Vi kunne se ned mod Esbjerg. Skibe der sejlede ud og ind gennem pakisen, så det så ud til, at Esbjerg Havn ikke var helt isfri denne vinter. Men her var pragtfuld udsyn til Skallingen, Ho og over Fyvveren mod Myrtue, Sjælborg og Hjerting.

Vi havde ingen proviant med. Øl ville jo også fryse til bolsjer, men brændevin og cognac ville nok klare sig, og kunne varme blodet op, men en kaptajn, styrmand og matros med promiller, var heller ikke godt til farten. Vi sluttede vores opdagelsestur i de Lyse Bjerge og gik tilbage til isbåden. Der var også dette at tænke på, at vi skulle se at komme godt hjem igen over isen, og at vandbæltet ikke fik for mange "promiller" for os at komme over, tidevand i is kan være uberegneligt.

Sejlene blev hejst og vi strøg fra kysten. Jeg tog omhyggelig bestik af de isspor, vi var kommet over med, for at køre samme vej tilbage igennem vandbæltet, idet issporene var synlige på den anden side.

Vi listede igennem vandet med nedsat fart og kom godt over. Så tog vi fart på, sejlene blev presset i vinden med samme rute og kurs tilbage bare modsat! Det gik strygende, og spændende var det. Snart var vi fremme ved isbarrieren og gjorde fuld stop. Sejlene blev rebede, og isbåden blev igen båret over isbarrieren. Derefter gik det hurtigt hjem mod Store- og Lille Bæk mod Broengs Kyst. Isbåden blev sat på land sejlene bundet og bastet, en dristig isbådstur var taget - en spændende dag!

Hjemme havde pigerne og Mutter kigget ængsteligt efter os, og de sagde, at vi forsvandt helt ude i horisonten. Povl havde givet den ordre, at vi ikke måtte fortælle for meget om turen til dem, om hvad vi havde oplevet - kun de lyse ting.

Et par dage efter var vi igen ude på Fyvveren på krydstogt til Myrtues "Swot Brøj". Her konstaterede jeg enkelte lange dybe revner i isen. Nogle steder kunne man stikke hånden ca. 30 cm ned, hvor isen var frosset sammen langt nedenunder, så tykkelsen var

stadig stor. Derfor kom vi ikke til at ængstes over den nye situation, men det skulle vise sig senere at få ret alvorlige følger for vores isbåd og os, uden vi havde tænkt over det. Vi tog trygge hjem til Broengs kyst igen.

Eventyrlysten lod sig ikke standse. Store Povl foreslog, at vi skulle tage en tur helt ned til øen Langli. En ukendt ø endnu - for os, for vi havde aldrig været der. Jeg var meget betænkelig ved sagen. Jeg sagde til ham, at sydvest for Svineryggen og Myrtue Rev findes stærke tidevandsstrømme, som kan slide isen tynd. Tillige kan der være farlige våger. Vi havde jo på vores tur til de lyse Bjerge konstateret tidevandets brud et eller andet sted i isen, for ellers kunnne vandet ikke komme frem.

Tillige sagde jeg, at langs Marbæk, Sjælborg og Hjerting Kyst findes en dyb rende med meget stærke tidevandsstrømme, som vil være absolut livsfarlig.

Store Povl så noget utilfreds på mig, som ville han sige til mig: "Du er en lille veg Jensemand, der er meget forsigtig". Store Povl foreslog en kurs i en stor bue forbi æ Swot Brøj" mod Langli, mærkeligt nok blev jeg til sidst overtalt til det.

En dag, hvor der var fin østlig vind og lettere frostvejr, ville vi tage isbådsturen til den ukendte ø Langli. Men det lovede ikke godt. Far kom og sagde, at der var en ko, som ville kælve om eftermiddagen, så vi måtte ikke tage længere ud på isen, end vi hurtigt kunne vende hjem og hjælpe ham med koen, når den kælvede. Det var en fast stående ordre, som der kun kunne siges ja til, og Langlituren måtte opgives, troede jeg, men store Povl sagde ingenting.

Da vi kom ned på isen på Fyvveren og skulle til at gøre isbåden klar, forklarede Store Povl os, at det kom sig ikke så nøje med den ko, som skulle kælve, den kunne den gamle, Fatter, nemt selv klare. Eventuelt med pigernes hjælp. "Vi tager alligevel til Langli", sagde han. Og det endte med, at vi andre blev lokket med på den.

Vi strøg fra Broeng-Kjelstkysten. Jeg lagde roret i kurs ad stor bue "Swot Brøj". Det gik stærkt, i farten manøvrerede jeg isbåden fri af et par isskruninger, og nu vinkede de to Povler, at der var ret fri bane forud. Sejlene stod godt i den frosttunge vind, det gik strygende og spændende. Plovjernene hvinede over isen, isstøv føg i luften. Vi nærmede os hurtigt Myrtue Rev udfor "æ Swot Brøj ",

Povlerne vinkede stadig fri bane- det gik strygende og var bare spændende.

Pludselig kom der en frygtelig larm under planken bag mig. Styreklodsernes plovjern var dumpet i en revne i isen. I næste sekund fik jeg et slag i hånden samtidig med, at der lød et brag bag mig. Isbådslængdebjælken blev vredet og brækket af sammen med roret, da styreklodsplovjernet ikke kunne komme op af revnen i isen, som fik en anden kurs end isbåden.

Planken blev vredet og brækket over, lige bag mit pilotsæde, som en tændstik. Vi klamrede os alle fast til isbåden i en voldsom isbådsvals, da den snurrede rundt flere gange, med forvildede blafrende sejl og uden ror, indtil den stod helt stille. Vi så på hinanden lidt chokerede og forlegne, det var en situation, vi slet ikke havde beregnet og forestillet os. Vores isbåd var i et nu et delvist vrag, og vores drøm om den ukendte ø Langli var bristet for den dag. Vores isbåd var færdig.

Sejlene blev taget ned. De to Povler gik ind til Myrtues Skrænt for at komme i læ og lune sig. Store Povl snakkede noget om at lade hele skidtet stå og gå hjem over isen. Jeg gik en tur hen over Myrtues Rev til sydsiden af revet, her mødte jeg flere store våger og revner i isen. Jeg så frygtsomt ned i dem, det var, som de ville fortælle mig, at der var himmelske magter over os, der bestemmer en ulykke over os for at standse os, inden der skal ske os noget endnu værre.

"Hvis I ikke er tossede, så er I det nu", lød Fars ord for mig igen!

Jeg gik tilbage til isbåden og forsøgte at lappe den afrevne rorplankeende fast under pilotsædet med søm og reb. Derefter gik jeg op til Povlerne i Myrtue Skrænter for at lune mig.

Vi sad en stund i tavshed og bankede hænderne, hvorefter vi gik tilbage til den havarerede isbåd. Jeg sagde til Store Povl, at det var vigtigt, at vi fik mast, sejl og tovet med hjem til vores skib Hugin den III, og Povl indrømmede det. Det viste sig, at min reparation af isbåden lige kunne slå til, så vi kunne liste stille afsted hjemefter med lidt sejl oppe med alle mand ombord.

Ved den lille vig på vestsiden af Lille Bæk satte vi isbåden op på land. Vores isbådseventyr var slut!

Vi tog sejlene, mast, tovene og værktøjet med hjem, isbåden var

nu en tvivlsom sag at reparere, eller havde vores eventyrlyst fået en afdæmper? Store Povl sagde, at vi ikke skulle sige for meget om turen hjemme. Vi nåede hjem i god tid til kælvekoen, for senere at hjælpe Far med at trække kalven i land.

Endnu i mange dage stod vores havarerede isbåd ved kysten. Vejret blev også dårligere, sydøstlig vind med sne. Lysten til at reparere isbåden var ikke stor. Vinteren gik på hæld, vinden drejede i vest, et pust fra det store fjernvarmeanlæg - Golfstrømmen. Stormene kom, tidevandet steg i Fyvveren. Store brag, der lød som bøsseskud, rungede over Fyvveren, da isen brækkede.

Denne hårde vinter var nu vristet fra sin brod, vi gik mod forår og sommer.

Efterskrift

Lille Povl var anden karl på gården, han var en af de yngste sønner efter husmand og arbejder, Niels Hansen, Oxbøl. Lille Povl blev senere sømand.

Nordpilen

Sejlbåden, "Nordpilen", var 6,5-7 m lang. Senere omdøbte vi den til "Hugin den III". Det var en meget sødygtig båd i vikingestil med smig, d.v.s. at søerne (brodsøerne) rullede ind under den og ikke over i den. Båden blev købt under II verdenskrig, fordi tyskerne spærrede al adgang til Vesterhavet, Vejers, Blåvand, Skallingen, Børsmose o.s.v. De truede os med adgang til Ho Bugt - Fyvveren - ved flere lejligheder. Båden blev også købt, fordi vi havde et længeværende ønske om egen båd, så vi ikke skulle vedblive at være kapere og sørøvere i andres både. Båden blev købt hos fisker, Jens Baun i Janderup, som selv lavede sine både, og det var godt håndværk, båden var stærk i skroget med egespanter.

Povl og jeg købte den på land efter Jens Bauns gode lovord for 150 kr. uden at prøve den i vandet, Vardes bugtende å, ud for den berømte færgekro, Kræn Rivers hus. Selveste hans ærværdighed, Kræn River spurgte os lidt sarkastiskt: "Hvilken båd har I købt?" Vi svarede: "Den der lå nede ved åens bred". "Nå, Gyngehesten," svarede Kræn River lidt spotsk. Povl og jeg kikkede noget på hin-

anden og tænkte, gyngehesten - en rigtig vippedulle til båd - som vi havde været dumme nok til at købe.

Jeg hentede båden i Janderup Havn og sejlede (roede) den til Broengs Lille Bæk. Det var en gyngehest - en rigtig vippedulle, men sødygtig! Povl prøvede også båden, han var mere tilfreds end jeg, han var ikke bange for vippeduller, jo mere det vippede, jo mere spændende var det.

Jeg havde restaureringsplaner i hovedet. Jeg udarbejdede skitser og tegninger. Bådens ræling var for lav midtskibs og en sænkekøl til bådens stabilitet, for at undgå vippedulleriet var strengt nødvendigt. Povl så modvilligt på forslagene, men gik til sidst dog med til det. Oppe i "æ stuer skov" stjal vi noget godt træ fra en tysk feltbunkers. Jeg måtte næsten lave det hele selv med lidt hjælp fra Povl. Båden blev restaureret, den fik højere ræling, især midskibs, men det meget kritiske og vanskelige var sænkekølkassen i båden, som omsider lykkedes - veltættet med tjære.

Smed Nielsen i Oksbøl svejsede en korrekt og kraftig jernsænkekøl til båden efter min tegning. Den blev lavet af resterne af en opbrugt tysk kampvogn, der var jo jernmangel.

Masten flikkede vi på en eller anden måde. Ved at snakke godt med pigerne på gården, blev vores telt omsyet til sejl, for- og bagsejl, på Mutters symaskine - alt efter mine tegninger. Sejldug var ikke nemt at skaffe i krigstid.

På beddingen bag hønsehuset blev masten sat i båden, taljer, liner og bindeklodser blev påmonteret, flagliner blev splejset til støtter og sejlføringer, en stor åre brugtes som ror styrbords - som på vikingeskibe - navnet styrbord er sandsynligvis derfra? (Se vikingeskibene Bygtø - Oslo). Til sidst blev skibet malet og tjæret, og det fik det søvelbårne navn, "Nordpilen" ved dåben - dengang!

Så kom den store dag, da "Nordpilen" i hestevogn blev kørt til Fyvveren og søsat. Ville den leve op til vore forventninger, håb og drømme, og ikke fortsat være en gyngehest og vippedulle? Prøvesejladserne viste sig lovende, men ændringer her og der gjorde skibet endnu bedre. Vi øvede os, som sejlsportsfolk i krise og krigstider!

Ho Fåremarked. Maleri af Chresten Lyngbo.Varde Museum.

I ordet skabes verden

Af Marianne Plesner Olsen
Ribe

Min fødestavn er lyngens brune land,
min barndoms sol har smilt på mørken hede,
min spæde fod har trådt den gule sand,
bag sorte høje bor min ungdoms glæde.

I de tidlige 70'ere flyttede min familie fra Slagelse til Sdr. Omme, en lille by midt ude på den jyske hede. Jeg var da fire år, og tilbragte her min barndom og mine teenage-år. Således blev Sdr. Omme med stormomsuste, flade omgivelser min hjemstavn og tumleplads. Jeg har siden flyttet meget rundt i både ind- og udland, alt efter hvor arbejdet og udfordringerne befandt sig, og for et års tid siden begyndte jeg at læse til lærer i Ribe.

Men uanset hvor jeg har været, og hvilke besværligheder jeg har måttet have, så er heden altid det sted, hvortil jeg er vendt tilbage for at reflektere over tilværelsen og samle kræfter til at komme videre. Derfor holder jeg så meget af Blichers sang "Kær est du fødeland", som ovenstående vers stammer fra. For om nogen forstod Blicher, hvor vigtigt det er at have et sted at høre til, at være en del af en pagt. I mine øjne bunder mange af nutidens problemer i, at vi har glemt, at vi ikke er fritsvævende individer, men derimod bundet til en pagt, og det er det, denne artikel skal handle om.

68-oprøret. - Demagogernes arnested

Vi lever desværre stadig i efterdønningerne af det navnkundige 68-oprør. Mig har dette oprør altid forekommet komplet latterligt. En flok forkælede overklassebørn, der hyklerisk solidariserede sig

med arbejderne, prædikede frie normer og verdens frelse, demonstrerede og talte i slagord. Hvilket hysteri! - Og demagogi! I Sdr. Omme hørte vi aldrig rigtigt noget til postyret. De fleste passede deres gerning som hidtil. Man var det nære tro, hvilket vil sige familien, skolen og arbejdet. Udenfor landsbyens trygge rammer skete der imidlertid - netop p.g.a. oprøret - et kolossalt skred i samfundets normer og værdier. Det fandt jeg lidt efter lidt ud af. I historietimerne på handelsskolen gennemgik vi gamle, danske sange for at finde nationalsocialistiske tendenser i dem. Man fik nærmest dårlig samvittighed over at holde af dem. Efter anden verdenskrig kom Marshall-hjælpen en stor del af Europa til gode, men nu fik vi at vide, at den faktisk blot var et udslag af USAs kapitalistiske imperialisme, og sådan blev det ved i en uendelighed. Der skulle helst ikke være for meget at glæde sig over.

Ensretningen på institutionerne

På et tidspunkt flyttede jeg til København og så her, hvordan unge mennesker lod sig betage af nyreligiøse og autonome bevægelser,

„Kom nu, Kis Mis, sid pænt og stav!
Hvad siger K—a—t?" — „Mi-av!"

Billedet her fra Hanebogen 1890 virker troskyldigt og primitivt mod nutidens skolebøger. Men var menneskesynet og pædagogikken dengang mere i pragt med menneskets grundvilkår end den ideologiske forhekselse vi har oplevet.

hvis ikke de bare sad med en pose bajere på Gl. Torv og gloede tomt ud i luften. Hvad var det, der gik så frygteligt galt?

Jeg tror, at svaret ligger gemt i den masseopdragelse, der fandt og finder sted på institutionerne. I 70'erne forsvandt de hjemmegående husmødre, og børnene blev placeret i den ene institution efter den anden fra de var ca. et halvt år gamle. Kvinder skal ikke være deres mænd underlegne, men prisen for at realisere sig selv kan blive for høj, og det har den været for alt for mange børn.

Med folkeskoleloven af 1975 så man tydeligt, hvor magthaverne ønskede, at det hele skulle bære hen. Man skulle udvikle demokratiske og fantasifulde mennesker, stod der at læse i formålsparagraffen. Folkeskolen overtog altså opdragelsen af børnene og gjorde sig til garant for deres lykke. Pædagogerne var ved at træde hinanden over tæerne for at fortælle forældrene, at de via deres uddannelse havde mere forstand på opdragelse end forældrene selv havde.

Alsidighed og demokrati stod altså øverst på dagsordenen, så nu skulle tegneserier, reklamer o.l. inddrages i danskundervisningen. Da faget til stadighed tildeltes færre timer, røg det gamle bras ud, som fjerne tiders digtere havde skriblet ned i et snævertsynet og romantisk livssyn. Den folkelige historiefortælling var borgerlig, så den skulle ud til fordel for det marxistiske historiesyn. Kristendommen var blot een religion blandt mange, og skulle derfor sidestilles med alle andre livssyn. Danske sange og salmer forsvandt ud af folkeskolens sangbøger til fordel for rytmiske og socialrealistiske sange. Gruppearbejde og samfundsrelevante projektopgaver bliver tidens demokratiske løsen.

Heldigvis hoppede ikke alle lærere med på vognen, men alt for mange gjorde, og det har haft fatale følger i form af en manipulerbar, rodløs ungdom.

Skolen (mis-)bruges til uvedkommende formål

Alle ved, at noget må der gøres. Psykologerne har længe råbt vagt i gevær, men når man ser hvilke løsninger, henholdsvis politikerne og folk med forstand på pædagogik fremkommer med, må man nødvendigvis tage sig til hovedet. Fra politisk side kunne man

åbenbart ikke finde på andet end at lave en ny folkeskolelov, der er ligeså stort et ideologisk og pluralistisk misfoster som den gamle. Det kalder man så en fornyelse og håber, at nogen vil hoppe på limpinden. Gang på gang chockeres jeg, når jeg læser mine pædagogiske lærebøger. Faglig kunnen og ånd, altså sange, salmer og historier, er terperi og indoktrinering, hvorimod politisk bevidstgørelse og praktisk-musisk udfoldelse er alsidighed. Børn skal kun lære det, de selv har lyst til, for ellers bliver de så frygteligt kede af at gå i skole.

Desværre viser undersøgelser, at mange børn kommer ud af skolen uden at kunne læse tilfredsstillende. Man skaber dermed en underklasse, der er let at manipulere. Man uddanner børnene til at tilhøre den store, grå masse. Det giver unægteligt dystre udsigter for det demokrati, der ellers er så højt besunget.

Der skal virkelig en radikal ændring af folkeskolen til for at rette bare lidt op på de svære skader, der allerede er sket, og vi må begynde med at vurdere det samfund, som vi lever i. Vi skal med andre ord vide, hvad vi står overfor.

Ansvar og pligt

Påvirkningerne fra den omgivende verden og kulturer er store. På en halv time kan TV-avisen nå den halve jordklode rundt, og vi bliver vidner til megen nød og elendighed. Det har vi dermed pligt til at afhjælpe, mener nogle. Andre mener, at vi kollektivt kan udrette store ting, så derfor bør vi hæve os over vor egen historie og skabe en ny verden, hvor menneskeheden kan leve i fred og harmoni. I kulissen lurer 68-generationen med disse tomme postulater, og dem skal vi ikke godtage!

For netop i en kaotisk verden har et menneske brug for at høre hjemme et sted.

Jøderne i det babylonske eksil forstod vigtigheden af dette. Historierne i det gamle testamente fortæller, hvordan pagten med Gud gjorde dem til et folk, og det er i denne belysning, vi skal se os selv. Her er vi mennesker i en dansk, historisk og religiøs sammenhæng. Det gør os ikke bedre end andre mennesker, men det gør os anderledes, og netop dét skal vi værne om. Vi er bundet til en pagt med vore forfædre og for et flertals vedkommende også

med Gud. Vi har som lærere og forældre pligt til at fortælle børnene om fortidens helte, at de i disse historier kan hente kraft til at leve livet fuldt ud og at kæmpe for alt, hvad de har kært.

Mit ynglingssagn handler om Kong Vermund og Uffe hin Spage. Her fortælles om en stille dreng, en sær eksistens, som ingen regner for noget, men som viste sig at kende sit ansvar og sin pligt, da han stod overfor Sachserkongens intriger. Jo, der er et væld af visdom at hente i historierne.

Med kristendommen befales vi at leve vort liv med næsten i ansvar overfor Gud. Vor historie og det kristne livssyn pålægger os altså at tage dagens gerning op og at være det nære tro. Mod dette falder enhver ideologisk tale om kollektivt ansvar og menneskehedens frelse til jorden.

Sagen er jo den enkle, at hvis børnene vil have socialrealisme, kan de bare stikke hovedet ud af døren. Der finder de den. Skolens opgave må være at give dem en åndelig ballast, så deres liv får et andet indhold end skilsmisser, TV-serier og øller.

Arv og gæld

En gang om ugen kører jeg ad snørklede veje ud til min lille rengøringstjans i Øster Vedsted. Der er flade marker til alle sider, og hist og her holder et enkelt forkomment træ endnu stand imod det barske vejr. Når vinden er rigtig strid, må jeg stå af cyklen og trække, thi der er intet til at give læ. Mine udgydelser over livets uretfærdigheder ryger lige lukt ud i den tomme luft. Ingen hører mine beklagelser, og forkommen og forblæst når jeg frem til mit arbejde, der jo skal gøres. Jeg tænker på, at undervisningsministeren og andre med ham ville have godt af at tage den tur et par gange eller tre. Måske de så ville forstå menneskets lidenhed overfor en hård omverden, og måske de ville indse, at børnene har brug for at lære at slås for tilværelsen, i stedet for at sidde indendøre og dyrke sig selv som verdens navle på bedste praktisk-musiske manér.

Fra hverdagen kender børnene til livets realiteter, og disse er ikke med tiden blevet mindre barske. Derfor skal de kunne fremkalde vor historie for deres indre blik, hente styrke derfra og vide,

hvor de har hjemme. De skal vedkende sig arv og gæld og dermed kunne tage ansvaret for deres eget liv, når den tid kommer. Den evige søgen efter den objektive sandhed i form af ideologier må høre op, for før finder sjælen ikke fred.

Således flytter heden og min barnelærdom med mig og giver mig en styrke, som jeg ikke kunne være foruden. Ligeledes skal børnene tage deres historie og hjemstavn med sig ud i den store verden, at de med Blicher kan synge:

Skøn er for mig den blomsterløse vang,
min brune hede er en edens have:
Dér hviler også mine ben engang,
blandt mine fædres Lyngbegro'de grave.

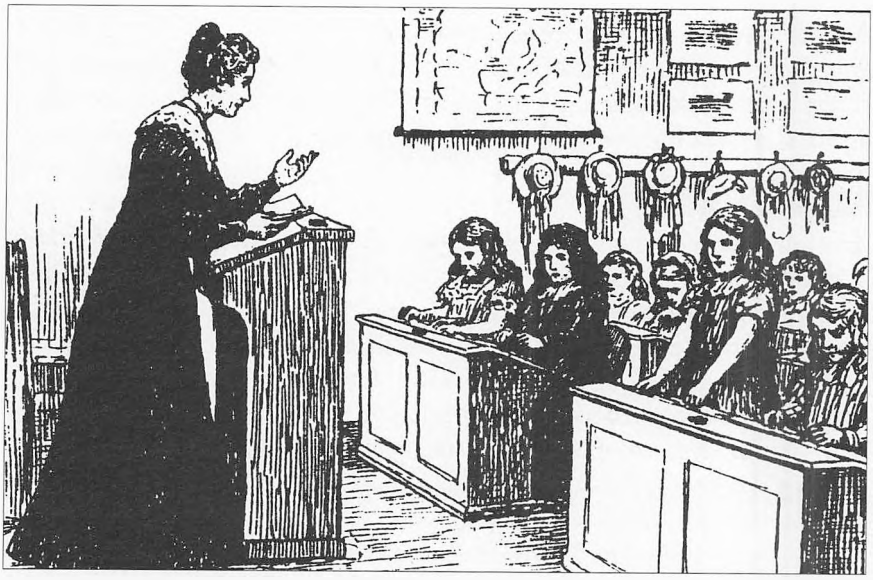

Ja, engang havde man lærerinder og blækhus i skolepulten. - Nu er begge dele borte, og måske kasserede man også mere holdbare værdier fra den gamle skole.

Hjælp til Polen

Af Viggo Schantz, Kærvej 3, Varde.

Polens historie er en beretning om utrolige lidelser, men også om ukuelig udholdenhed og tapperhed.

Under landets deling op til og under første verdenskrig søgte mange polakker til Danmark, ikke for at opnå livsvarig underhold, tværtimod påtog de sig det tungeste, dårligst betalte arbejde i sukkerroemarkerne eller mergellejerne. Når arbejdet var slut, vendte de hjem. Ja, enkelte blev, og idag kendes de kun på deres fremmede navne, for disse indvandrere forsørgede sig selv og vandt ved deres flid borgerskab i landet som gode og arbejdsomme indbyggere.

Efter anden verdenskrig, ja efter befrielsen fra den sovjetiske besættelse især, var landet hærget, nedslidt og forsømt. Et uoverskueligt arbejde med genopbygningen begyndte og allerede nu kan man glæde sig over fremgang og udvikling, skabt under hårde vilkår. Der var brug for hjælp, en hjælp til selvhjælp.

En kreds af mennesker, også i Varde, påtog sig denne opgave, og det er om dette vestjydsk-polske samarbejde Viggo Schantz her beretter.

Efter anden verdenskrig var der nød i mange lande, og derfor blev der foretaget indsamlinger af tøj m.m., organiseret af forskellige hjælpeorganisationer.

I Varde blev Falck-stationen stedet hvor effekterne kunne afleveres, og derved kom jeg ind i arbejdet, som ophørte i slutningen af 70'erne.

Lærer Kristen Madsen havde en kontakt i Århus, og det resulterede i et møde i Nordenskov ved læge Bjarne Mailund Mikkelsen og Karin Rajczck, hvor Knud Glud og jeg deltog. Til stede ved mødet var også overlæge Zygmunt Zdanowicz, Legnmica, Polen. Zdanowicz opfordrede os til at fortælle om hjælpearbejdet, for der var stadig nød, særligt blandt de dårligst stillede, i det polske samfund.

Der blev nedsat en Polen-Komite bestående af Kirsten Madsen, Hans Kjær, Henning Hansen, Karin Rajczyk, Knud Glud og mig selv. Vi fortsatte indsamlingerne og fik økonomisk støtte til transporterne fra foreninger, organisationer, forbund m.fl..

Fra 1982 til 88 lykkedes det os at sende 3 sættevognlæs med tøj, fodtøj, medicinaludstyr, medicin, senge m.m. til Legnica. Alt dette lykkedes med befolkningens offervilje, med den nævnte økonomiske støtte, og med assistance fra Beskæftigelsescenteret, Civilforsvaret og Falck.

Overlæge Zygmunt Zdanowicz afgik ved døden, men herefter overtog hans hustru Hanna, der også var læge, arbejdet fra polsk side.

Efter et par hjælpeaktioner arrangeret lokalt, havde vi møder med en skole, en musikskole, spejderbevægelsen, en trikotagefabrik m.fl., og det resulterede i at et pigekor fra Polen har været i Varde, og et kor fra Varde har været i Legnica. Nu var hjælpearbejdet udvidet, og vi sprang i med samlede ben og inviterede 30 børn og 6 voksne i spejderlejr i Assenbæk Spejdercenter. De var her i 3 uger og fik et ophold for livet. For at skabe kontakt til den danske befolkning, opholdt de sig 4 døgn i private hjem.

Læge Hanna Zdanowicz afgik ved døden efter nogen tids sygdom, og herefter overtog Jadwiga Wanczyk arbejdet. Hun er EDB-operatør på trikotagefabrikken HANKA, og vi kender hende fra vores hjælpeaktioner til Polen, og fra 2 besøg hun har aflagt i Varde.

Fra trikotagefabrikkens arbejdere og funktionærer inviterede vi 35 børn og 5 voksne til en uges ophold i Varde. De blev indkvarteret på Vardeegnens Ungdomsskole i Gellerup og fik en god og oplevelsesrig ferie.

Polakkerne vil gerne have kontakt, gerne lære og vide mere om Danmark. Vi har derfor 2 gange arrangeret ophold i Varde for polske plejehjemsledere. Her fik de fortalt om hvordan vort socialvæsen er opbygget og fungerer. De var på besøg på vore plejehjem, ældrecenter, Lunden m.m.. De fik et udbytterigt besøg, hvilket fremgår af at de allerede har indført nogle af vore administrative funktioner i deres region.

Behov for hjælp med tøj blev efterhånden ikke nødvendig, og derfor har vi ændret vor hjælpearbejde til at omfatte social- og skolevæsen.

Af praktiske grunde er Polen-Komiteen nu reduceret til at bestå af Knud Glud, Mogens T. Clausen og mig selv, vi kan og vi får stadig hjælp fra øvrige komitemedlemmer, men vi nuværende tre har så tæt kontakt at vi kan handle hurtigere.

Jeg vil nu berette om en enkelt tur til Polen, for i store træk ligner de hinanden.

Af Beredskabsafdelingen (tidl. Civilforsvaret) får vi stillet 3 lastvogne og en VW-bus til rådighed, mod at vi betaler brændstof og øvrige udgifter.

Efter nogen tid med indsamling er vi nu i stand til at læsse lastvognene med hospitalssenge, sengeborde, sengelamper, hydrauliske personløftere, toiletbadestole, kørestole, gangstativer, møbler, sofaer, stole, skrivemaskiner, en stor el-stegepande m.m., samt 100 skoleborde og stole.

Vi starter kl. 06.00 fra Materialgården i Varde i de 4 køretøjer med 9 frivillige fra Beredskabsafdelingen og 2 fra Polen-Komiteen. Vi kører til den dansk-tyske grænse, som vi passerer uden problemer. Herefter mod syd til Neumünster, hvor vi kører mod øst for at undgå trafikpropper ved Hamborg. Vi kan nu vælge om vi vil køre vest og syd eller nord og øst om Berlin, for der er store vejarbejder i det tidligere Østtyskland, det er ligesom at rafle, man vinder ikke hver gang.

Vi nærmer os den tysk-polske grænse ved Forst, og her er der en kø af lastbiler, 2 ved siden af hinanden i en række på ca. 1,5 km. Vi spiller nu højt spil og kører i personvognsbanen, i håb om at slippe igennem, for ellers kan vi vente i 20-25 timer. Jeg ved ikke hvor lang tid det tog os at tale med den tyske tolder, men han ville have os over i lastvognskøen.

Vi viser ham vore papirer, dem er der mange af, vi drøfter med ham, vi trygler, og endelig kunne han godt indse at vi ikke er noget godt "toldoffer" med alle vore brugte hjælpemidler, så vi får grønt lys og køresedler.

Så frem til en polsk politibetjent, som var meget interesseret i vore pas, men her slap vi også igennem.

Nu videre til speditør Hartwig, for at få omskrevet vore fragtbreve til polsk. Ak, ja, de skulle have spisepavse, så der gik 1 time inden det lykkes.

Vi kører nu frem til den tyske told, her bliver vore papirer hurtigt godkendt, nogle af tolderne kender efterhånden vore gule køretøjer.

Så hen og stå i kø ved en polsk tolder, og her var der mange problemer og lidt sprogvanskeligheder. Langt om længe stempler han vore papirer, og sender os i banken for at betale vejskat. Nu kunne vi komme over grænsen, vi var heldige for det tog "kun" 4 timer.

Vi kører nu til Legnica, en by med ca. 120.000 indbyggere, og ved Hotel "Cuprum" møder vi socialdirektør Lech Lipczak og vores gode polsk-engelske tolk Elzbiela. De lodser os ca. 20 km til Prazasnik ud på et stort godt, hvor vi bliver indkvarteret og hvor vi skal spise. Kl. er 01.30 og vi får natmad og så i seng.

Godset vi bor på har tidligere været tysk, og det er opført i 1895 af general, friherre Adolf von Zedlitz.

Selve hovedbygningen er nu indrettet som plejehjem med ca. 120 beboere... Vi bor på værelser i en sidefløj, hvor godset's personale tidligere har boet, og hvor der har været hestestald. Det hele er ganske godt og anvendes nu til socialskole, men når vi kommer, sender de eleverne hjem.

Kl. 06.30 spiser vi morgenmad i kælderen ved plejehjemmets køkken, og så starter vogntoget med kurs mod Legnica, vi skal ind til toldeftersyn.

Ved vor ankomst til et aftalt sted kommer der en ny tolk til os, hun hedder Alicia, 25 år og ingeniør, og da hun har studeret 14 måneder i USA, taler hun godt engelsk. Vi venter og venter, men langt om længe kommer tolderne, og vi kører samlet til et plejehjem i Mierczyce. Plejehjemmet er ny istandsat og i brug, men på stedet er man ved at bygge mere til, så bygningsarbejderne hjælper os med aflæsningen. Bortset fra skoleborde- og stole, bliver alt sat ind i et garageanlæg.

Vi bliver nu inviteret til at se plejehjemmet, og her kan vi se at tidligere leveret inventar, møbler m.m. er taget i brug. Fra Varde har beboerne hospitalssenge, møbler, kørestole, EKG-apparat, gangstativer, fjernsyn m.m., ja vi har næsten leveret alt udstyr til dette plejehjem med ca. 50 beboere, så det næsten har standard som et moderne dansk plejehjem.

Herefter blev vi inviteret på kaffe i Administrationsbygningen. Tolderne er stadig med og deltager sammen med os i alt hvad vi foretager os. Vi fik alle gaver ved kaffebordet fremstillet af beboerne.

Så af sted til skolen Podstawowa i Spalona, og her læsses skoleborde- og stole af og bæres ind i en sal overfor skolen, og det er med hjælp fra skolebørnene at dette skete.

Skolen er en landsbyskole med ca. 160 elever, og efter aflæsningen blev vi inviteret ind i en lille gymnastiksal, hvor skolelederen på polsk takkede os, takken blev af Alicia oversat til engelsk. Vi fandt efterhånden ud af at skolelederen var Alicia's far. Vi takkede for de pæne ord og ønskede alt godt for skolen og det polske folk.

Herefter optrådte eleverne for os med dans, sang m.m., og de gav alle os danske et rødt paphjerte, det var meget rørende, så der løb nogle tårer.

Nu blev vi inviteret ind på lærerværelset, og her var der dækket et flot bord, så vi spiser igen og vi der ikke skal køre får vodka til maden. Tolderne er stadig med os, så de havde en god dag ligesom os. Dagen er nu gået, så vi kører "hjem" til godset for at spise igen og hvile ud.

Vi holder altid en fridag, så næste morgen starter vi på udflugt. Vi besøger den flotte katolske kirke i Legnica, vi besøger også den evangeliske kirke, som er ret forsømt men nu under reparation. Nu kører vi til byen Jawor for at se den evangelske kirke, som også er under reparation. Den russiske besættelse har udvirket dårlig vedligeholdelse af kirker, plejehjem m.m.. Kirken i Jawor har 5 balkoner, den er opført som bindingsværk og kan rumme 6000 mennesker. Så kørte vi til en tidligere koncentrationslejr ved navn "Gross Rosen". Da russerne i februar 1945 rykkede frem gennem Polen, sendte lejrledelsen alle fanger på en dødsmarch, og de afbrændte alle barakker for at slette sporene af deres gerninger. Tilbage er der en hovedbygning, fundamenter til barakkerne og en krematorieovn. I en barakkælder var der 50 køjesenge i 3 etager stadig til stede. Vi regnede ud at der havde været 150 fanger i denne kælder, men nej, der havde ligget 3 fanger i hver køje så det blev til 450 fanger, men da der i kælderen var 600 fanger, lå de sidste 150 fanger på cementgulvet. Hygiejnen var elendig, hvil-

ket fremgår af, at der til 100 fanger blev udleveret 1 stk. dårlig håndsæbe til deling.

Når fanger skulle henrettes blev nogle hængt i galger, eller skudt, og man skød altid 5 fanger af gangen.

I krematoriet brændte man i den sidste tid koncentrationslejren bestod ca. 1000 lig i døgnet, og asken blev spredt ud over tilstødende marker.

Vi besøgte et hjem for multihandicappede børn, og et meget stort hjem for ca. 600 evnesvage kvinder, men der var absolut ordnede forhold. Legnica rummede Warszawa Pagtens hovedkvarter, og i byen havde russerne beslaglagt et boligkvarter på 17 ha.. Altså en hel bydel med meget flotte huse, nærmest små slotte fra tyskertiden.

Under den "kolde krig" havde man støbt en betonmur, i lighed med Berlinmuren, rundt om kvarteret, og russiske soldater med hunde gik vagt for at passe på de russiske officerer og deres familie.

Området er stadig spærret, men det lykkedes socialdirektør Lech Lipczak at få os derind. Gaderne er med små brosten, husene er meget flotte udvendig, men indvendig er de meget forsømte, og alle værdier er stjålet af russerne. Polakkerne er nu ved at reparere bygningerne, som så skal sælges.

Vi beregner altid små 4 døgn til en Polenaktion, så næste morgen starter vi tidligt, og er uden problemer tilbage i Varde ca. kl. 21.00.

En god og vellykket hjælpeaktion er fuldført, og det kan vi gøre med opbakning og støtte fra mange sider.

For os frivillige kan det oplyses, at vi får oplevelser på hver hjælpeaktion, så det er slet ikke så ringe "at leve på polsk".

Havet - Fanøs skæbne

Af fhv. sognepræst Poul Ulsdal, Esbjerg.

I 50-året for 2. verdenskrigs afslutning er vi også blevet mindet om krigen til søs, der kostede omkring 1500 civile danske søfolk livet. Det fik mig til at tænke på en af de mest lødige og realistiske film, der kom efter krigens afslutning og skildrede den engelske handelsflådes undertiden oversete bidrag til sejren. "Havet er vor skæbne", hed den.

Dette kan i høj grad siges også om Fanø, ja om denne ø's historie i mere end 200 år. De seneste år udkommer den ene bog efter den anden om Fanø - selv ejer jeg mere end 50 bind! Det er med berettiget stolthed, der gerne fortælles om denne historie - undertiden også i turistreklamerne. Især om dengang i midten af 1890'erne, højdepunktet i sejlskibstiden, hvor der var indregistreret 128 skibe på Fanø - målt i tonnage kun overgået af København!

Det er historien om en befolkning, der i slægtled var præget af fattigdom, ikke mindst på grund af sandflugtens hærgen, men som tog imod udfordringen fra det omgivende hav. Ikke mindst efter, at øen i 1741 havde købt sig fri af kronen, blev det et samfund af søfolk, der skabte stor velstand, hvad de to kirker og de mange smukke huse stadig minder om; men dette kostede også store ofre af menneskeliv. Havet blev virkelig denne ø's "skæbne" - på godt og ondt. Det "gode", Fanøs storhedstid mindes og omtales ofte. Her vil jeg især forsøge at fortælle om det "onde", - om "menneskeskæbner", der betalte storhedstidens pris.

Nogle bestemte Fanø-udtryk, som man i hvert fald endnu kunne møde i 20'erne og 30'erne, klinger stadig i mit sind, fyldt af "skæbne" eller drama. Jeg ser endnu for mig et bestemt sted på Hovedgaden i Nordby, hvor jeg sammen med min mor passerer en kvinde, der ser så forladt og bedrøvet ud. Jeg får forklaringen nærmest hviskende til mig: "Di winter.". I sejlskibstiden kunne en

rejses længde med de store afstande variere i måneder og uden anløb af havne undervejs og uden radiokontakt kunne der komme et tidspunkt, hvor familien begyndte "aa wint". Som tiden gik, kunne ængstelsen blive til vished: Skibet var forlist, og man havde mistet en ægtefælle eller en søn. En dag så man endnu en sortklædt kvinde i byens gader.

Det kortfattede udtryk "de winter" havde gennem generationer fået denne bestemte betydning. Det kunne ikke betyde, at man ventede på at komme på sygehuset eller på at få en stilling. Så sent som i første halvdel af 1929 "ventede" snart hele vort land i måneder på at høre nyt fra verdens største sejlskib, skoleskibet "København". Og først og fremmest de pårørende til de 63 ombordværende - indtil det en dag måtte ses i øjnene, at det var forlist et sted i Sydatlanten. Da en af eleverne var fra Nordby, var der også her en familie, der oplevede den så gammelkendte skæbne "aa wint". Jeg havde en fornemmelse af, at man af frygt gik nærmest i en bue uden om sådanne "ventende", turde næsten ikke tale til dem på grund af ordenes afmagt. Helt personligt oplevede mit eget hjem noget af dette, da min fars skib i 1925 længe ikke lod høre fra sig på en rejse fra Vestafrika. Jeg husker, at jeg hver dag løb postbudet i møde på hans rute, så jeg måske selv kunne komme først til min mor med et godt brev - som da også kom en dag.

Der er et andet udtryk, som jeg mindes, man brugte. Man kunne tale om dengang et menneske fik "æ saaer". Det brugtes ikke, hvis en mand døde hjemme eller på sygehuset. Men sådan omtalte min mor det f.eks. om dengang hendes to søstre mistede deres mænd på havet - den ene med Fanø-barken "Clara"s forlis på Sydamerikas vestkyst i 1903, den anden i en storm i Atlanten under første verdenskrig.

I forbindelse med omtalen af disse to udtryk på Fanø-udgaven af det vestjyske er det måske værd parentetisk at fortælle, at hjemmene dengang var "tvesprogede" på den ø, idet mændene altid talte rigsdansk og kvinderne dialekt - og vi børn lagde overhovedet ikke mærke til det!

Da jeg første gang var rejst hjemmefra, og der ved den lejlighed blev drøftet dette med at tale dialekt, kunne jeg ikke forestille mig, at min mor skulle sige "a" i stedet for "jeg". Jeg var meget

spændt på at få det opklaret, når jeg kom hjem på ferie. Da viste det sig, at min mor og alle mine tanter talte 100% dialekt, men de kunne også både tale og skrive korrekt rigsdansk! Der var iøvrigt en hel del forskelle mellem "fanikernes" og "sønderhoningernes" dialekt...

Et tredje udtryk, man kunne bruge om den "skæbne", der blev så manges lod at miste én på havet, var: Han bløw." Altså ikke det lidt poetiske "Han blev derude", men den kortfattede kendsgerning: "Han blev," - kom aldrig tilbage. Selv om vilkårene efterhånden blev meget lettere, kunne man endnu i 20'erne opleve et minde fra skæbnetunge tider i den gamle skik, at når man skulle rejse, gik man rundt og sagde farvel til hele familien. Man vidste jo ikke, om man sås igen.

Til minderne hører også det vanskelige spørgsmål, hvem der kunne påtage sig opgaven at bringe det sørgelige budskab. På posthuset lod man ofte telegrammet ligge til næste dag, så der kunne blive endnu en nats god søvn for dem, der her skulle rammes. Så nåede man også at få planlagt, om det skulle være præsten, nær familie eller gode naboer, der skulle gå denne svære gang.

I en af Hans Brinchs bøger om det gamle Sønderho fra 1969, "...men kun de glemte er borte" fortælles et stærkt eksempel på en sådan situation. Da kom der en dag et telegram om, at en skipper var død på sit skib i en fremmed havn, en forfærdelig sorg for en søn, der var skibsdreng ombord. Her blev det en svigerinde - iøvrigt min mors tante - der blev betroet opgaven og måtte "gaa æ bøj". I lidt pænere tøj end sædvanligt en almindelig hverdag kom hun til sin slægtnings dør med disse ord: "Kaaren, do har hat engelbesøj." Herefter fortælles det, at Karen uden et ord gik ind i sit sovekammer og tog nogle mørke klude på sit Fanøtøj og først derefter spurgte: "War et dem begg tow?" Efter en anden tradition, der på en måde er barskere, skulle hun have sagt: "De war vel den lille?" Altså drengen, for manden kunne dårligst undværes på grund af den store børneflok!

Jo, prisen for at tage imod udfordringen fra havet var ofte stor. I årene 1824-26 forliste 22 Fanø-skibe, heraf 9 med hele sit mandskab, hvorved 40 kvinder med omkring 90 børn mistede deres for-

sørger. I 1834 var der ialt 154 enker på øen. I 1949 indrettedes på Sønderho nye kirkegård en smuk mindelund for sognets omkomne søfolk. Midtpunktet er en bronzegruppe, der viser en siddende Fanø-kone med en pige og en dreng, der spejder med hånden over øjnene. I et cirkulært anlæg er opstillet 21 kampesten, der bærer navnene på de omkomne år efter år fra 1872 til i dag. Nu er rækken nået op på 190 - heraf 7 efter 2. verdenskrig. Det er altså et monument ikke blot vedrørende fortiden, men også kårene på søfartsøen den dag i dag. I kirkens arkiv ligger en liste over mere usikre tab af menneskeliv før 1972. Under bronzegruppen læses følgende inskription:

De gik til ankers om den ganske jord,
og faldt til hvile under alle zoner,
een slumred under sneen højt mod nord,
en anden under sydens blomsterflor,
hvor vinden hvisker mellem palmekroner.
Paa alle kyster ved det aabne hav
en frændes ankerplads er vel at finde;
da ingen kender, hvor han fandt sin grav,
og ingen ham en krans til kiste gav,
paa hjemlig jord ham rejstes dette minde.

Denne indskrift har uden tvivl vakt genklang i mangfoldige Fanø-boeres sind. Jeg mindes tydeligt, hvilken rig begivenhed det var, når det en sjælden gang lykkedes at få en omkommen sømand hjem, så der dog blev en grav til ham på en af øens kirkegårde.

I Nordby har man mærkeligt nok ikke fået udarbejdet en sådan liste over tabene af menneskeliv på havet, som det er sket i Sønderho. På den nye kirkegård i Nordby findes der dog to smukke monumenter over dem, der mistede deres liv på søen under de to verdenskrige. Under den første verdenskrig omkom 20, under den anden 24. Med disse mindesten i tankerne - og tabene i min egen slægt - kan det føles ubegribeligt, at den moderne skik, at blive begravet i "de ukendtes grav" på kirkegården også er kommet til Fanø...

Man kan godt undre sig over, at havet helt op til vor tid - og til

trods for tabene under 1. verdenskrig - vedblev i stor udstrækning at være Fanøs "skæbne". Min morfar mistede ved et forlis sit eget skib og blev dermed en fattig mand; men dog gik to sønner til søs, og tre døtre blev gift med sømænd. I den næste generation, d.v.s. min egen blev alle tre sønner også søfolk. På den anden side af familien havde jeg en faster, hvis far, bedstefar og oldefar og sidst hendes mand var omkommet på søen, og dog blev alle tre sønner søfolk!

Da min far blev konfirmeret i 1891, gik 31 af 38 drenge til søs. Af mine egne klassekammerater gik halvdelen til søs, og i hvert fald to druknede. Dengang var det bestemt ikke nogen tvang for disse kammerater - tværtimod blev det ofte modarbejdet af forældrene, der aldrig kunne glemme dette livs barske kår. De var nærmest stolte over, at de selvfølgelig skulle den samme vej og så lidt ned på vi andre. Selv var jeg dengang fyldt af mismod, fordi jeg ikke kunne komme med på grund af mit dårlige syn. Titlen på H.C. Rødders bog om danske sømænds indsats under 2. verdenskrig "De sejlede bare..." var dog måske det enkleste udtryk for, at de også gik den vej. - Men det blev nok også den sidste generation på Fanø, hvor havet kunne kaldes "en skæbne". Der er stadig søfolk på den ø; men jeg mindes ikke een af mine fætres og kusiners sønner der gik til søs.

Som eksempel på havet som Fanøs "skæbne" vil jeg først fortælle om en af min egen slægts linier, en historie, som nok er mere barsk end de flestes, men måske derved særligt illustrerende. Dog er alle de fire slægtslinjer, jeg har kendskab til, betegnende. Mandslinjen i min morfars slægt i Sønderho går tilbage til 1612, mandslinjen i min mormors slægt går tilbage til 1677. Typisk for slægten er ikke blot, at alle mændene er søfolk, men at der først sker en forbindelse med Nordby, da min mor bliver gift med en "fannik" - det gamle navn for beboerne i Nordby sogn.

Mandslinjen i min farmors slægt i Nordby er kendt tilbage til 1697, den tilsvarende linje i min farfars slægt tilbage til 1655. Det er også en ren "fannik-linje", hvor alle mænd var søfolk, måske i begyndelsen benævnt som fiskere og bådsførere. Det er den sidste, jeg vil fortælle om. Overfladisk set er slægtens navn måske det

mest mærkelige: Oldefar. Engang i efteråret 1939 sad jeg i et lille selskab i København, hvor vi kom til at snakke om mærkelige navne. Da var der en, der meget ivrigt fortalte om en ejendommelig dødsannonce, hun tilfældigvis havde set i en avis den sommer: "Vor kære mor, bedstemor og oldemor Maren Oldefar er i dag død, 88 år gammel..." Dertil kunne jeg blot med et smil sige: "Det var min bedstemor"

Hvorfra det mærkelige efternavn er kommet, vides ikke med bestemthed, men det har i hvert fald været brugt siden det førnævnte årstal 1655. Undertiden kunne det staves "Ollefader" eller "Aallefader". Fanøs store historiker N.M. Kromann, der var gift med min mors kusine, overlod mig en del papirer og notater, han havde om denne slægt. Hans bud på en forklaring var, at det oprindelig havde været et tillægsnavn, "aall-farer", en, der "farer" d.v.s. sejler "over alt" på lignende måde, som f.eks. nogle blev kaldt "Grønlands-farer".

Stadig omkom nogle med det navn - en døde i 1753 på et hollandsk skib, en druknede i 1828, en anden 1839, en tredje i 1850. Den første på min egen direkte linje, som jeg ved mere om end de simple data, er skibsfører Peder Hansen Oldefar, der døde i 1779 kun 40 år gammel. Ifølge skifteretsprotokollen må han betegnes som nogenlunde velstående med stort hus, skibsparter m.m. Auktionen indbragte 867 rigsdaler.

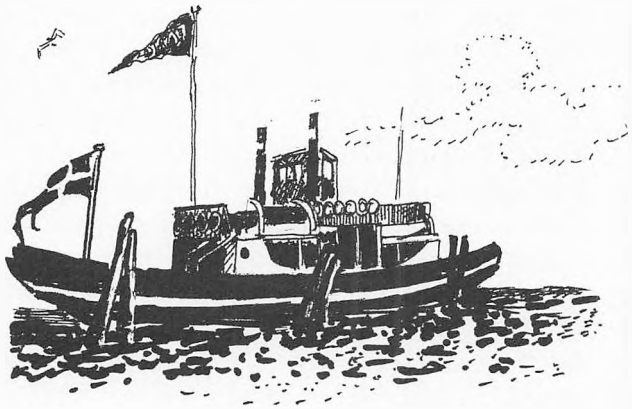

Fanøfærgen i 20'erne.

Den næste, min tipoldefader, skibsfører Jens Pedersen Oldefar gik det ringere med. Han døde i 1802, 37 år gammel nede i Senegal i Vestafrika på sit skib "Die Fra Cornelia". Den lange skifteretsprotokol efter hans død er tragisk læsning. Efter auktionen var der kun 33 rigsdaler til enken og de tre små børn. Så håbede man på, at han havde værdier efter sig på skibet eller penge tilgode hos den tyske reder i Hamburg. Men, han skyldte tværtimod denne 21 rd. Desuden var der gæld på Fanø, ialt 218 rd - deriblandt 3 rd. i skyldige afgifter til sognepræsten, pastor Friis! Samlet havde den stakkels enke en gæld på 185 rd. Rederen viste storsind med en gave, der ikke kunne beslaglægges på 100 rd. til enken og børnene.

Den ældste af sønnerne fra dette ludfattige hjem, min oldefar Peder Jensens O. nåede kun at blive styrmand. Han var gift to gange. Familietraditionen fortæller om ham, at han ved sit første bryllup tog en lille pige op på armen og dansede rundt i gildestuen med hende. Vi kan forestille os en af de søde småpiger med "hat og lin", som børnedragten kaldes, vi ser hver sommer på Fanøs festdage. I ungdommelig skæmt siger han til pigen, at hun skal være hans anden kone - og det blev hun virkelig! Han omkom 61 år gammel d. 17. nov. 1856, da han forliste med skibet ved en stranding på Haurvig strand ikke langt fra det nuværende Hvide Sande.

Alle hans 6 sønner blev selvfølgelig søfolk - de 4 skibsførere og de 2 styrmænd. Den ældste døde som skibsfører i 1866 i St. Petersborg. Af resten druknede de tre! Min bedstefar, Søren Hansen Oldefar var styrmand på skonnerten "Ane Kjerstine", hvor hans ældre halvbror var skibsfører, Søren Pedersen O. Skibet kom fra Middelhavet med sydfrugter, da det forliste i Den engelske Kanal i 1877. Man fandt det flydende med bunden i vejret; på grund af sin lette last må det være krænget i en storm. Det fortaltes, at skibet kom til at sejle igen.

Den tredje bror, der mistede livet på havet, var skibsfører Peder Jensen O, der forulykkede med sit skib "Peder og Niels" i 1882. Som udtryk for den føromtalte smerte over ikke engang at have en grav til dem, man har mistet, stod der i min barndom en sten på Nordby kirkegård med navnene på de tre brødre Oldefar, som var omkommet på havet. Stenen findes desværre ikke mere.

Søren Hansen Oldefar var kun 24 år, da han druknede, men han nåede at få tre børn. Den yngste, min far fik han aldrig at se. Det eneste, jeg mindes, min bedstemor har fortalt om ham, var, at han var "en gudfrygtig mand" - og noget mere væsentligt kan vel ikke siges? Man nåede at tage et fotografi af det unge ægtepar, hvor mandens ansigt er præget af en vis mildhed - en modsætning til den "barskhed", man vel tør sige, prægede min farmor og hendes slægt. Da min far som 14-årig kom ud at sejle med et Fanø-skib, fik han kopi af disse billeder med i skibskisten. Senere lod han en fotograf i Hamburg - altså i begyndelsen af halvfemserne - lave en forstørrelse og farvelægning af disse fotografier og fik dem indrammet i store flotte "guldrammer" som en gave til sin mor. Nu mere end 100 år senere hænger de på min væg med de smukke farver helt ubeskadigede. Det er forbavsende, at man kendte en sådan teknik dengang. Det eneste "forkerte" er farverne på min bedstemors Fanø-dragt, for dem kunne drengen selvfølgelig ikke huske, da fotografen spurgte derom!

Hvordan klarede min farmor, Maren Oldefar dog sit liv? Da hun blev gift, byggede det unge par nogle fag til hendes forældres hus. Det står der endnu med østgavlen ud til havnen i Nordby. Jeg har et gældsbevis på 600 kr., som min farfar nåede at underskrive inden forliset i 1877. Måske nåede han heller aldrig at se sit nye hus for da de første renter og afdrag faldt, var min farmor allerede blevet enke. Først i 1901 var gælden betalt punktlig til hver eneste termin!

Maren Oldefar blev noget af et "sagn" dengang for sin helt utrolige flid. Hun arbejdede med at losse og laste lægterne - der egentlig hedder "everter". Som et mandfolk bar hun sten til murerne, da de store hoteller ved Vesterhavsbadet blev bygget. Ak, om dog ihvertfald de to største af dem var blevet bevarede! Også hos bønderne arbejdede hun. På loftet af det gamle hus lå endnu i min barndom et slidt "segl", hvormed man dengang høstede kornet på de små sandede agre. Hvorfor hænger dette segl ikke på min væg som et minde om hende - som min fars "sekstant" dog gør det? Til hun var langt oppe i 70'erne arbejdede hun desuden som "køks", altså som kogekone ved gilderne.

Fik en enke i en så vanskelig situation da slet ingen offentlig

hjælp? Jo, kommunen gav hende en stor væv, der næsten fyldte halvdelen af hendes stue. I den anden ende var alkoven eller "den lukkede seng", som navnet var på Fanø. På denne væv arbejdede hun om aftenen, når hun kom hjem fra alt det andet, og hun blev ved dermed, til hun var over 80 år. Hun vævede et uendeligt antal meter hvidt lærred til lagner og andet samt olmerdug i smukke farver til dynevår.

Hvordan var det hjem for de tre børn? Jo, den mindste kom nogle år i pleje hos en onkel, den "store", d.v.s. den 3-årige kunne så hjælpe med at passe den nyfødte, min far! De led aldrig timelig nød; men de så meget lidt til deres mor. Opdragelsen var streng, så de senere kunne sige, at egentlig kærlighed oplevede de aldrig. Jeg tror, jeg forstår dem, for til mine personlige erindringer om hendes generation - og egentlig den næste med - hører en fornemmelse af barskhed eller "hårdhed", som man sagde. De var blevet vant til at være uhyre strenge mod sig selv for at klare livet, og det smittede uvilkårligt over på deres forhold til børnene.

Jeg fornemmer det ofte som rigeligt romantisk, når man i vore dage så ofte taler om Fanøs "storhedstid". Ordet var endnu ikke "opfundet" i min barndom! Tilværelsen var meget streng for dem, der betalte prisen for Fanøs velstand og druknede som unge, uden de fik tjent den formue, som andre nåede at få, så De ofte kunne gå ret tidligt "i land" og leve af deres penge. Der blev meget stor klasseskel, der i hvert fald i Nordby var ret tydelige, skønt byen kun havde et par tusinde indbyggere. Ja, da kunne det godt kaldes et typisk "matador-samfund", som det blev skildret i den populære TV-film.

Man har med rette været stolt over den indsats, man tidligt gjorde for skolevæsenet i Nordby. Der blev indført en slags realskole-undervisning så tidligt, at børn fra Esbjerg og Varde var indlogeret for at kunne deltage i den! Men det var en betalingsskole kun for velhavere! Hverken min far eller mor kom i den skole; men de klarede sig fint bogligt alligevel.

Foruden de tre brødre, Oldefar, der druknede, var der en fjerde, der "overlevede" og blev skibsfører på den ret store bark "Wilhelmine". Han hed Peter Mathiesen Oldefar, eller P. Matesen Bøj på fanøsk, hvor "bøj" betyder onkel, altså min fars onkel. Alle min

fars og mors onkler og tanter bar de gamle navne "bøj" og "moest", så det kaldte vi børn dem også. (Et vidnesbyrd om, at der var visse forskelle på sproget i Nordby og Sønderho viste sig bl.a. ved, at min mors tante i Sønderho ikke hed moest, men most!) Denne onkel tjente ikke blot så mange penge, at han kunne gå tidligt "i land"; men han byggede også en af de store ejendomme i Kongensgade i Esbjerg, der står endnu. Når huset bærer navnet "Ankerhus", har det sikkert noget med hans kone, Maren Ankersen at gøre. Hvorfor blev denne ene "Oldefar", denne ene af min fars fem farbrødre en velhavende mand? Jo, fordi han blev gift med en pige fra en velhavende familie! En bror - en af dem, der omkom på havet - blev gift med en anden pige fra det hjem og blev skibsfører i en meget ung alder. Hans kone, altså Maren Oldefars svigerinde, enke på næsten samme tid, behøvede aldrig at slide sådan for det daglige brød, som min bedstemor. Jeg husker hende godt og det nydelige hus, der var hendes hjem. For ikke mange år siden fandt jeg en annonce i et ældgammelt nummer af Fanø Ugeblad; det var noget med, at elever på Navigationsskolen kunne få pension hos hende. Underskriften lød flot: "Captajn P. Oldefars Enke."

Der var altså mange årsager til de store sociale skel dengang end de mange tab af menneskeliv, der kunne ændre menneskers skæbne. Alle de "Oldefar'er", som jeg kendte, var begavede, dygtige og energiske mennesker; men de færreste af dem nåede særlig højt dengang. Hvorfor?

Når man på Fanø kunne skabe en vældig flåde i de år, skyldes det især to ting. Dels det stærke økonomiske samarbejde med mæglerfirmaer i Hamburg og dels systemet med finansiering gennem en mængde små aktier. Dette kunne jo lyde demokratisk; men der var ikke tale om en slags andelsselskaber, hvor man med et rammende udtryk "ikke stemte efter høveder, men efter hoveder" - altså hver mand een stemme.

Dette fik uundgåeligt den betydning, at de familier, der havde råd til at købe mange skibsaktier, dermed også havde magt til at sætte deres sønner og andre familiemedlemmer ind som skibsførere ofte i en meget ung alder. Det er en meget påfaldende kendsgerning, man kan opdage ved læsning af bøger om Fanø og ikke mindst N.M. Kromanns store 3-binds værk om Fanøs historie fra

1933-34. Især familiemedlemmer fra de mange store og små rederier kunne blive førere af store skibe, inden de var 30 år.

Trods de bedste eksaminer havde styrmænd, hvis familie ingen skibspartner havde, meget få chancer for at få et skib at føre - i hvert fald ikke de store. Medens to af min farfars brødre som nævnt på grund af giftermål blev skibsførere som ganske unge, måtte han selv nøjes med at blive styrmand på sin brors ret lille skib! Man kan fristes til at tænke, at et sådan "protektionisme" af de måske ikke alt for dygtige kunne være en af flere årsager til, at de initiativer, der prægede den store sejlskibstids pionerer, på en mærkelig måde syntes at være forsvundne, da overgangen til dampskibe skulle ske og al rederivirksomhed på Fanø forsvandt...

Ja, nu er jeg måske ved at komme lidt langt bort fra min bedstemor, den sidste ved navnet "Olderfar". Selvfølgelig skulle hendes eneste søn, min far til søs, og han nåede jorden rundt adskillige gange med øens sejlskibe. Hun så ham næsten aldrig; det var noget med 14 dage hjemme efter måske 2 års sejlads. Senere som ung nygift styrmand var han borte i næsten 4 år - deraf de 2 i Australien. Helt svarende til det førnævnte var, at han måtte sejle som matros endnu 3 år efter veloverstået styrmandseksamen. (I min bog "Fanø-Minder" fra 1990 er der et afsnit med min fars erindringer fra sejlskibstiden. En del deraf står også i N.M. Kromanns udgivelse fra 1960, det andet bind af "Fanø-Sømænd i Storm og Stille.)

Den ene af hendes døtre måtte også opleve den så almindelige Fanø-skæbne, idet hendes mand som skibsfører forliste under 1. Verdenskrig under usædvanligt tragiske omstændigheder. Først kom der et telegram, at skibet var blevet torpederet af tyskerne; men at alle var kommet godt i land i England. Kaptajnen ville komme hjem med første rutebåd til Esbjerg; men det skib forsvandt sporløst! Denne enkes kår blev dog helt anderledes end hendes mors: Der var vist både erstatninger og pensioner.

Da Maren Oldefar døde, ejede hun ikke blot huset med de to lejligheder gældfrit; men der var også adskillige tusinder på kistebunden. Engang i 1920-erne skulle de gamle 1 - og 2 kronestykker af sølv gå ud af brug, og da havde hun gemt virkelig mange af disse "værdifaste" mønter i kaffe- og thedåser, som mine forældre hjalp hende med efterhånden at få omvekslet.

Det mærkelige navn forsvandt, da den næste generation blev gift, og deres koner blev trætte af at bære det navn og at give det videre til børnene. Da disse fætre søgte om navneforandring, fik de min ugifte far med på ansøgningen, hvorved han kom til at hedde Pedersen! Jeg havde derfor ingen skrupler ved selv mange år senere at tage navneforandring - nu et, der havde forbindelse med min mors slægt i Sønderho. Maren Oldefar var aldrig generet af sit navn. En grund dertil var, at hun var gift så kort tid, så hun lokalt aldrig blev kaldt andet end "Maren af Hans Jørgen Callesen" (Hendes fars navn). Når jeg blev spurgt , hvis dreng jeg var, kunne jeg sige: "Jeg er Poul af Peder af Maren af Hans Jørgen Callesen". Det var en almindelig måde at udtrykke sig på i Nordby dengang, medens rækkefølgen var den modsatte i Sønderho!

Iøvrigt er der igen kommet en "Oldefar" i dette land. Inden jeg fik lejlighed til at døbe min sønnesøn, var der blevet givet tilladelse til, at han måtte bære dette navn som mellemnavn. Det har glædet mig, at dette gamle Fanø-navn er blevet bevaret på denne måde. Det er værd at mindes.

Nu vil jeg omtale tre sejlskibe, hvoraf de to første i hvert fald helt tydeligt er eksempler på havet, som Fanøs skæbne.

Straks man er kommet ind på kirkegården omkring Nordby kirke, ser man til højre et smukt mindesmærke over de omkomne ved et forlis, der i en helt usædvanlig grad gjorde indtryk i dette samfund af hærdede søfolk. Historien om briggen "Claus's forlis blev fortalt igen og igen i min barndom - både fordi den var så tragisk og samtidig gådefuld.

I alle beretninger fra den tid var hjemrejsen noget ganske særligt - måske efter et eller to års fravær. Fanø-briggen "Claus" kom virkelig hjem, men uforberedt og uventet. Den sejlede fra Norge med en trælast til en engelsk havn, men lider havari i en storm nær den jyske vestkyst! Forsøger derefter at finde den ret lette og kendte vej til Esbjerg, men strander i stedet i forholdsvis stille vejr på yderste revle på den hjemlige strand.

Den 1. dec. 1897 ser strandfogeden skibet stå i havstokken og finder derefter hele mandskabet, i alt 8 mand ligge som lig i strandkanten samt to havarerede joller. Da man næste dag kom

ombord i skibet, lå dets store båd på sin plads, skibskatten var også i god behold, og rygtet gik , at kaffekoppen stod på bordet i kahytten! Måske ville kaptajnen og styrmanden, der var fra Nordby, overraske deres familie med den uventede hjemkomst, men nøjedes letsindigt med kun at benytte to små joller til landgangen. Man har peget på, at fra havsiden synes brændingen ofte at være mindre, end den i virkeligheden er ikke mindst efter en storm nogle dage tidligere. Hvis man var blevet ombord, ville alle være reddet. - I beskrivelser af den sørgelige begivenhed understreges det påfaldende tydeligt, at kaptajnen "kun var 29 år", hvad der bestyrker den førnævnte fornemmelse af, at besiddelsen af rigelig skibsparter måske fristede til at gøre for unge og uerfarne folk til førere lidt for tidligt.

Indtil for få år siden stod der i den østlige side af Nordby kirke en glasmontre med en model af et af Fanø-flådens mest berømte skibe "Prinsesse Marie". Et sted er det blevet kaldt "Danmarks smukkeste, mest imponerende og velsejlende skib." Efter at det nu af en eller anden grund er blevet ophængt under loftet i række med alle de andre flotte kirkeskibe, er det desværre umuligt at studere det nøjere. Det blev bygget til Fanø i 1893 og forsvandt sporløst i farvandet syd for Australien i 1910.

Måske kunne dette skib og dets søsterskib "Prins Valdemar" kaldes et toppunkt indenfor sejlskibsfarten - overhovedet et sidste forsøg på rationel ydeevne inden den endelige overgivelse til dampskibsfarten. Det var med stolthed, man fortalte, at man havde sejlet med de skibe. Selv om det ikke havde været en sjældenhed, at et Fanø-skib sporløst forsvandt, var dette totalforlis i 1910 et af de sidste, og der var på det tidspunkt kun ganske få skibe tilbage af den store flåde. Med et tab på 7 mand alene fra Nordby blev det en begivenhed, man stadig kunne tale om.

Der var en særlig grund til at dette forlis kom til at optage mig personligt i min barndom. Kaptajnen Carl Pedersen efterlod sig efter ganske kort tids barnløst ægteskab en ung kone, som nu flyttede sammen med sine forældre, der boede næsten lige over for mit barndomshjem. Jeg blev stadig mindet om "Prinsesse Marie" - ikke fordi jeg så denne enke, for det gjorde jeg faktisk aldrig dengang; hun var nemlig "den syge kone". Hun levede i hvertfald til

omkring 1960, altså i en tid, hvor sejlskibsfarten med de store tab af menneskeliv, helt var blevet fortid.

Jeg husker tydeligt, at hun ofte dengang blev omtalt med en vis ringeagt: "Fejlede hun egentlig noget? Hvad hun fejlede i det snart 50-årige sygeleje efter "Prinsesse Maries" forlis, fik man aldrig at vide. "Hun havde aldrig kunnet rejse sig fra sorgen", ville en digter måske have udtrykt det. Men på Fanø var der ikke plads til sentimentalitet. "Hun skulle bare have haft noget at bestille", kunne man sige. Eller: "Hendes forældre havde pylret for meget om hende." I Sønderho skulle det have været en gammel skik, at en sådan enke lagde sig til sengs et par dage, til den værste sorg havde lagt sig og hun igen kunne gå i gang med hverdagens krav! Andreas Sørensen har i sin smukke bog fra Sønderho "Ved det yderste hav" 1953 givet disse hårdt arbejdende sømandsenker et æresminde. Det er det, jeg også har villet give min farmor, Maren Oldefar. "Den syge kone" Mette Pedersens genbo var min moster, der, før hun var 30 år stod alene med to små drenge, efter at hendes mand, der kun var styrmand, også var gået væk ved et tragisk totalforlis. I mange år ernærede hun sig som sypige, d.v.s. efter tidens skik syede rundt omkring i hjemmene. Hun fik et langt liv og var til glæde for mange mennesker.

I Holm-Petersens bog "Fanø-sejlskibe" fra 1956 kan man læse mere end 8 sider om dette skibs sejlads over havene. I 1989 udkom "Prinsen og Prinsessen, to storsejlere fra Fanø", skrevet af Morten Hahn-Pedersen og Holger Munchaus Petersen.

Ved et tilfælde faldt jeg over en bog af forfatteren Knud Andersen "Under sejl rundt kap Horn" fra 1969. Han har iøvrigt gået på Fanø Navigationsskole. Det drejer sig netop om 18 måneders sejlads på "Prinsesse Marie" - og han kalder det "sin hårdeste periode... og en mørk plet på sit liv som sømand".

Jeg ved ikke noget om de familieforhold, der havde bevirket, at en så ung mand som Carl Pedersen var blevet kaptajn på et så fornemt skib; men han benævnes som kun 31 år, da forliset skete! Ikke mindst når man havde dette kendskab til den sørgende enke og så ofte havde hørt om de 7 omkomne fra Nordby, er læsningen af Knud Andersens bog temmelig rystende. Han skildrer denne kaptajn som medvirkende til, at hele livet ombord var utrolig

hårdt. Han var ganske utilnærmelig over for mandskabet, "aldrig et venligt ord, knap et menneskeligt".

Men langt alvorligere var, at skibet blev sejlet utrolig hårdt, ja letsindigt med stor fare for mandskabet. Tre mand "blev sejlet overbord" i de 18 måneder, d.v.s. omkom under storme, hvor skibet blev presset til at sejle videre, medens andre kaptajner lod skibet ligge "underdrejet" til stormen var løjet af. Det er netop situationer, som min far gerne fortalte om. Fanø-skippere, der ofte selv havde penge i skibet, sejlede normalt forsigtigt og lå underdrejet i storm og ventede på bedre vejr. Da kunne de blive forbisejlet af store 4-mastede tyske skibe med næsten alle sejl sat for at udnytte den gode,men farlige vind. Det var, som Den flyvende Hollænder for forbi. "Men prisen var, at man gerne "sejlede nogle af folkene overbord", fortalte han. Og så skal man læse, at det samme kunne ske med Fanø-skibe!

Knud Andersen nævner ikke med eet ord "Prinsessens" forlis blot to senere. Dette kan ikke være tilfældigt, for enhver sømand følger nøje med i, hvordan det går et skib, man selv har sejlet med. Han har skrevet i hvert fald tre bøger om sit liv på søen, men rækkefølgen passer ikke, hvad han også selv indrømmer. Han har gemt skildringen af sine værste år - dem på "Prinsessen" - til sidst. Hvorfor? Vel for at vente så længe som muligt efter katastrofen, inden han vover at fortælle sin mening om, hvorfor det endte sådan med denne kaptajn?

Dog forsøger forfatteren også at undskylde lidt og giver dermed noget af en forklaring på, hvorfor man tilsidst måtte opgive sejlskibssejladsen - selv med de mest moderne og effektive skibe som "Prinsesse Marie". I konkurrencen med dampskibene var der kun to muligheder. Den ene var at presse mandskabet og skibet til at gøre hurtigere og dermed farligere sejladser. Den anden var at spare på antallet af mandskab; det ser ud til, at der oprindelig var 20 mand, tilsidst kun 16! Man kan måske sige, at der var noget symbolsk i, at det var med Danmarks smukkeste skib, Fanøs sejlskibsperiode var ved at slutte. Hermed var alt forsøgt, og endnu engang var den menneskelige pris høj!

Jo, Mette Pedersen blev sikkert forkælet af sine velhavende forældre. Om sommeren kunne man undertiden se et glimt af et

telt, som de havde rejst over hendes seng ude i haven; men hun var altid åndsfrisk. Min mor, hvis hjerte bankede for alle, der havde det svært, så til hende af og til. Da jeg var ved at blive voksen, besøgte jeg hende selv engang imellem...

Da jeg engang i slutningen af 1950'erne besøgte min gamle mor på alderdomshjemmet i Nordby, fortalte hun mig, at Mette også var kommet derind at bo. Hun ville blive meget glad, hvis jeg så ind til hende. Det besøg glemmer jeg aldrig. Der lå hun i sengen som altid, mit indtryk var, at stuen næsten var tom. På natbordet var der kun een ting: et stort fotografi af hendes mand, Carl Pedersen. Væggen overfor sengen var tom bortset fra et billede af "Prinsesse Marie". I et nu var tiden sat 50 år tilbage - til ulykkens år 1910! Ja, det var lidt om endnu et Fanø-skibs historie og om en tragisk menneskeskæbne, der på en særlig måde adskilte sig fra de fleste andre kvinders på den ø.

Det tredje og sidste sejlskib, jeg vil omtale, var ikke et Fanø-skib, men det kom ud for et forlis, der kunne være blevet skæbnesvangert for tre søfolk fra Fanø, hvoraf den ene var min far, Peder Pedersen, født Oldefar, der var skibets styrmand. De andre fanikere var kaptajnen og kokken. Skibet, der bar det prangende navn "Guldstraalen", var en firemastet skonnert - en såkaldt slettopper, d.v.s. uden råsejl. Det var på 407 brt. og havde hjælpemotor. Fra første færd var skibet forfulgt af uheld, idet det allerede led skade ved stabelafløbningen og straks måtte i dok for reparation. Omkring 1. nov. 1919 begyndte dets første rejse med afsejling til Göteborg for at hente en last af træ og tændstikker til en plads i England. Besætningen bestod af 10-11 mand; de to var i maskinen, hvoraf den ene skulle passe radioen, der typisk for tiden ikke var i orden. Kort efter afsejlingen fra Göteborg kom skibet ud i meget dårligt vejr, så man måtte søge ind til Norge for at få pumperne gjort istand.

Da rejsen fortsatte, blev der optræk til storm, og den 22. november skete der en eksplosion i maskinrummet, hvorved maskinmesteren blev alvorligt forbrændt. Slukningsmaterialerne kunne man ikke få fat i, da de lå ganske nær maskinrummet. Man firede derfor sejlene ned og satte den store båd i vandet og sejlede bort i

en vis afstand fra det brændende skib af frygt for eksplosioner i olietankene. Den tilskadekomne maskinmester blev taget ombord i DFDS's "Island", der kom forbi. Senere kom en tysk trawler til stede, som tog resten af mandskabet ombord, hvorefter man forsøgte at bjerge skibet ved at sætte kurs mod den danske kyst. Men skibet brændte langsomt igennem, den ene mast faldt efter den anden, indtil skibet sank hen mod aften. Sådan gik dette skibes første og eneste rejse på kun godt 3 uger.

I løbet af næste dag nåede mandskabet til Esbjerg, idet trawleren stak af ud for Skallingen, så det forliste mandskab selv kunne ro ind til havnen. I mellemtiden var der sendt telegram til Fanø, og efter gammel sømandsskik, gik min mor med min storesøster og jeg straks rundt til familien og fortalte om forliset og redningen. På hjemvejen ganske nær hjemmet mødte vi en del mennesker, der kom fra færgen, og en mand går hen og rører ved min mor. I den novembermørke gade tror hun, at det er en fuld mand, min søster trykker sig ind til hende; men jeg, der netop var fyldt 6 år, bliver "dagens helt" ved at kunne genkende den fremmede mand i det tarvelige tøj, hvori han havde forladt det brændende skib: "Det er jo far!" Da drengen senere i sin skoletid lærte at synge julesalmen om "Himlens lys, der kom til jord", var der nogle linjer, der talte særligt til ham: "godt kan vi nu ved nattetid/ kende som børn vor Fader blid." For det var jo noget , han havde oplevet dengang!

Det blev et forlis af en anden slags, og det endte jo godt for de 3 fanikere. Kokken, der havde et godt talent til at tegne, brugte tiden på trawleren til at lave en lille serie farvelagte billeder, hvor man så den fremadskridende brand på det smukke skib. Disse spændende tegninger blev sømandsdrengen aldrig træt af at betragte og fantasere over.

Fra sørøvertogt til vikingefærd

Af Jens Broeng, Oksbøl

Ved stormflodens højvande natten 31. august - 1. september i det Herrens omsuste år 1923 er jeg 9 dage efter skyllet i land til dagens lys - født den 9.9. kl. 9 få meter hvor havet havde sin rand i Broeng - der hvor engen er grøn med blomsterflor og luften fuld af fuglesang.

I Mutters brugte dejtrug begyndte Povl og jeg vor træning i søfart i den opdæmmede grøft for kvægvanding ved "æ Bomuldsknold", et højt engdrag syd for gården.

Vi sejlede grøften tynd, men dejtruget var en "Dingelpeder", og vi væltede tit og blev dyppet. Så lavede vi os en båd af de hummerkasser, som Fatter havde købt på strandauktionen, og ved hjælp af brugte chilesalpetersække beklædte vi hummerkasserne, så de blev tætte og satte dem sammen til en slags langbåd - et ret primitivt fartøj, lidt mindre "Dingelpeder", men kun lidt!.

Vi prøvede den i "Flyveren" - Ho Bugt, men den duede ikke til bølgerne, og vi måtte holde os til bækkene og grøfterne.

Drømmen om en rigtig båd brændte i os, og en dag strandede en herreløs båd ved kysten. Vi begyndte at sejle i den, for det var en rigtig båd, og sådan begyndte vi som sørøvere.

Men en mand fra Kjelst tog båden fra os og sagde, at det var hans og lovede os tæsk, hvis vi ikke holdt fingrene fra den, hvorefter han sejlede den hjem til sin kyst og lagde den der. Imidlertid vidste vi, at det var løgn - båden var strandet, og en højlys dag listede jeg duknakket langs kysten med en bådshage om til båden. Det var højvande, og jeg stagede afsted med båden i ly af kysten mod Broeng, men da jeg skulle forbi en stor kvas faskin høfte, blev

jeg hele tiden slået tilbage af store bølger fra vest. Jeg måtte opgive tilsidst, stage tilbage og ankre båden op ved Kjelst igen - og liste duknakket med bådshagen hjem igen. Mit private sørøvertogt var mislykket.

Hjemme på gården fortalte jeg Povl og andenkarlen om mit mislykkede togt. De spidsede ører og sagde, at det ordner vi i nat!

Om aftenen drog de afsted med årer i ly af mørket, listede langs kysten over til båden og så den ligge ude i Flyveren et godt stykke fra kysten. Manden fra Kjelst opdagede det og løb med sit jagtgevær ned til kysten og råbte at de ville blive skudt, hvis de ikke kom ind med båden til ham - og fyrede et par skræmmeskud af!

Men Povl og andenkarlen var kommet langt udenfor skudvidde, og de råbte til ham, at det ikke har hans båd - og sejlede vestpå. Manden bandede og svovlede truende efter dem, men de holdt god afstand, indtil han omsider gik hjem. Båden skjulte de i en stor bæk.

Nu var sørøverkrigen mellem Kjelst og Broeng for alvor brudt ud i lys lue! Og vi fik desværre ikke megen sejlen i den ret gode sødygtige båd, for manden fandt båden og tog den fra os igen, tog båden hjem og forsøgte at ændre noget ved den, så den ville blive sværere at identificere.

Og en skønne dag stod politiet nede i vor gård og spurgte, om vi kendte noget til en strandet båd, som var meldt savnet af en mand fra Sjælborg-Hjerting kysten.

Alle vi 3 sørøvere blev afhørt og tilstod delagtighed. Sidst blev jeg forhørt, og jeg holdt hele tiden front mod betjentene, fordi de ikke måtte se mit "patenthul" i bagdelen af mine korte bukser. Som viking brugte jeg dem i hugstilling på naturens vegne, så kunne processen gøres uden at bukserne måtte snøres ned til hælene! Jeg tilstod også sørøveriet og gik baglæns ud af døren med front mod politiet, da forhøret var ovre.

Politiet gjorde sine notater, og vi fik alle en advarsel og senere den ære at komme i avisen - nærmest som skyldige i drengestreger. Manden fra Kjelst blev også afhørt, men han slap nok ikke med en advarsel, men fik tillige en bøde - og avisomtale. Han ville ikke tilstå i begyndelsen, men gav os skylden.

Båden blev afleveret til rette ejermand.

Sørøverkrigen var slut!
Povl og jeg deltog flittigt i Fatters landbrug, hvor herlig høduft, tilsat hestefims, var hverdagens aroma i lune sommerdage...

Men også efterårsstormflodens stormløb mod engene var spændende... Jo højere den steg, jo flere dyr og mennesker kom i livsfare, jo mere spændende! Som voksen blev jeg klogere og kom på andre tanker, når jeg selv måtte ud i engen og redde dyrene. Vi gik med jernbeslåede træsko, med lange sorte kradsende strikkestrømper og svær varm ulden trøje sommer og vinter. Vi havde 3 km til Oksbøl Friskole, hvor vore dygtige lærere og lærerinder fortalte ret levende om bibel-, Danmarks- og verdenshistorie i foredragsform, og vi gik fra Odin og Thors lære til den frie N.F.S. Grundtvigs lære:

"Æ minsk (menneske) føst og Vorherre bagatter! - Selvfølgelig måtte vi også flittigt lære at læse, regne og skrive.

Povl fik i julegave bogen "Knud Rasmussen som jeg husker ham" - Danmarks nationalhelt, præstesønnen fra Jakobshavn, Grønlandsfareren, der var med til at knytte Grønland til Danmark. Vi slugte begge bogen med stor appetit, og han blev vort store ideal som mandfolk, ekspeditionsfarer, og vi legede ekspedition ude i engene til Tavlebjerg 3 km borte over eng og bækkene i sydvest, for vi ville være mandfolk ligesom Knud Rasmussen!

Den stovte gårdmand i Borre, Morten M, men ret kendt under navnet "Guldnåen", havde købt sig "en skiv", en mellemstor pram. Jeg sad ved siden af hans brave søn. Jens i friskolen, vi var jævnaldrende. Guldnåens båd fik hjemmehavn i Store Bæks munding ved Broeng, og Povl og jeg fik lov at låne den, når de ikke selv brugte den til fiskeri - mod at vi var med til at passe på den. "De Broeng-knejt må godt lån min skiv- jeg har jo råd og tiltro til dem - de er med i æ friskul!" sagde Morten tillidsfuldt.

De endte med, at vi sejlede mest i den, for Mortensen og Jens brugte den kun sjældent. Båden var tung, noget klodset, og stævnen uden rejsning, så brådsøerne let brækkede ind over stævnen, og i hårdt vejr og søgang kunne det true med, at vandet ville flyde den åbne båd helt. På et togt var det nær gået galt for os, da 2 store brådsøer bragede ind over stævnen samtidig - vi øsede vand for livet!

Vi satte mast og sejl i skibet, sejlet lavet af gamle melsække, og båden kom til at ligne en kinesisk djunke, men sejlføringen var ret dårlig. Af samtlige 360 gr. var det kun muligt at sejle i retning af de 120-130 gr., dvs. kun krydse med vinden. Vi kunne tage sejl og mast ned og ro den tunge fladbundede båd hjem, for at krydse op mod vinden var en umulighed. Men vi gjorde vore første sejlererfaringer.

Så kom tyskerne, og vande og strande blev spærret af...

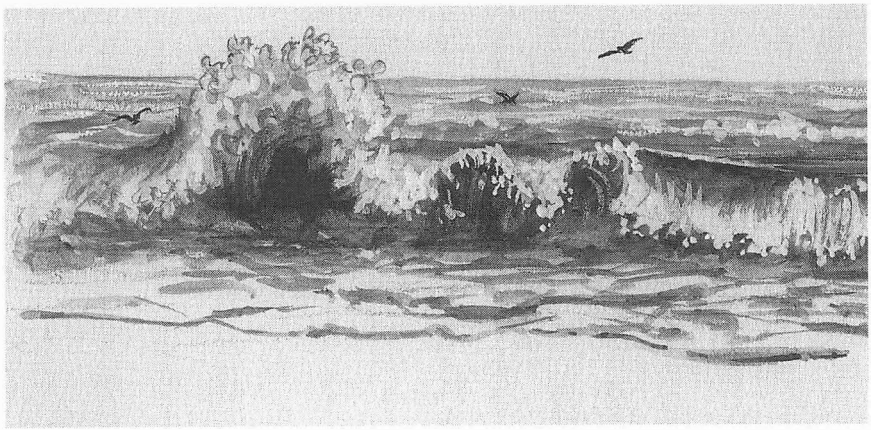

Havet er altid større, end man husker det. Udsnit af tegning af Otto Frello.

Fyrtårnet på Skallingen. Maleri af Chresten Lyngbo. Varde Museum.

Om at blive vestjyde

Tekst og tegning: Olaf Bak, Bramming

Området mellem Viborg, Randers og Silkeborg er en eneste stor dejlighed af åer, bakker og dale. Er man født og opvokset på en plet her, kan det være en voldsom overgang at flytte til f.eks. et fladt landskab, men herom senere.

Under opvæksten i et bakkelandskab - i det aktuelle tilfælde på den nordlige kant af Gudenådalen nær Bjerringbro - er man fra ens første år indlevet i landskabet. Tænker ikke så meget over dets udseende. For sådan er det jo nu en gang, og sådan skal det jo være.

Dets runde, bløde bakker er jo blot marker, som man trasker rundt på efter hesteforspandet eller tynder roer eller høster korn på. Og man ser det i vinterdragten, hvis snedriver kunne ændre det en smule - men man husker det bedst i dets sommerantræk.

Så sker der pludselig noget. En feriedame fra København står en juniaften sammen med os andre i haven. Hun er optaget af udsigten, ser ud over de mange, kuplede markfelters forløb og over mod den gamle egeskov i baggrunden og bag den de let disede bakker på Gydenådalens sydside og siger betaget: Altså, hvor er her dog smukt!

Jeg er vel omkring de 10 år og synker næsten i knæ. Du godeste! Er her smukt? Ja, men det har jeg da aldrig tænkt på. Landskabet så jo nu en gang blot sådan ud. Men fra den dag så jeg på det på en anden måde.

Og de efterhånden ret sjældne gange, jeg ser det nu, ser jeg på det med de øjne, hun lærte mig at se med.

For jeg flyttede jo. Flyttede for ca. 40 år siden til Bramming nær den flade marsk, der strækker sig herfra og sydpå efter Holland til.

Somme tider tænker jeg på, hvor lang tid gik der egentlig, inden man begyndte at føle sig hjemme - at føle sig lidt som vestjyde? Jo,

efter en lille halv snes år - og mange ture gennem marsken - begynder man at kunne se charmen og sjælen i det flade, vestjyske landskab.

Og specielt marsken er blevet en god og nær bekendt, som det er en stor oplevelse at følge året rundt, den er så at sige blevet en slags årskalender.

Når først man er i stand til at se, at marskens vintervisne rørskove ikke længere er et tørt og trist islæt derude, men tværtimod med deres vanskeligt beskrivelige gulgrålige farve er med til at skabe vinterhalvårets farvesymfoni over det brede, flade land - så er man da vist på vej til at blive en vestjyde.

Mest indtagende er marsken i forårs- og sommertiden, og dens indhold af lærker slår alle rekorder oppe i den blå luft.

Nævnte lufthav er på visse tider af året en eneste stor sitren af lys - genskin af og en hilsen fra havet og den lyse strands nærhed.

Denne sitren af lys var ikke over de kuplede bakker ved Gudenåen.

I forårstiden skiftes marsk-felternes mørke jordfarve og væksterne grå-gullige vinterfarver ud med et orgie i grønt.

Tilbageblik i skitseblokken

Tekst og Tegning: Olaf Bak, Bramming

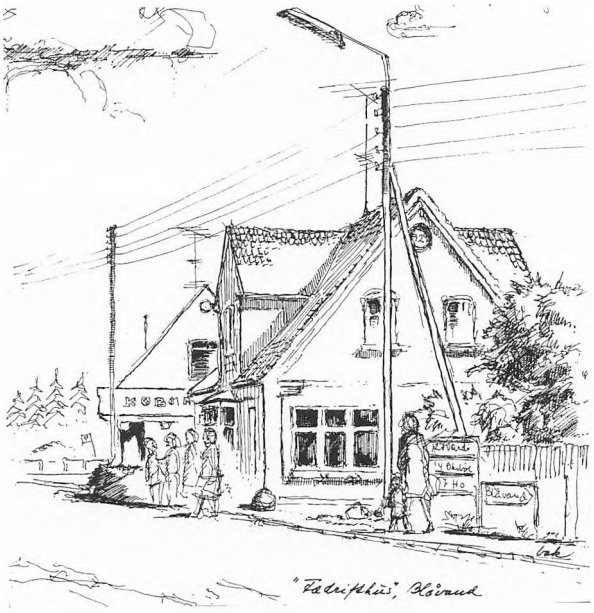

Da jeg en sommerdag i 1974 nedfældede disse streger ved "Æ drifthus" i Blåvand, fortalte en venlig mand mig, at i gamle dage samlede man kræet her, og at huset derfor havde fået dette særprægede navn.

I øvrigt fortæller strandfoged Hans Cornelius Jensen, Blåvand, i "Vestjyder Fortæller" 1972, side 62, at i 1905, da han tjente hos sin svoger på strandfogedgården, endnu var 50 køer tilsammen på ejendommen i Blåvand, og at det nu (altså i 1972) kun er på strandfogedgården, der findes lidt landbrug.

Forretningsrejsen, der endte som en julehistorie

af Civilingeniør Robert Thomsen

A/S Varde Staalværk havde anskaffet to lysbue- smelteovne - en, er kunne smelte tre ton og en med en kapacitet på ti ton. (vi fandt ud af, at man kunne smelte 15 t. i 10 t.-ovnen. Det har altid undret leverandører af smelteovne, at man køber en 10 t. ovn, når man alligevel vil smelte 15 t.)

De to ovne fungerede særdeles tilfredsstillende. Imidlertid blev behovet for rustfrit stål i større dele end det den sølle ton, vi kunne præstere i vore højfrekvensovne, større. Det havde været betragtet som umuligt at smelte rustfrit stål i lysbueovne, indtil amerikanerne under krigen havde udviklet en metode, der viste sig at kunne bruges. Den var beskrevet i tidsskrifter, men tidsskrifterne manglede mange detaljer.

Problemet er, at rustfrit stål skal have et meget lavt indhold af kulstof. Det kan man opnå ved at blæse ren ilt ned i det smeltede stål, der skal være mindst 1600 grader varmt. Desværre forsvinder der også væsentlige mængder af det for rustfri stål væsentlige element, krom. Der skulle bruges så meget ilt, at vi blev nødt til at anskaffe et anlæg til dosering af flydende ilt. Den meget effektive sælger af dette anlæg forsikrede os om, at han kunne introducere os til mange tyske stålstøberier, hvor vi kunne få alle de praktiske oplysninger om smeltning af rustfri stål i lysbueovne.

Dir. Bülow, dir. Thornberg og jeg rejste til Rhinområdet, hvorfra vor tyske ven ville følge os til støberierne. Det første sted viste sig desværre, at netop den Herr. Doktor, der skulle give os tilladelse til at komme ind på fabrikken, var på ferie. Næste sted var den tilsvarende Herr. doktor desværre syg. Det gik på samme måde alle steder, blot med andre undskyldninger.

Om aftenen, når vi godt trætte var kommet hjem på hotellet,

bestilte dir. Bülow tre af sin yndlingscocktail, et glas gin med nogle få dråber vermouth i. En af aftnerne udbrød dir. Bülow efter drinken: "Nu føler man sig som et nyt menneske." Så røg det ud af munden på mig: "Og det nye menneske har ingen drik fået". Bülow kiggede først mærkeligt på mig. Så gav han mig 20 DM med ordene: "Den går kun den ene gang, Thomsen"

Vi fik ikke meget ud af turen, men vi fandt selv ud af at smelte rustfrit stål i lysbueovne.

De af vore kunder, der havde brug for store dele i rustfrit stål, var især den kemiske industri, papirindustrien og fabrikker, der fremstillede skibsskruer og vandturbiner. Den største af de sidstnævnte var K.M.W. (Karlstads Mekaniska Werkstäder). En af KMWs specialiteter var fremstilling af vendbare skibspropeller. De enkelte skrueblade var undertiden så store - mere end 2,5 m - at de ikke kunne stå i vore varmebehandlingsovne. Vi måtte sætte grænser ved 2,5 m, og overlod større strueblade til vore konkurrenter. En gang lige før jul (jeg kan ikke huske årstallet) konstaterne K.M.W. en fejl ved et af disse store skrueblade, der var under bearbejdning. Jeg måtte straks tage med toget til Karlstad, hvor jeg indlogerede mig på "Stadshotellet". Det sneede i Karlstad. Næste morgen tog jeg til K.M.W.s afdeling i Kristinehamn. Det er en meget smuk tur - også om vinteren, når alle træerne er dækket med sne.

Det var en meget moderne fabrik med store flotte maskiner. "Mit" skrueblad stod på en stor fræsemaskine. Ved siden af den var en model i lille størrelse - meget nøjagtigt udført. En "føler" kørte automatisk hen over dens overflade, og styrede fræsehjulet på den store. Det var den gang en meget avanceret maskine. Fejlen på skruebladet var så lille, at den ville forsvinde ved den videre fræsning. Jeg ventede i Kristinehamn til fejlen var fræset væk. Tilbage i Karlstad var det endnu lyst nok til en spadseretur i den smukke by, spise en god middag og gå tidligt i seng. Næste morgen var snestormen taget til. Undervejs til stationen standsede en ung tætbygget mand mig og sagde. "Du som går utan møssa i snøstorm, du måsta vare dansk". Det var han også. Han tog mine kufferter og bar dem ned til stationen. Han mente, at toget sik-

kert var forsinket. Han fik ret. Toget var forsinket ca. 3 timer. Han inviterede mig på en kop kaffe på en kaffebar. Da vi havde drukket halvdelen af kaffen, kiggede han sig rundt i lokalet og konstaterede, at der ikke var noget personale i nærheden. Så trak han en flaske cognac op af inderlommen og fyldte koppen op. Det gentog sig nogle gange. Jeg var ikke særlig urolig over, at vi foretog os noget ulovligt. Under de fleste af bordene lå der tomme spiritusflasker.

Han fortalte, at han var skovarbejder. Det var der mange arbejdsløse der var den gang. Han var nu ikke særlig begejstret for arbejdet. Vi fulgtes ad til stationen, hvor toget snart efter kom. Naturligvis slæbte han også mine kufferter op i toget.

Toget gik til Kil, hvor jeg skulle vente på en forbindelse, som gik fra Oslo til Gøteborg. Det viste sig, at det tog også var 3 timer forsinket på grund af snestormen. Det er svært at få tiden til at gå, når man venter på et tog. Det meste af tiden gik jeg frem og tilbage på perronen. Her kom der en midaldrende mand hen til mig. Han præsenterede sig og fortalte, at han var historiker. Jeg fandt ud af, at han skrev firmahistorier. Vi havde det meget hyggeligt, indtil han blev lidt for kærlig. Medens jeg boede i København, blev jeg ofte tiltalt af bøsser, der bød mig på en øl. Jeg sagde altid nej på en venlig måde. Da toget fra Oslo endelig nåede frem foreslog han mig at gå med ind i hans kupé. Han havde to flasker cognac i kufferten. Jeg havde ikke tid, sagde jeg, for jeg skulle skrive rapport om min rejse.

I Gøteborg, hvor han boede og, hvor jeg skulle skifte tog, gjorde han et sidste forsøg. Han var overbevist om, at toget til København var aflyst, jeg kunne sove hjemme hos ham. Jeg foretrak nu at prøve toget og fik en sovekupé helt alene. Jeg sov som sten, til konduktøren sagde, at nu var vi i Helsingør, og det var på tide at komme i tøjet.

Jeg nåede hjem til familien ved firetiden om eftermiddagen.

Det var d. 24. december.

Fra 9. april til 4. maj

Erindringsglimt

Af Niels Krukow

Nazibesættelsen af Danmark gennemførtes med brutal overmagt, men endte med den før så uovervindelige armes mismodige og modfaldne vandring tilbage til det sønderskudte Vaterland. Men der er mange indfaldsvinkler til en forståelse af besættelsesårerne, og Niels Krukow, forfatteren til Vandgudernes Ven, fortæller her, hvorledes de onde år tog sig ud set fra en vestjydsk landbofamilies vinduer.

I skrivende stund, juli måned, hvor festlighederne omkring 4. maj, fra de stilfærdige og bevægende i Arnbjerg til den omdiskuterede "laserlysskulptur" på den jyske vestkyst, er overstående, synes jeg det er naturligt at lade tankerne beskæftige sig med de ting fra besættelsesårene og 4. maj for 50 år siden, jeg husker bedst.

Choket den 9. april, hvor tyskerne væltede sig ind over land og rige, var stor, også for en tolvårs dreng, selvom han, udfra de voksnes snak og aviserne, vidste besked om, at der var krig og ulykke i Europa.

Jeg husker 9. april som en kølig gråvejrsmorgen, hvor brølet fra lavtgående tyske flyvemaskiner fortalte om overfaldet fra det Tyskland, der tog uden at spørge, sagde med løgn i munden, at de kom for at beskytte.

Ingen i husstanden vidste med sikkerhed, hvordan de tyske maskiner eller deres kendingsmærke så ud, men mine forældre blev ret hurtigt klar over, hvem der var over os. Min far sagde, jeg tror i forargelse: "De kredser omkring møddingstedet herinde bagved" Ingen i huset vidste på det tidspunkt, at der var kampe og omkomne soldater ved grænsen.

Nogle timer opad dagen, jeg husker ikke hvor mange, rullede

store tyske styrker ad hovedvej 11 imod nord. Det var motoriserede kolonner, lastvogne, personvogne, motorcykler. Folkene var snavsede og sammenbidte, nogle vældige karle at se på. En ubetydelig detalje jeg fæstnede mig ved, var motorcyklisternes regnfrakker, de flagrede ikke om benene på dem, men var knappet fast på støvlerne. De motorcykler, der havde sidevogne, var udstyret med maskingevær og en mand til at betjene det. - Det var ingen tvivl om, at Danmark havde fået hårdtslående "gæster".

Så vidt jeg husker, måtte vi allesammen hænge sorte papirrullegardiner for vinduerne ifølge ordre om mørkelægning fra det danske land.

Det berømte og ofte afbildede "Oprop" kundgjorde, hvordan vi havde at forholde os. Tyskernes "Oprop" var udfærdiget på meget dårligt dansk og vidnede ikke om danskeres deltagelse i udformningen.

Alle private biler blev sat i hus - der var kun tilladelse til læger, dyrlæger, et antal hyrevogne og sikkert også, det husker jeg ikke, til nogle offentlige instansers. Benzinen skulle reserveres en umættelig krigsmaskine, og besættelsen bevirkede, at vore normale forsyningskilder ikke mere leverede.

Henad i besættelsestiden blev de biler, der havde køretilladelse, udstyret med gasgenerator, et besværligt anlæg, der stillede store krav til chaufføren med hensyn til den daglige pasning. Der kørtes på små træstykker eller enddog grankogler, som i en slags ovn afgav deres gas til motoren.

Det første år, eller måske næsten to gik uden særlige begivenheder udover få engelske bomber hist og her - et meget alvorligt tilfælde i Esbjerg, hvor et beboelseshus blev ramt, og to bomber, der faldt på en mark i Blaksmark og efterlod sig et par enorme huller, gik tilværelsen stille og roligt.

Skolen i Tinghøj, hvor mine søskende og jeg gik, var delvis inddraget af tyskerne, forsamlingshuset var også inddraget, men vi slap billigt i Tinghøj, hvad det angår. Orten skole var total beslaglagt og lærer Ravn Petersen med familie smidt ud af boligen - de fik ophold i en loftlejlighed i Tinghøj, men soldaterne og deres befalingsmænd blev et dagligt syn i Tinghøj, og Orten plantage blev et militært område, og skyttegrave, mandskabsbarakker og

hvad der hørte til, blandt andet vagthunde, der lød ret så glubske. Hvis man en sen aften, med mørkelagt cykellygte og dæk, der hvert øjeblik kunne tabe pusten, kom forbi og hørte "vilddyrenes" glammen i skoven, var man ilde til mode! Jeg har ikke hørt dem særlig mange gange, men de var på en eller anden måde svære at vænne sig til.

Mærkværdigvis vænnede vi os hurtigt til at blive stoppet af tyske vagtposter i Tinghøj, mærkværdigvis fordi de altid havde deres rifler hængende under armen på en sådan måde, at mundingen pegede på - eller rørte ved ens mave, mens man fandt "Ausweis" frem. "Ausweis" var et tysk udfærdiget identitetskort, alle skulle bære.

Som nævnt tænkte man ikke så meget over det, da man først var "vænnet til", men hentet frem i erindringen nu, mere end 50 år senere, synes jeg, det vækker vrede. En aften i Tinghøj blev jeg standset af en enlig soldat, han pegede på sit bryst og sagde: "Nicht deutscher - checoslovak!" - så spyttede han på jorden og lod mig komme forbi!

Noget, der dengang vakte min afsky, var den måde, de tyske befalingsmænd behandlede deres folk på. En scene, hvor en mand, iført gasmaske, blev kommanderet rundt i hurtigløb, hundset fra den ene skrighals til den anden, indtil han faldt sammen af udmattelse og lufthunger, og gasmasken i hurtig takt smækkede til og fra hans ansigt, var ikke hyggeligt hverken at høre eller se på. - Den slags har givet mig en livslang aversion mod tyskere, der råber og skriger...

Mit lille indlæg skal ikke være et forsøg på en historisk redegørelse for besættelsestiden, kun en fremdragen af det, der har sat sig fast i min hukommelse.

Det, der gjorde det allerstørste indtryk på mig, navnlig den første gang, var navnelisterne på de folk, tyskerne havde ladet henrette for at gøre modstand ved hjælp af sabotagehandlinger, eller ved eksempelvis at have taget mod nedkastet sprængstof, men deres handlinger havde alene det formål at anrette materiel skade, ikke at dræbe tyske soldater. Jeg syntes, at tyskernes reaktion var overmåde brutal.

Det tyske voldsregime kom også til udfoldelse i Varde, da en

række vardensere blev arresteret - rygtet sagde, at de havde hjulpet en såret frihedskæmper. Det var læge Knud Nordentoft, politimester Simoni, politifuldmægtig Schlanbusch, politifuldmægtig G. Mikkelsen og stålværksarbejder Peter Petersen. - Kun Schlanbusch overlevede og kunne fortælle om KZ-lejrens rædsler.

Også sabotagen kom til Varde. Jeg husker efter en urolig nat med mange sprængninger af jernbanen, at jeg og andre på en græsklædt plads ved Lundvej, vistnok omkring hvor Østerlund kirkegård nu ligger, fandt afrevne skinnestumper meget langt fra banen. - Der var kræfter i det nedkastede sprængstof!

Også Varde Stålværk fik sin bekomst, endog to gange, sidste gang blev værket meget svært beskadiget. En nu pensioneret politibetjent, der dengang gjorde tjeneste i Varde, har fortalt mig, at han sammen med en kollega havde vagt på politistationen en af de nætter. De skulle hver time have telefonkontakt med det civile vagtmandskab på værket og dermed sikre sig, at der ikke foregik noget unormalt. De havde netop talt med en mand fra vagtholdet, der meldte: "Alt i orden!" - De to unge betjente lagde sig for at sove på et skrivebord for at være nær ved telefonen, men braget fra sprængningen på stålværket kom før søvnen!

På trods af hyppige meddelelser i pressen om henrettelser af danske modstandsfolk, der klart viste os, hvor dødsensfarligt den indsats, en lille flok danskere havde påtaget sig, var, så følte vi helt unge nok, at det hele var ret så spændende, men den dag jeg selv måtte til afhøring hos tyskerne - årsagen er ikke værd at gøre rede for - blev det mig helt klart, hvor kvalmende det er at være bange, som man kunne blive for folk, om hvem man ved, at de er istand til alt.

Fra den dag har jeg haft en svag fornemmelse af, hvor overmenneskelig en indsats, de danske modstandsmænd præsterede. - Fra den dag har jeg vidst en smule om, hvad der krævedes af dem - jeg tror ikke, jeg ville have kunnet gennemføre det, de gjorde...

Lad disse få linier være udtryk for min beundring nu, et halvt århundrede senere.

Det første par krigsår, indtil det tyske luftvåben ikke længere magtede bombetogterne mod de engelske byer, så vi meget ofte løsrevne engelske spærreballoner kommer ind fra vest, kæmpesto-

re som luftskibe drev de afsted for vinden. Til oplysning for eventuelle yngre læsere var spærreballonernes opgave den at danne værn om engelske byer ved hjælp af de usandsynligt stærke stålkabler, der holdt dem på plads. Et for tyske flyvere livsfarlige netværk: propeller eller vinger, som ramte dem, blev svært beskadiget. Mange af de løsrevne balloner, der kom drivende, slæbte deres overrevne wirer efter sig - de sled mange hegn i stumper og stykker.

Hvor vi her på egnen var så heldige, at en af ballonerne løb tør for gas og lagde sig til hvile på jorden, blev der stof til mange regnfrakker! - Stoffet var meget let og tyndt, vind- og regntæt, og såvidt jeg husker var det sølvblankt på den ene side og grågrønt på den anden.

En lille sørgmunter historie om en sådan ballon: Den havde lagt sig til hvile øst for Ringkøbingvej, bag et højdedrag, så den ikke umiddelbart kunne ses. Da solen stod op og gav varme til det slappe hylster, udvidede gassen sig så meget, at ballonen lettede. Til alt uheld var mine forældres nabo netop på det tidspunkt med hestespand på vej op imod højdedraget. Da uhyret langsomt tårnede sig op foran dem, fik det ene af dyrene et så voldsomt chok, at det styrtede om og døde på stedet! - Det var naturligvis et slemt tab for et lille hjem...

Jeg behøver ikke at nævne, at krigslykken vendte, at bombardementerne af engelske byer tog af, mens luftangrebene på tyske byer tog til i voldsom grad. Jeg har set resultaterne begge steder, for Londons vedkommende i 1947, for Hamborg og Brehmens et par år senere. Der var stor forskel: De tyske byer var ruindynger, et resultat af sprængbomber. London og andre engelske byer var ikke i samme grad sammenstyrtede, det var i høj grad udbrændt kvarterer man så, et resultat af grundig brug af brandbomber.

Nat efter nat hørte vi engelske bombemaskiner komme ind fra vestkysten i store armadaer og dreje mod syd, de kom altid i mørke. 4-5 timer senere vendte de tilbage - de, der havde klaret turen... Aften efter aften hørte vi i den danske udsendelse fra BBC hvor mange hundrede eller tusinde tons bomber, der var nedkastet, og hørte hvor mange maskiner der ikke var vendt hjem med deres besætninger - ofte 30 - 50 eller flere. En nat lavede den

engelske flyverkommando et forsøg: de lod bombemaskinerne gå meget lavt i et forsøg på at undgå luftværnsartilleriet. Det blev en forfærdelig nat, hvor køer brølede i stalden af skræk. Maskinerne gik så lavt, at vi kunne se lyset i kabinerne. Det blev også en forfærdelig nat for de engelske flyvere med meget store tab.

Senere i krigsforløbet kom de store flåder af amerikanske flyvende fæstninger. De kom i fuldt dagslys og gik altid meget højt. Trods det blev ikke så få skudt ned.

Det mest dramatiske jeg har set var en sådan flyvende fæstning, der kom ind; den havde tabt højde i forhold til de andre, to af de fire motorer var stoppede. Piloten vendte nord for Varde, sandsynligvis i et forsøg på at returnere til basen i England. Det tyske skyts på egnen brugte al sin ildkraft på maskinen. Ca. 1/2 time senere kom den tilbage og fik fornyet behandling, mens besætningen, en efter en forlod maskinen i faldskærm. En af dem blev skudt med maskingeværild, en anden var så uheldig, at hans faldskærm filtrede sig om flyets hale, så manden hang fast. Piloten valgte i den situation at blive på sin plads og ene mand forsøge en nødlanding med den havarerede maskine - det lykkedes ham at lande nogle kilometer mod øst. Jeg har ikke set maskinen på jorden, kun fået dette fortalt.

Flyverne blev hidsigt eftersøgt af tyskerne med husundersøgelser rundt omkring, hvor man nu fandt det rimeligt.

Som nævnt hørte vi hver aften den danske udsendelse fra BBC. De tyske, først i Rusland, senere alle andre steder, Afrika, Italien og på vestfronten, der bevægede sig fra Normandiet til langt ind i Tyskland, for der at møde russerne, vidste vi god besked om. tyskerne talte altid om planmæssige tilbagetrækninger, aldrig om tabte områder eller flugt.

Som alle ved, endte det med tysk kapitulation, underskrevet af tyske generaler og feldmarskal Montgomery på Lüneburg hede den 4. maj 1945.

Nyheden kom om aftenen i udsendelsen fra BBC. Speakeren afbrød sin oplæsning med at sige: "I dette øjeblik o.s.v...." Budskabet er velkendt og ofte gengivet.

Det var for mig en særpræget og uforglemmelig oplevelse. Vi var den aften en lille flok unge mennesker, samlede i Varde for at

starte et kursus i ridning, som vi havde gjort det året før. Ingen af os havde heste med, vi turde ikke, idet vi var klar over, at tyskerne manglede alt. Jeg og en kammerat gik på Ringkøbingvej, da befrielsesbudskabet og dermed fredsbudskabet kom. Vi hørte det ud af et åbentstående vindue. Jeg tror, at vi begge savnede ord, men omsider sagde min kammerat, som var tyskkyndig: "Lad os fortælle det til tyskerne på Højskolehjemmet!"

Det var måske en smule letsindigt, og jeg husker ikke, hvordan vi kom ind, men jeg glemmer aldrig reaktionen, man skal have oplevet det, for at tro at hærdede krigskarle kan opføre sig, som de gjorde. Om der var 50 mand eller 100 mand i salen har jeg ingen erindring om, men larmen, da de blev klar over, at krigen var slut, var overvældende! De hoppede og sprang som børn, kastede deres huer op i luften og trampede på dem, når de nåede gulvet, kun 5-6 mand var tavse og ubevægelige.

Dagen efter 5. maj dukkede de op af deres anonymitet, frihedskæmperne, efter at have måttet være forsigtige med, hvad de sagde, hvordan de mødtes, hvordan de undgik at tiltrække sig opmærksomhed.

Vi så på dem med beundring og nysgerrighed, de folk, BBC havde talt om, de folk, der havde lyttet til nyhedsudsendelserne med endnu større interesse end os andre. Ville én af en af de mange "særmeldinger" med hilsen til en række navne i slutningen af udsendelsen angå dem?

De næste par måneder eller flere var præget af det "planmæssige" tyske tilbagetog mod syd. Soldaterne var en voldsom kontrast til de sammenbidte motoriserede herrefolk, der ankom 9. april 1940. Alle var til fods, lange trætte kolonner, mange soldater med barnevogne, trillebøre eller lignende til transport af deres habengut, enkelte med en civil cykel, måske hugget. Det ejendommeligste, jeg har set, var et hestekøretøj på 3 hjul, det fjerde var brudt sammen og erstattet af en granstamme, der var slidt flad mod vejbanen, og som blev flyttet længere ind, efterhånden som den blev slidt kortere!

Den første tid havde alle deres rifler med. De må have indset, hvor lidt våbnene var værd, hvor lidt brug de havde for dem - i-hvertfald blev våbnene færre. I en grusgrav nær mit hjem skilte de

forbipasserende soldater sig af med flere hundrede rifler - for en sikkerheds skyld havde de ødelagt dem.

Hvor Højbjergvej udmunder i Ringkøbingvej, slog flere hold sig ned nogle dage for at samle kræfter til den videre march. Jeg tror, der var 400 - 500 mand hver gang, ligeledes var et lille hedeområde ved Stilbjerg rasteplads for adskillige hold.

Det, jeg husker bedst fra den tid, var en soldat, der en dag kom til mit hjem for at købe lidt madvarer, men han ville mere end det, han bad om at måtte høre radio og virkede meget nervøs. Han var pistolbevæbnet, og har derfor næppe været menig soldat. Han blev det meste af dagen og spurgte på et tidspunkt, efter længe at have hørt på nyhedsudsendelserne, om de sygeplejersker, der taltes om og som blev sluppet over grænsen straks, var mænd eller kvinder. Svaret skuffede ham, han var udstyret med et Røde Kors armbind, men kunne selvsagt ikke gå for at være kvinde og dermed slippe igennem.

Det skal nævnes, at manden var svensk gift og talte svensk, og det var derfor muligt at tale med ham. Min far sagde til ham: "Krigen er forbi, vend dog tilbage til din deling og følg med den hjem!" Manden forsvandt på sin cykel, men kom en times tid senere tilbage, endnu mere oprevet. Han havde fået den besked, at hvis han vendte tilbage til sin deling, ville han blive skudt! Vi forstod ikke situationen, først mange år senere blev det bekendt, at Hitlers efterfølger, storadmiral Dønitz den 8. maj havde ladet adskillige soldater henrette i Flensborg for at have forladt deres deling. Om den sag udtalte Dønitz efter at have udstået sin straf på 10 års fængsel: "Es var mein Recht!" - Ord fra den mand, der dræbte uden skånsel, men var dybt forurettet over sin egen straf for begåede krigsforbrydelser.

Manden, jeg fortæller om, havde pistolen fremme for at tage sit eget liv... min far fik ham med besvær fra det. Henimod aften brændte han sine papirer og tog afsted, han ville prøve at komme til Vejle og så på en eller anden måde få en fisker til at sejle ham til Sverige og til hustruens familie der. En tysker, men et menneske, kværnet rundt i et umenneskeligt system, der har kostet utalte millioners liv og lykke, stadig efter den betingelsesløse kapitulation d. 4. maj undergivet en lille storadmirals hensynsløse

magtmisbrug. Han er eller var kun en ud af mange, men jeg ville gerne vide, hvad der blev af ham i et ondt kaos, hvor en i alle måder lille mand snerrede: "Es ist mein Recht!" og så iøvrigt gav død og djævel i landsmænd, der havde en mindre prangende kasket end han selv.

Når jeg tænker tilbage på de 5 besættelsesår, overgrebene, der fandt sted, de tilfældige og brutale clearingmord, udført af danske medløbere på tysk ordre. En enkelt nat blev 4 tilfældige personer i Esbjerg hevet ud af deres senge og skudt - og så 4. maj med dens glæde og triumf, så synes jeg, det hører med i billedet at huske på, hvordan den tyske besættelsesstyrke, udslidt og næsten våbenløs, traskede mod syd uden at blive udsat for hævnaktioner af nogen art. Der var såvist nok, der kunne have deres grunde!

På trods af en skuffelse over noget af det, der kom til at foregå i vort land, da tyskerne var færdige, så er jeg på baggrund af det nævnte ganske godt tilfreds med at være dansker, og i min erindring står 4. maj 1945 som en oplevelse af karakter, der nu og da får mig til at spørge mig selv: Kan det dog være rigtigt?

Aviskollage fra besættelsestiden.

Lidt om Langli og Hjertings historie

Af Kristine M. Olesen

I 1939 udsendte Kirstine M. Olesen i Sædding på eget forlag bogen Øen Langli, idet hun fandt at "for en fremmede, som skuer over til øen fra Hjerting og nu kun ser et par huse, klitter og eng, øver øen og det liv, der engang pulserede derovre, ikke nogen tiltrækningskraft", men "selv synes jeg blot, at Langli, der er et stykke af Eventyrets Land, fortjener at løftes op af ubemærkethed og finde den plads i de historiske skrifter for Ribe Amt, som øen fortjener"

Idag er øen næppe uden tiltrækningskraft for os udefra, men hun har nok ret i "at kun den, der har levet på øen, og som føler, at det er den kæreste plet på jorden, kan skrive om øen med de følelser, den fortjener!"

Hendes kærlighed til Langli kan åbne øens særpræg og vestjydske værdier for os, for hvem den kun er streg i kimingen, og vi bringer her et uddrag af bogen, der ikke blot er båret af kærlighed til øen, men også af stor viden om dens mennesker og historie.

Øen Langli, som den nu kaldes, hed oprindelig Langelegh, men senere blev den kaldt for Langligbjerge, der blev forkortet til Langlig eller Langli.

Øen ligger i Hjerting Bugt og hører til Ho Sogn i Vester Herred. De efterfølgende Oplysninger er hentet fra gamle Optegnelser:

Ho Sogn omgives af Annekset Oksby, Ho Bugt og Vesterhavet. Kirken mod N.Ø. ligger henved 2 1/2 Mil S.V. for Varde. Sognet bestaar for Størstedelen af Halvøen Skallingen, der udgaar mod S.Ø. og omgives af Hjerting Bugt og Graadyb, som skiller den fra Fanø og Vesterhavet.

De lavtliggende, jævne Jorder er for den overvejende Del (mere

end 2/3) dækkede af Hede og Flyvesand med enkelte Sidestrækninger af gode Enge.

Af Klitterne paa Skallingen nævnes "Benknolde", "Svendskeknolde" og inde i Landet de 70 Fod høje "Jens Jensens Sande" som en Del af Oksby Plantage. Til Sognet hører Øen Langlibjerge, der er paa 200-250 Tdr. Land, adskilt fra Skallingen ved den smalle Rende: Hobodyb.

I en Præsteindberetning fra 1638 siges det, at Ho og Oksby Sogne ogsaa kaldes "Undismark". Ved Hobodyb var der endnu i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede en lille Havn ved Sydsiden af den Halvø, hvorpaa Ho By ligger, og Fiskerlejet blev kaldt for "Sønderside".

Langlibjerges højeste Punkt er 29 Fod. I 1548 var Øen et Fiskerleje og kaldtes da Langelegh. Bebyggelsen var 2 Huse. Samme Aar forbødes det dem, der fiskede ved Fiskerlejerne under Vesterlandsside i Ribe Stift, deriblandt paa Langelegh, Vesterside og Nyminde, at sælge deres Fisk til Udlændinge, da de dog købte det meste af deres Fiskeredskaber i Ribe, Varde og andre Købstæder i Nørrejylland, for ellers vilde der blive mere Dyrtid end tilform.

Langelegh Fiskerleje nævnes i Riberhus Lensregnskaber 1581. Der fiskes fra Langlegh med 5 Baade, men Ejerne (af Baadene) bor paa Fastlandet. I 1586 fiskes der kun med 4 Baade. I 1602 kun med 2 Baade.

1688 udsiges: Ved Vesterherred er et Fiskerleje og en Havn kaldet Langelegh, som aarligen af fremmede og andre er bleven besøgt, men i Mandsminde har intet deraf været at se end Grundvand og store Sandbjerge. At det har været et Fiskerleje ses af et kgl. Brev 1563, hvorved det paalægges Fiskerne paa Fiskerlejerne List, Søndre Rømø, Manø, Manø, Fanø, Langelegh, Sønderside, Vestside og Nyminde aarlig at give Ribe Hospital en Lod af den Fisk, der fangedes en Dag om Aaret mellem 1. Maj og Pinse. I 1653 vilde Strandbymænd ikke give denne Afgift - "Sandtold" - en Mandspart Fisk af hver Baad af deres Evertskib, fordi Langelegh da var øde, men de dømtes paa Tinge dertil.

Paa Reformationstiden og rimeligvis længere tilbage fiskede en Del af Guldager Sogns Beboere, ogsaa en Del fra Hjerting, fra Langelegh (det lange Fiskerleje), der dog aldrig mønstrede mere

end 3-4 Fiskerskibe, hvori Herremanden fra Sønderriis havde Part.

Da der den 13/3 1572 oprettedes et særligt Birk "Kærgaard Birk" for Fiskerlejer og Handelshavne ved Varde, kom Langeleth med deri og gled med Birket over til Vesterherred den 22/9 1686.

Fra Begyndelsen af 1640 blev Langelegh opgivet som Fiskerleje, og der fiskedes direkte fra Hjerting, men Fiskeriet svandt mægtigt ind, og omkring 1690 fiskede her kun et enkelt Skib.

Ogsaa Folkene paa Langelegh nægtede at betale "Sandtolden", fordi Fiskerlejet var øde, og "Sandtolden" var paalagt Fiskerlejerne og ikke Fiskerne.

Saaledes berettes der om Langli fra gammel Tid. Efter Folketællingen 1840 er Øen blevet beboet af 2 Familier, der hver havde sit Hjem.

Den nærmeste By, som Langli stod i Forbindelse med, var Hjerting. Derfra blev alle Købmandsvarerne hentet, og Hjerting har som bekendt været en stor Udskibningsby med Toldsted.

For Studeudførselen var Byen i sin Tid et af Landets vigtigste Udførselssteder. I 1717 udførtes der saaledes 10.178 Stude over Hjerting til Holland.

Studeudskibningen vedblev til omkring 1780. I de 17.-18. Aarhundrede var Hjerting vokset saa stærkt, at det paatænkes at gøre den lille, men voksende handelsplads til Købstad! Omkring det 19. Aarhundrede var der ogsaa Tale om at gøre Hjerting til en Udførselshavn for Kvæg til England.

I 1852 anlagdes der en 250 Meter land Bro fra Hjerting Strand, og en Tid var der Dampskibsforbindelse med Lowestoft i England. Der udførtes en ret stor Mængde Stude til England, og der indførtes især Tømmer fra Norge. Broen led imidlertid stærkt ved Isgang og blev fjernet omkring 1860-62, og efter Havneanlægget ved Esbjerg ophørte al Skibsfarten.

Derefter tog Fiskeriet til fra Hjerting, og i mange Aar kunde man tælle op til 8-10 Baade, som laa ved Byens Red. Det var særlig Krogefiskeriet, som dreves dengang, efter Hvilling og Torsk.

Nu fiskes der hovedsagelig efter Rødspætter med Snurrevaad. Fiskefartøjerne har nu alle Motor til Fremdrivningskraft i Stedet for Sejl og Aarer, og Baadene ligger i Esbjerg Havn. Kun et enkelt Skib ses nu og da paa Reden i Hjerting.

En vestjysk Lokalhistoriker, Fabrikant N. M. Kromann, Esbjerg, har fortalt følgende i et Foredrag om Hjerting. Her citeret efter Dagbladet Vestkysten's Referat:

Hjerting fra gammel Tid

Da Hjerting var en betydelig Handelsby.
Et interessant lokalhistorisk Foredrag af Fabrikant Kromann.

Med Sangen "Som dybest Brønd" begynder det offentlige Foredragsmøde´, hvor Fabrikant Kromann, Esbjerg, holder Foredrag om "Skibsfarten paa Hjerting i gamle Dage".

Det første, man tænker paa, naar man skal undersøge en Byes Historie, indledede Hr. Kromann, er Oprindelsen til Byens Navn.

Den ældste Betegnelse for Hjerting finder vi i "Ribe Oldemor", hvor Byen kaldes "Hirteng". Hirt er Betegnelsen for en Samling Mennesker, som skal beskytte noget. Da Varde har haft en Fæstning, ligger det nær at tro, at der her har været en Hirt. "Hirteng" er senere blevet til "Jetting" og Hjerting.

31 Huse i Hjerting i 1793.

Foruden Gaarde var der i 1793 31 Huse i Hjerting, og det tyder paa, at man ikke blot har levet af Landbrug. Hjertingboerne har haft Erhverv paa Havet.

Der var Studeudførsel, Udførsel af sorte Potter og Skibsfart. Sorte Potter blev stuvet ned i Lasten i Lyng og sejlet sydpaa. Priserne forhøjedes, jo længere Lasten skulde sejles.

Udførselen var i 1769 3000 Rigsdaler, hvilket svarer til 14.000 Kr. I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede udførtes sorte Potter over Hjerting for 20.000 Rigsdaler, altsaa over 60.000 Kr., en mægtig Sum dengang. Handelen var Skippernes egen, de købte Potterne hos Bønderne.

Trankogeri og Sælfangst.

I 1764 kom en Mand til Hjerting fra Ringkøbing, og han blev en af Hjertings største Skippere. Sammen med Købmænd fra Varde anlagde han et Trankogeri og sendte Skibe paa Sælfangst i Nordhavet.

Det var en Guldgrube i de Tider, hvor Tran var det eneste Belysningsmiddel.

Klitter. Skallingen. Maleri af Chresten Lyngbo. Varde Museum.

Kroafgiften blev Skolemesterens Løn.
I 1726 blev der oprettet en Skole i Hjerting. Afgiften af den stedlige Kro var 30 Rigsdaler, og man fandt paa, at disse Penge kunde gaa til en Skolemesters Løn.

Indtil den Tid, da Opførelsen af Esbjerg Havn begyndte, var Hjerting den eneste Havn, der betød noget. Ribe Aa var sandet til, og Varde Aa sandede mere og mere til. I Reformationstiden gik Ribe helt i Armod, og fra denne Tid indtil Fanøs Skibsfart tog til, havde Hjerting sin Blomstringstid.

Boldesager-Sten til Holland.
I 1688 fik Hjerting, Ho og Oksby Regeringens Tilladelse til at sejle, hvor man vilde. Hjerting havde dengang 14 Skibe og desuden et halvt Hundrede smaa Baade, som sejlede til Fanø med Tørv og lignende. I 1727 var Flaaden vokset til 18 Skibe, som var større. Desuden rejste ca. 50 Hjertingboere til Holland og fik Hyre der.

Hjertingskibene sejlede til Frankrig efter Vin, og de fik desuden Møllesten med hjem fra Rhinen. Paa Turen ned tog de Sten med fra Boldesager Mark og afsatte dem i Holland, og de havde saaledes Fragt baade frem og tilbage.

Varde klagede over Hjerting.
Varde klagede over, at Hjerting tog den Levevej, som ellers var Købstadserhverv, og Vardenserne satte uden videre Hjerting skipperne i Skat. De blev dømt til at betale den Skat, men klagede til Regeringen, og der blev givet Ordre til, at Dommen skulde annulleres.

35 hollandske Skibe efter Stude.
I 1674 fik Hjertingboerne Lov at udføre Stude, og allerede det første Aar kom der 35 hollandske Skibe til Hjerting for at afhente Stude. Det følgende Aar var Antallet 25. Mange jydske Købmænd fik deres Kolonialvarer, Krydderier, Farvestoffer, Stentøj, Vildt o.s.v. med disse Skibe, og Tolderne i Hjerting havde en travl Tid.

I 1815 kom en vardensisk Købmand Laurids Frederiksen til Hjerting for at drive Studehandel. Han forsøgte at købe Langli, men der blev forlagt 13.000 Rigsdaler, og han vilde kun give 6000.

Det havde været hans Hensigt at benytte Øen til Græsning for Studerne i den Tid, man ventede paa Skib.

Tolderne var i Skippernes Lomme.
Hjerting var kendt over hele Landet, og i 1726 blev der givet Tilladelse til at forhandle de vigtige Artikler Brændevin, Vin, Tobak og Salt over Byen. Disse Artikler maatte ellers kun forhandles over København.

Men Hjerting Skipperne grinede ad det. Der var jo ingen Grund til at handle med disse Varer, som der skulde betales Told af, naar man kunde klare sig billigere. Toldere var der nok af i Hjerting, men de kunde bestikkes med Tobak og Kontanter.

Kroen kunde ikke tage de mange Handelsfolk.
Der blev handlet meget i Hjerting. Der kunde være 100-200 Vogne i Byen, og det var mere, end Kroen kunde overkomme. Saa tog Folk ind hos private, hvor de spiste og drak gratis, og Kromanden var derfor ikke tilfreds med, at han skulde af med de 30 Rigsdaler i Afgift. Han fik saa Afgiften lagt over paa to andre, saaledes at Kroen i Virkeligheden fik to Annekser.

Mærkeligt var det ikke, at der blev gjort Forsøg paa at skaffe den blomstrende By Købstadsret. Men saa kom Tilbagegangen. Dog har Hjerting en Historie, der er lige saa indholdsrig og interessant som Byernes, og den er nok værd at fordybe sig i.

Fabrikant Kromanns Foredrag hilstes med stærkt Bifald, og Formanden takkede med Forsamlingens Tilslutning for Foredraget.

Øens Beboere
Som vi har set af de gamle Optegnelser, har Langli paa Reformationstiden været et Fiskerleje, men nogen Helaarsbeboelse har der sikkert ikke været før omkring Aaret 1840. I hvert Fald viser Folketællingerne det ikke.

Øens Glansperiode har aabenbart været fra 1890 til 1913, i hvilket Tidsrum Langli beboedes af 5 Familier, der levede af Landbrug og Fiskeri, og jeg vil i det følgende fortælle noget om de forskellige Familier, som boede der.

Ved Folketællingerne i 1787, 1801 og 1834 er Langlibjerge ikke nævnt, men i 1840 nævnes to Familier, der hoede i hver sit Hus.

Den første er Hans Nielsen, som er Skomager, samt hans Kone Maren Kristine Andreasdatter; de er begge omkring 50 Aar, men udover det nævnte kender man ikke mere til deres Liv og Levned.

Familien Jens Bakken Christensen (Ende)

Den anden Familie kender vi lidt mere til - det var den stoute Mand Jens Bakken Christensen - i daglig Tale kaldt Jens Ende! Han var gift med Mette Jensdatter, der ligesom Jens Ende var født i Oksby ved Blaavand.

Jens Ende havde forskellige Næringsveje; snart nævnes han som den, der lever af Jagt og Sælhundefangst, men senere er han Fisker og Baadmand for igen at blive nævnt som Husmand og Fisker. Jens Ende og hans Kone boede i en Jordhytte i ca. 25 Aar.

En særlig god Næringsvej for Øen var dengang Stranderi! Jens Ende gik meget til Stranden for at se, hvad Havguden gav af sig. Det fortælles, at der var mange Hugorme paa Øen, og naar de hvæsede efter Jens, vidste han, at der var en god Fangst, og der drev ofte Vin, Øl, Rom, Flæsk samt mange andre Varer i Land fra de forliste Skibe, der forvildede sig ind paa Kysten af Mangel paa Fyr og Fyrskibe.

En Gang imellem drev der ogsaa Lig i Land. Der er endnu 2-3 Gravsteder i Klitterne, som kan ses den Dag i Dag. En Gang var et saadant ukendt Lig drevet i Land, hvor Jens Ende fandt det og begravede det i Klitterne. Finderen fik kun 2 Mark (66 Øre) for at anmelde det til Ho Præstegaard, derfor var det mere simpelt og ligetil at begrave Liget på Øen.

Efter at Liget var begravet, havde Jens Ende et Syn om Natten, idet Liget viste sig for ham tre Gange i Træk og sagde: "Du undersøgte mine Lommer, men du fandt ingenting; du skulde have søgt om Lænden, der har jeg en Kat (et bredt Bælte), og der bærer jeg mine Penge; du maa godt tage dem, fordi du begravede mig!"

Dette Syn kunde Jens Ende aldrig glemme, men han gravede dog ikke Liget op. Nogle Aar efter tog Højvandet under en slem Storm en Del af Klitten, og der kom et Skelet af et Menneske til

Syne. Jens Ede´s Søn, Juel, fandt dette og løb hjem og fortalte sin Fader derom. Den gamle Jens Ende vandrede saa ved sine Krykker tværs over Øen. Fader og søn undersøgte Stedet, hvor Liget havde ligget, men fandt ingenting.

Jens Ende havde 3 Sønner: Jens, Juel og Jens Bakken Jensen, samt en Datter, Mette Jensdatter. Senere havde Familien et Plejebarn ved Navn Mette Christine Jensen.

Juel Jensen blev gift og bosatte sig paa Langli, og vi vil nu lade dennes Søn, Jens Christian Jensen Juel, som er født paa Langli 1866, fortælle om sine Forældre og den Ulykke, som ramte Hjemmet:

"Min Fader var Husmand og hed Juel Jensen, kaldet "Juel Ende". Min Moder hed Mette Kirstine Forumsdatter. Vi var 5 Søskende i Live: Methea, Kristian, Juliane, Jens og Marie, en var død som spæd; det var en Tvilling-Broder til Kristian.

Mine Forældre og Søster Methea, der var 15 Aar, blev inviteret til Barselgilde i Ho hos Laust Olesen (kaldet Laust Tan). Den 23. December 1870, Lille Juleaften, vilde de hjem til Langli igen, det vil sige, Far vilde hellere til en stor Strandingsauktion i Oksby over et stort Sejlskib, en Skonnert ved Navn "Esperance", Skibet var bygget i Sverige i 1879 og den 15. December tilskødet Kaptajn Niels From fra København for 13.500 Rdl. Kaptajn From og 8 Mand omkom ved Forliset, til hvilket der knytter sig følgende nærmere Enkeltheder:

Skibet var undervejs fra Hamburg til Brasilien med Stykgods, der bestod af Ure, Harmonikaer, Væve, mange forskellige Nipsgenstande, Stentøj m.m., og Ladningen har muligvis været let. Da det blev Storm, og de kom i Nærheden af Horns Rev, maa Skibet været kæntret. Her fandt Fiskerne fra Blankenese det med Bundet i Vejret. Blankeneserne huggede Hul paa Bunden af Skibet og tog ud, hvad de kunde faa fat paa.

Senere kom der en anden Storm, som satte Skibet paa ret Køl, saa det strandede mellem Oksby og Skallingen, og Stedet kaldes siden for "Esperance".

Samtidig var der ogsaa Auktion over Banken "Penelope", der var strandet i Nærheden af "Benknolde" på Skallingen, men Mandskabet fra "Penelope" var blevet bjerget.

Imidlertid vilde Moder hellere hjem end til Strandingsauktion. Vinden var svag S. Ø. med Snebyger, og der opkom en klam og kold Havgus. Langli Sand var dækket med Is og et lille Snelag, saa det var meget vildsomt, da der ikke fandtes nogen Gangsti til Øen, men Fader mente, han kunde finde Vejen i Blinde, da han var gaaet den saa ofte.

De forlod saa Ho om Morgenen, og henved Kl. 10 hørte man paa Langli nogen raabe om Hjælp. Først troede man, at det var Fiskerne i Hjerting, som var ved at slæbe Baade paa Land, da de under dette Arbejde altid raabte i Kor, men efterhaanden blev det mere alvorligt, og man forstod, at der var nogen i Nød.

Foruden mine Forældre var der to andre Familier paa Øen, nemlig Nicolay Ebsen (kaldet "Kløj") og hans Kone Sine; den anden Familie bestod af Mads Jensen Kolle, hans Kone Kirsten og deres Søn Jens Madsen.

En af "Kløj"s Sønner kom og fortalte os om Raabene. "Kløj" kom om til min Bedstefader, og de talte om, hvad de kunde gøre. De vidste endnu ikke, hvem det var, der raabte, da Mads Kolle og Jens Madsen samme Morgen var gaaet over Langli Strand for at naa til Auktionen i Oksby.

Der blev naturligvis stor Bestyrelse. Min Bedstefader, Søster Marie og jeg samt de andre faa Beboere løb op paa et "Bjerg", hvorfra vi kunde høre Raabene om Hjælp; de kom omtrent midt fra Langli Sand mellem Ho og Langli.

Efterhaanden blev Raabene af mindre Styrke, og Lyden syntes at fjerne sig efter Sjelborg. Fra ca. kl. 12 til 2 hørtes der ingen Raab, og der blev talt om, at de nødstedte sikkert havde fundet Land. Vi troede hele Tiden, det var Mads Kolle og hans Søn, der var kommet i Nød. Efter Klokken 2 begyndte Raabene igen; man hørte dem fra N.V. for Øen.

Mine Forældre maa i Mellemtiden være gaaet tværs over Sandet og kommet over til Hobodybet. Jeg hørte dem ikke raabe senere.

Imidlertid havde "Kløj", Sine og Kirsten, som var de eneste voksne Folk paa Øen foruden min Bedstefar, været omme paa den nordlige Ende af Øen og raabt igen, og "Kløj" havde affyret Bøssen for at vejlede de nødstedte mod Land, men der kunde ikke opnaas nogen Forbindelse med dem.

Omkring Kl. 9 Aften blev der hørt en enlig Røst midt for Langli's Vestside. Der blev sagt, at nu var de vistnok bleven skilt ad, og Røsten ved 9-Tiden har sikkert været min Mors. Den Isflage, som de ulykkelige Mennesker sejlede paa, var uden Tvivl gaaet i Stykker, saa de var kommet fra hinanden.

Om aftenen havde Bakken Jensen, der holdt Vagt ved "Esperance", hørt min Faders Raab om Hjælp; han var da drevet ud gennem Dybet mellem Skallingen og Fanø og kommet ud paa Vestsiden af Skallingen.

"Kløj" fulgte Røsten sydpaa saa langt, han kunde gaa. Han hørte Raabene: "Kom og red os", men "Kløj" kunde jo desværre intet gøre, da han ingen Baad havde, og Isflagen, som Fader var paa, drev ud i Dybet. Efterhaanden forsvandt Raabene for "Kløj".

Min Søster Methea blev fundet paa Vestsiden af Skallingen liggende paa en Isflage - frosset ihjel. Haarfletningen og den ene Kind laa frosset fast i Isen, den anden Kind var blodrød, hvilket, efter hvad der blev sagt, skulde tyde paa, at hun ikke var druknet.

Hen paa Foraaret 1875 drev Liget af en stor Mandsperson i Land paa Sønderho (Fanø); man antog, det var Liget af min Fader, men det kunde ikke bevises.

Min Moder blev fundet i November Maaned 1875 omtrent et Aar efter Ulykken; hun drev i Land paa Øen og blev fundet af Jeppe Chr. Sørensen, som kom til at eje mit Hjem, og hans Svigerfar, Mads Kolle. Hendes Legeme var saa velbevaret, saa det formodedes, at hun var druknet oppe i Renderne, hvor der var Klæg. Efterhaanden maa Klæget være forsvundet, og Liget kom til Syne saa frisk, som om det havde ligget i Vandet faa Dage. Det blev fundet ved det saakaldte Gravsted midt for Øen.

Min Søsters og Moders Lig blev begravet paa Ho Kirkegaard.

Megen Medfølelse samlede sig særlig om den unge Pige, der alene måtte drive rundt paa en Isflage, indtil Dødens klamme Haand gjorde hende bevidstløs og hun tilsidst gled stille under Bølgens Skvulpen ind i Døden. Man kommer uvilkaarlig til at mindes H.C. Andersens Eventyr om "den lille Pige med Svovlstikkerne"!, der frøs ihjel Nytaarsaften, hvor meget skønt hun saa, indtil hun blev baaret bort af hendes Mormor, saa højt, saa højt, og der var inden Kulde, ingen Hunger og ingen Angst - de var hos Gud.

Ja, saaledes kan vi ogsaa tænke os, at det er sket med den lille Methea. Den, som er ene, er Gud mere nær, og han har sikkert sendt en Engel, som har baaret hendes Sjæl hjem til Faderhuset, hvor Barnet nu kan hvile trygt uden Angst og Frygt.

Den 23. December om Aftenen, samme Dag som vi havde hørt Raabene, var min Søster Marie og jeg kommet i Seng. I Soveværelset var der to dobbelt Senge, som stod med Enderne imod hinanden; min Bedstefar sov i den ene, og mine Forældre plejede at sove i den anden. Ovenover var der lavet en Køje, hvori min Søster og jeg sov.

Ved 10-Tiden kom Kirsten Jensen ind; hun var saa ulykkelig over sin Mand og Søn, da hun troede, at det var dem, man havde hørt raabe. Min Bedstefar var ogsaa i Seng; han rejste sig op paa Albuen og saa paa hende, medens han sagde; "Tag ikke saadan paa Vej, Kirsten, men betænk Stillingen, du gaar i, for vel er jeg gammel, men ikke ældre, end jeg kender min Søns Røst." Saa vidste jeg, hvem der var savnet. Jeg stak Hovedet under Dynen og græd mig i Søvn.

Min Faders Virksomhed var at skælle samt Jagt og Fiskeri. Han havde et Fartøj kaldet "Horngæve". Imellem Hjerting og Langli fandtes Skælbankerne, hvor min Fader samlede Skællene ved Ebbetid, og naar saa Vandet Steg, blev Klæget skyllet af Skællene, som blev baaret ombord i Baaden. Han stod sommetider i Vand til midt på Livet, og naar Vejret var godt om Sommeren, var Mor også med for at hjælpe til.

Min Fader solgte Skællene til Landmændene, der boede langs med Varde Aa. Skællene blev brændt til Kalk og brugt til Marken samt til at kalke Huse med.

Engang var jeg med Fader helt i Varde med Skæl. Mor var ogsaa med den Dag; hun gik inde ved Aabredden og trak i en Line, medens Fader stagede Baaden. Strømmen var imod, og Arbejdet var strengt, men hjemad gik det lettere, thi da havde vi Strømmen med os.

En anden Gang skulde vi til Tarphage med Blaamuslinger, som vi samlede Vest for Langli saa langt mod Nord, som vi kunde komme i Hobodybet. Efter at vi havde indtaget Lasten, var min Fader træt, og da det var fint Vejr, lod han mig styre Baaden; men da vi

skulde forbi "Myretuen", satte jeg Baaden paa Grund. Saa raabte jeg paa Fader og sagde: "Nu vil den ikke længere!" Heldigvis var det mod Flodtiden, saa min Fader fik hurtigt baaden af Grunden igen, men dette var min første tur som Styrmand.

Jeg erindrer også, at jeg en Gang var med Fader paa Jagt omme Nord paa Øen ved det Sted, som vi kaldte "æ Pluenspøt"; der skød min Fader en Gaas i den ene Vinge, og jeg skulde fange den, men jeg var bange, fordi den slog med den raske Vinge. Min Fader havde ogsaa en Skydekane; den kunde han ligge ned i paa den Maade, at han satte den ene Fod og Knæet paa den og skubbede med den anden hen over Klæget eller "Blødet"; paa den Maade kunde man komme nær til Gæssene og Ænderne - særlig om Natten.

Dagen efter at mine Forældre var forulykkede, slæbte jeg denne Skydekane op paa et af de højeste "Bjerge", og saa rutschede jeg ned ad "Bjerget", som var det Slædefart, Slæde havde jeg ikke nogen af, men der var Sne nok til at køre paa, og jeg syntes, det var morsomt.

Om Efteraaret 1874 var det før omtalte Skib "Esperance" strandet ved "Svenskeknolde". Roret var drevet ned paa Skallingen, det var beklædt med Messingplader, og min Fader og "Kløj" ville sikre sig disse Plader. De tog til Skallingen, og jeg fik Lov at tage med. Vi roede saa tidlig om Morgenen til Skallingen. De gik straks i Lag med Roret ved Hjælp af det medførte Værktøj, og jeg skulde gaa østpaa for at se efter Rav. Jeg havde ikke stor Forstand paa at se efter dette, men jeg fandt en Flaske, der stak op af Sandet med Halsen, og som var fyldt op med en Vædske. Da jeg vendte tilbage til Fader med Flasken, konstaterede han snart, at den indeholdt Øl, og min Fader og "Kløj" delte Indholdet.

Jeg maatte saa afsted igen for at finde Rav og var ogsaa saa heldig at finde et Stykke, men siden mødte jeg Jens Madsen, ogsaa fra Langli; han havde fundet en lille Træhest, til hvilken Halen og Manken dog var borte. Vi byttede over, men da jeg kom tilbage til Fader og fortalte ham derom, var han ikke rigtig tilfreds med Byttehandelen, hvorfor den gik tilbage, saaledes at Fader fik Ravet, men jeg beholdt Hesten.

Oppe ved Strandingsstedet ved "Svenskeknolde" var der mange Folk i Arbejde med at bjerge, hvad bjerges kunde fra det store

Skib. Mellem dem var ogsaa Toldkontrollør Søgaard, der havde Opsigt med Arbejdet og skulde overvaage, at der ikke blev stjaalet noget. Han havde imidlertid faaet Øje paa os og kom ridende langs Stranden. Min Fader og "Kløj" fik travlt med at pakke Værktøjet sammen og faa det bjergede Messing samlet med, og i fuld Fart gik det over Skallingbanken, der var blød og sejg, hvorfor det kneb mig at følge med, og jeg var bange for, at Søgaard skulde naa mig først. Vi naaede dog alle over, og Baaden laa parat til at sejle. Saa raabte min Fader til "Kløj": "Tag Dræget" (d.v.s. Ankeret); "Kløj" gav et Ryk i det, og Baaden stødte mod Land. Min Fader greb den med den ene Haand, smed Byttet over Hovedet ned i Baaden, greb derefter mig og smed mig samme Vej, og saa skød de Baaden fra Land saa den drev udefter. Da vi var ca. 50 Alen ude, ankom Søgaard til Brinken. Hesten var hvid og skummende af Sved. Toldkontrolløren raabte, at vi skulde komme i Land, og han skældte ud, men da vi var kommet et Stykke længere ud, blev Fader og "Køj" enige om at fire Bukserne ned og klappe i Enden efter ham! Tilsidst vendte han da Hesten og red tilbage, mens Fader og "Kløj" lagde Aarerne ud og roede hjem.

Engang drev der mange Planker i Land paa Vestsiden af Øen. Min Fader og "Kløj" gravede dem ned i Standet ved Ebbetid, og da Floden kom, udslettedes ethvert Spor. En meget lang Planke blev sat op ved en "Bjergside" til Skue, og den blev afhentet af Knud Janderup fra Ho, der var Strandfoged.

En anden Gang var det en slem Storm, og Øens tre Mænd var borte fra Øen, uden at jeg dog husker i hvilken Anledning. Da det var blevet Nat, kom Kirsten Jensen og hendes Datter Sine om til min Mor og fortalte min Bedstefar, at de havde set et Vrag drive i Land med en Mast paa, og oppe i Masten hang der en Mand. De gik derpaa alle tre ud til Stranden igen og vadede ud til Livet, medens de raabte til den forliste Mand, men de fik ikke noget Svar, og de kunde ikke komme ham til Hjælp. Næste Morgen gik de tre Kvinder atter til Stranden, og de fandt da en stor Slædejask, der hang paa en Træstolpe - Indtømmeret af et Skib!

Min Fader begyndte ogsaa med Landbrug. Vi havde to Køer foruden Faar. Engang var "Lille Søren" fra Sjelborg kørende over Tarphage og Ho for at komme til Langli, hvor han skulde pløje for

os. Jeg kørte med ham hjem, og det var min første Køretur. Min Fader var derovre med Baaden, og saa kom jeg med ham hjem.

Efter mine Forældres og Søstres Død kom der hen i det nye Aar - 1875 - nogle Vogne kørende fra Oksby over Langlisand for at hente os Børn og min Bedstefader. Jens Madsen havde været hos os og malket Køerne og lavet Mad efter min Bedstefaders Anvisninger. De havde ikke kunne hente os før, da Vinteren var saa haard. Jeg blev sendt om til "Kløj"s for at hente dem, da der nu skulde tages Afsked med dem. Paa Vejen hjem blev jeg forknyt; jeg saa mig omkring, da jeg skammede mig, men saa krøb jeg i Skjul ved en Helmtue, knælede ned og bad min første Bøn.

Min Søster, Marie, født den 3 Marts 1868 paa Langli, fik sit Hjem hos Mads Smed i Ho, som var vor Morbroder. Min Bedstefader kom til at bo hos Cornelius Smed i Ho.

Min Broder, Kristian, født i Januar 1862, tjente hos Peter Jensen "Skipper" i Blaavand, og min Søster, Juliane, født paa Langli den 10. Juli 1864, kom ogsaa til Ho, hvor de begge gik i Skole.

Jeg kom til Min Faster i Blaavand. Min Plejefader hed Ole Jessen (Dannebrogsmand). Her havde jeg det godt og var altid ligestillet med deres egne Børn.

Toldkontrolør Søgaard gav min Plejefader Oplysninger om, at der kunde faas Hjælp fra Vajsenhuset til min og Søster Maries Pleje, og der blev bevilget 80 Kr. aarlig til hver af os til et halvt Aar efter, at vi var konfirmerede; for de to ældre blev der ikke søgt.

Jeg gik i Oksby Skole, og da jeg var konfirmeret, henvendte Pastor Askelund sig til Plejefader, om jeg - "Drengen" - ikke havde Lyst til at gaa Studievejen, for saa vilde han søge Statshjælp dertil for mig, da han mente, at jeg havde særlige Evner til at lære udenad; men det blev ikke til noget, og jeg kom i Stedet for til Søs, da jeg var 15 Aar.

I de to første Somre sejlede jeg i Østersøen og Nordsøen med en Fanøskonnert fra Sønderho, men om Vinteren var jeg hjemme. Derefter drog jeg til Island, hvor jeg fiskede med en Fiskesmakke, som hed "Dyrefjord" og var hjemmehørende i Danmark, og efter den Tid kom jeg rigtig til Søs.

I 1885 mønstredes jeg fra Esbjerg med en skotsk 3-mastet Skonnert, med hvilken jeg gjorde en Tur til Grønland, hvor vi hentede

en Ladning Kryolit, der blev sejlet til Danzig. Derefter sejlede jeg i 7 Aar fra England og var saa hjemme paa Besøg en kort Tid, før jeg rejste tilbage til England og tog Hyre til Australien. Der rømte jeg fra Skibet i Melbourne og blev der i 5 1/2 Aar. Et Aarstid var jeg Faarehyrde, men rejste saa til New Zealand og gravede Guld i Guldminen. Et Par Aar efter rejste jeg til Vest Australien, hvor jeg ogsaa gravede Guld, men nu kom Hjemlængselen op i mig, og jeg rejste hjem for at besøge min Forlovede.

Den 22. April 1898 blev jeg gift med Kirstine Pedersen, født i Grærup. Jeg købte en Gaard i Kjærgaard, "Nørenge", som er blevet drevet godt frem, og nu har Sønnen Petrus Gaarden.

Min Hustru og jeg bor i et mindre Hjem paa den anden Side Vejen fra Gaarden. Jeg gaar Strandvagt, naar det er Stormvejr. Ved Hjemmet staar der en Række Bistader. Mod Nordvest er Hjemmet omgivet af en hel Egetræsplantage, hvor Caprifolierne snor sig om de knudrede Ege, og mod Øst ses den bekendte, men nu snart udtørrede Fiil Sø.

Vi har 8 levende Børn: Julia, Petrus, Mathilde, Ketty, Dagny, Kristian, Alice og Victor Juel."

I 1855 nævnes ved Folketællingen foruden Jens Bakken Christensen en anden Familie, der hed Nis Thomsen. Manden var 58 Aar, født i Alslev Sogn, Ribe Amt, gift med Maren Christensdatter, 59 Aar, født i Grimstrup sogn. Han var Husmand og levede af sin Jordlod. De havde et Plejebarn ved Navn Peder Christian Nielsen, 6 Aar gammel og født i Guldager Sogn. Vi kender dog ikke mere til denne Familie, der formodentlig er draget bort fra Øen, i hvert Fald er de ikke nævnt ved Folketællingen i 1860.

Mellem 1860 og 1880 har der ikke været nogen Folketælling paa Langli, og hvis man ikke vidste bedre, vilde man deraf slutte, at Øen havde været ubeboet, men tværtimod begynder der et Opsving i Befolkningen i den Tid.

Foruden Jens Bakken Christensen - Jens Ende - og hans Søn, Juel Ende, der druknede, boede de to andre Familier, nemlig Nicolaj Ebsen og hans Kone, Sine og Mads Jensen "Kolle" og hans Kone, Kirsten, der kom til Øen i 1865.

Familien Nicolaj Ebsen

Nicolaj Ebsen var født den 19. September 1819 i Lek Sogn, Tønder Amt, og kom til Langli i 1861 fra Klibler Sogn, Aabenraa Amt. Hans Hustru, Nielsine Amalie, født Horne, kom til Verden den 28. Maj 1833 i København og kom ogsaa til Langli i 1861. Hendes Moder, Ane Cecilie Hansen, boede hos dem til sin Død; hun kaldtes Madam Horne. Hendes Mand havde været Toldkontrollør i Oksby. Hun stammede fra Bornholm.

Nicolaj Ebsen "Kløj" og hans Kone, Sine Horne, boede en Tid i Jens Endes Hytte, der var lavet af Græstørv (Søjer) og muret op med Klæg, hvilket var taget ned ved Stranden. Der fandtes kun et Par Vinduer i Hytten. Belysningen ved en Tranlampe, der siden blev afløst af en Petroleumslampe. "Kløj" var i sine unge Dage Hestetrækker, han trak med Heste fra Marked til Marked. Han var gift 2 Gange og havde 2 Børn, Johanne og Christian, med sin første Kone; de blev sat i Pleje, til de var 18 Aar, da besøgte de "Kløj" paa Langli, og siden rejste de til Amerika.

Christian drog til søs og kom om paa Vestkysten af Amerika til Byen Astoria og optog Land i det østlige Oregon, hvor hans Naboer var Indianere. Hvide Kvinder var en Sjældenhed deromkring, og derfor sendte han Bud efter sin Søster Johanne, der blev hans Husbestyrerinde for en Tid. Christian havde imidlertid et slemt Uheld; han havde købt en Hest af en Indianer, og en Dag var han redet ud paa sin Runde for at se til Kreaturerne, men Hesten slog ham af, og han var saa uheldig at brække sit ene Ben i Faldet. Da der var langt til Mennesker, maatte han kravle i to Døgn, inden han kom til den nærmeste Nabo, men da var der desværre gaaet Koldbrand i benet, og han maatte have Foden amputeret, hvorfor han siden maatte gaa med en Gummifod.

Da han var blevet Invalid, kunde han ikke overkomme saa stor en Farm, han solgte saa ud og rejste ned til Louis og Clark i Nærheden af Astoria. Louis and Clark var en Landstrækning eller Kommune, der var opnævnt efter to Mænd, som grundlagde Astoria 1818. Farmen ved Louis and Clark blev også købt af en Indianer. Christian fiskede ogsaa Laks i Columbia River, indtil han fik Skoven ryddet for Træer, saa der kunde holdes flere Husdyr. Han sejlede ogsaa ind til Astoria med Produkterne fra Farmen. Chri-

stian blev gift med en Søster til Boj Becher Johansen i Ho, og der var 5 Børn i Ægteskabet.

Johanne, som havde været Husbestyrerinde hos Christian, blev gift med Harry Bruhn fra Dybbøl, Sønderjylland. De bosatte sig i Astoria, hvor Bruhn fiskede Laks i Columbia River. Da han blev ældre og ikke kunde holde ud at fiske, blev han Opkøber for et tysk Firma. Lindberg i Hamburg.

Fiskeriet efter Laks gik for sig fra 15. April til 25. August. I den Tid boede Bruhn ude i Columbia River paa en Flaade, hvorpaa var bygget et Hus, som han opholdt sig i. Ved denne Flaade lagde Fiskerne til med deres Baade og solgte Laksen til Bruhn, og siden kom der en Motorbaad, som sejlede Laksen ind til Astoria, hvor der var en Konservesfabrik. Opkøbet foregik nede ved Forth Stewens ca. 10 km fra Astoria.

Saaledes gik der omtrent 20 Aar for Bruhn, men saa en Dag skete der en Ulykke for ham. Det formodes, at han vilde sejle i Land for at hente Proviant, og da han vilde gaa i Baaden, er den muligvis gledet ud fra Flaaden, og han er faldet i Vandet og druknet. Hans Baad fandtes drivende paa Floden. Dagen efter Ulykken var Brødrene Mads og Ole Sørensen fra Langli, som ogsaa fiskede Laks i Floden, ude at drage Vaad for at finde Bruhns Lig, men de fandt det ikke. Det blev 6 Dage efter fundet af en Fisker, en russisk Finne.

Paa Columbia River dreves der dengang et betydeligt Laksefiskeri; nogle brugte et Vaad, der kaldtes et Landdragningsvaad, der skulde 12-15 Heste til for at drage Vaadet i Land, og Udbyttet kunde undertiden for en enkelt Dag være 65 Tons eller 130.000 Pund Laks. Der fiskedes ogsaa med Motorbaad, der brugte Drivgarn, men det gav ikke saa stort Udbytte.

Da Enke Johanne Bruhn blev ældre, flyttede hun til Alderdomshjemmet nede i Portland, hvor hun levede i flere Aar, indtil ogsaa hun døde.

"Kløj" og Sine levede i mange Aar paa Øen. De fik efterhaanden et bedre Hus bygget og begyndte at dyrke Jorden, saa de kunde holde et Par Køer, og en Del Penge tjente "Kløj" ved Fiskeriet.

Ved et underligt Skæbnens Spil havde "Kløj" i sine unge Dage mistet det ene Øje. En Aften, da han var gaaet i Seng, kom der en

Klitparti, Skallingen. Maleri af Chresten Lyngbo. Varde Museum.

Pige med et Stearinlys i Haanden for at se, om han sov, og nu skulde det være saa uheldigt, at en Draabe af det varme Stearin faldt ned i Øjet paa ham, saaledes at Øjet siden matte fjernes, og han maatte gaa gennem Livet med eet Øje.

"Kløj" var noget af en Original. Han var lille og spinkel af Vækst, men han havde et prægtigt Fuldskæg! Han var rigtig i sit Es, naar han kunde komme til at tale Tysk med en eller anden. Det skete ret ofte den Gang, at der laa en Flaade af Blankenese-Fiskekuttere ude i Skallinghul, hvor der var Læ for Stormene fra Vest, og naar de tyske Fiskere manglede Æg og Smør, kom de over til Langli for at hente Fornødenhederne, og da var gamle "Kløj" Tolk. Saa var han rigtig i sit Element, naar han talte Tysk og bakkede paa sin gamle Pibe. "Kløj" var altid i godt Humør, og han var god som Barnepige for Sønnen Andreas´ Børn, for hvem han sang mange Sange.

Sine Horne var ogsaa lille og tynd, men hun var flittig, og hun kunde ogsaa fortælle mange morsomme Ting. Da de blev ældre, kom "Kløj" og Sine paa Aftægt hos Andreas. Signe Horne døde den 26. Marts 1901 og blev begravet paa Ho Kirkegaard den 1. April. "Kløj" levede en Del Aar efter, og naar han talte om Døden, sagde han gerne, at han skulde rejse til Grønland! Han døde den 10. April 1907 og blev begravet i Ho d 17. April.

"Kløj" og Signe havde 5 Børn sammen, nemlig Mariane Cecilie Ebsen, Jes Andreas Ebsen, Johan Kristian Ebsen, Andreas Nielsen Ebsen og Nicoline Nielsine Ebsen.

Mariane Cecilie Ebsen blev født paa Langli i 1862. Da hun var omkring 25 Aar, blev hun gift med Christian Jepsen Juelsen fra Oksby, han var en Søn af Juel Clemensen. De bosatte sig paa Langli og levede af lidt Fiskeri og Landbrug. Da de havde været gift i 2 1/2 Aar, døde Christian Jepsen af Brystbetændelse. De havde 2 Børn sammen, Amalia og Juel Juelsen. Amalia døde som 7-aarig. Juel Juelsen bor ved Tinghøj.

Siden blev Mariane Cecilie gift med Jes Gundersen fra Ho, hvor hun siden har boet.

Johan Kristian Ebsen, der var født paa Langli i 1867, blev gift med Kathrine Marie Kristensen Gammelgaard fra Vedersø Klit. De havde 3 Sønner sammen: Karsten, Nicolay og Kresten Peder, den sidstnævnte er død.

Kristian drev Krogfiskeri fra Hjerting i flere Aar, men druknede den 22. December 1894 sammen med to andre Mænd, nemlig Peder Christian "Hajn", der i sin Tid havde boet paa den søndre Side af Langli, men nu boede i Sjelborg, og Ungkarlen Marinus Markussen fra Sædding ved Esbjerg. Foruden Kristian Ebsens Baad, "Haabet"´, var der også to andre Baade paa havet fra Hjerting og Langli, nemlig Jeppe Chr. Sørensen fra Langli og Lambert Sørensen med to Sønner fra Hjerting.

Jeppe Chr. Sørensen fortæller, at det om Formiddagen var ganske stille Vejr. Fra Baadene blev Bakkerne skudt ud, men hen paa Eftermiddagen begyndte det at blæse op til Storm, og da det blev Aften, gik Bølgerne saa højt som Huse. Jeppe Chr. Sørensen vendte hjemad, da det blev mørkt. Han kom godt over Horns Rev, skønt der kom flere Styrtesøer i Nærheden, men de andre to baade, som ikke blev færdige med at dreje bakkerne ind, før det blev mørkt, blev begge derude. De er sikkert gaaet under paa Horns Rev, hvor de frygtede Styrtesøer kan falde ned over Skibene med en saadan Kraft, at de bliver slaaet i Stykker og gaar til Bunds paa Revet.

Følgende samtidige Beretning staar at læse i Dansk Fiskeriforenings Medlemsblad for den 3. januar 1895:

Forulykkede Fiskere.

Den orkanagtige Storm, der i flere Døgn blæste over den største Del af Landet, har desværre voldt store Ulykker paa Havet, hvorom Aviserne har bragt os udførlige Beretninger, og har naturligvis heller ikke skaanet Fiskerne. Saaledes er der en Fiskerkvase strandet ved Hornbæk - dog uden at der er gaaet Menneskeliv tabt; fra Faaborg forlyder det, at en Fiskerbaad med to Mand er gaaet under, og ved Hjerting har det graadige Vesterhav atter krævet flere Ofre.

Herom skriver vor Korrespondent i Esbjerg under 30. December:

Den orkanagtige Storm Lørdag den 22. December har desværre kostet 6 Fiskere fra Hjerting Livet. Samtlige Hjertingfiskere vare paa Fiskeri Nord for Horns Rev og kom paa Fiskekutteren "Støren", Fører Dbmd. Lambert Sørensen, og Fiskekutter "Haabet", Fører Chr. Ebbesen, nær alle lykkelig i Havn.

Fra de saaledes savnede 2 Fiskekuttere haves kun følgende Efterretning: Dampskibet "Esbjærg", der 2. Juledags (d. 26.) Middag ankom hertil fra Grimsby, observerede inden for Fyrskibet "Vyl" en dansk Fiskekutter under Sejl staaende ude efter; ombord i "Esbjærg" vidste man ikke, at der savnedes Fiskekuttere, men da Efterretningen naaede hertil, var man straks paa det rene med, at det observerede Fartøj sandsynligvis har været "Støren", hvis Mandskab enten maa være skyllet ombord eller være sygt. Dernæst er der fra Oxby Strand indløbet Meddelelse i Torsdags om, at Masten og Siden m.m. af en Fiskekutter - som er genkendt at være fra "Haabet" - dersteds er ilanddrevet; dette Fartøj er altsaa forlist, og dets Mandskab, 3 Mand, omkommet.

Fiskekutter "Støren"s Mandskab bestod af Føreren Lambert Sørensen, 52 Aar gammel, og sammes 2 voksne Sønner paa resp. 19 og 16 Aar. Lambert Sørensen, der i Fjord ved Esbjærgs Jubilæumsfest blev dekoreret med Dannebrogskorset, fordi han havde gjort sig særlig fortjent dertil ved Fiskeriet her, var en kraftig, energisk og dygtig Mand, der ved Fiskeriet har tjent ret godt, saa at hans Familie nu er nogenlunde velsitueret. Fiskeriet med Bakker fra de 3 Fiskepladser (Hjerting, Esbjærg og Fanø) ved Graadyb staar i Taknemlighedsgæld til Lambert Sørensen, fordi han for ca. 20 Aar siden førte Fiskeriet ind i et praktisk og heldigt Spor, ved at anvende Dæksbaad og Sejlkraft ved Udsætning og Indtagning af bakkerne, i Stedet for de gamle, aabne Baade, hvormed man med det dobbelte Mandskab mod nu roede Bakkerne ud og ind i deres henved 1/2 Mil lange Udstrækning. Lambert Sørensen har i sine Yngre Dage været paa Fiskeri under Nord-Amerikas Østkyst og hjembragte sin Erfaring derfra. Sin første Dækfiskerbaad hentede han i Norge og sejlede alene mand Baaden fra Norge til Hjerting, og det forlyder, at nævnte Baads Konstruktion er fulgt ved Bygningen siden af alle Fiskekuttere her. Lambert Sørensen var Medlem af herværende Understøttelsesforening for Fiskeenker og Børn, der alt yder 2 Fiskeenker i Hjerting en aarlig Understøttelse af 70 Kr. til hver. Saavidt vides var hans Fiskekutter ikke assureret.

Fiskekutter "Haabet"s Mandskab bestod af Føreren Chr. Ebbesen, efterladende sig Hustru og 3 Smaabørn, Fisker Peter Christi-

ansen af Sjælborg, efterladende sig Hustru og 3 Smaabørn, alle i meget trange Kaar, og Ungkarl Fisker Marinus Mortensen af Sædding. Ingen af disse Fiskere vare Medlem af Understøttelsesforeningen, uagtet det aarlige Kontingent kun er 4 Kr. pr. Medlem; disse 2 Enker med 6 Børn sidder derfor i deres trange Kaar, uden anden Hjælp og Støtte end den, godhjertede Medmennesker og den almindelige Goddædighed vil yde dem. Saavidt vides var "Haabet" søforsikret i den hele Landet omfattende Forsikringsforening for Fartøjer til Fiskeribrug.

Fra Esbjerg har Havnedamperen "Vildanden" og Fiskersmakken "Signal" af Fanø og "Grand Charge" af Esbjærg været til Søs for at afsøge Havet og finde Kutteren "Støren", men alle 3 Fartøjer ere nu hjemkomne igen uden at have kunnet opdage Spor af denne. Smakkernes og "Vildanden"s tur paa Havet har været meget besværlig og endog farefuld, idet en Vesten-Storm netop rejste sig, da de vare komne til søs, og baade "Signal" og "Grand Charge" havde lidt ikke ubetydeligt Havari paa Sejl, Rigning og Skrog i det haarde Vejr Natten mellem Fredag og Lørdag. Der er desværre saaledes intet Haab om, at "Støren" kan være i Behold endnu, især da den nævnte sidste Vesten-Storm rasede med saa stor Voldsomhed, at den sikkert har ødelagt den sidste Rest af Modstandsevne, som dette lille Fartøj muligen har havt tilbage efter Kampen med det oprørte hav og Orkanen den 22. Decbr., og saaledes fuldstændig har tilintetgjort dette med alt eller med alle ombordværende.

En Redningskrans bærende Paaskrift: "Alexander III af København" er i Lørdags Nat opdrevet paa Esbjærg nordre Havnemole. -

Lambert Sørensen var gift med Kathrine, der var født i Guldager, død i Hjerting den 23. April 1917. De havde fire sønner sammen. Søren og Johannes druknede samtidig med Faderen, Niels Peter rejste til Californien i 1902, og Carl bor i sit Fædrehjem og er gift med Margrethe fra Myrtue.

45 års virke og oplevelse af det vestjyske landskab

Af Horst Meesenburg, Esbjerg

Som barn og student fra Sønderborg - og derpå zoologi-studerende ved Københavns Universitet - var det en næsten eksotisk oplevelse, da jeg i april 1950 sammen med en kammerat fik sommerjobbet som observatør og opsynsmand på Tipperne. Med tog til Varde og Nr. Nebel og derfra med en af krigstidens få Taxa´er over Vesterlund ud til Tipperhuset midt ude i fjordens marsk. Bryllup blev det også til samme sommer, og bryllupsrejsen gik selvfølgelig til Tipperne. Suiten var dengang endnu en lidt forkommen bygning med stue, soveværelse og et - efter nutidsstandard pauvert køkken med stort komfur. Belysningen var petroleumslampen og eneste moderne bekvemmelighed en telefon, der primært var vor kontaktmulighed til slagter og købmænd Claus i "æ gaf". En ugentlig hyrevogn var - foruden cyklen - vor forbindelse til de fjerne naboer i Falen, Vesterlund og Nymindegab, men jeg har også gået den tilsyneladende uendelige tur ud til vort hus ad vejen, der før kabellægningen var markeret af telefonmasternes "ebbevej". For en østjyde var vestjyden en uvanlig person uden den respekt for rangordning, der var indgroet hos en, der som jeg var opvokset i en etableret dansk købstad. Jeg husker endnu det chok jeg fik, da købmand Claus tiltalte min professor Ragnar Spärck - dette ophøjede væsen - med et "du Spärck!". I øvrigt var det begrænset, hvad vi så til de fjerne naboer. Den lokale tilsynshavende boede i Fahl, vor "politimyndighed" var sognefogeden i Sdr. Bork. Og Aksel Høys kone var vor proviant-chaufför - som regel med et par rollinger som ledsagere. Og Claus Andersen, købmanden, var den der gav os kredit indtil næste beskedne lønningsdag.

Forøvrigt har jeg for en snes år siden delagtiggjort "Vestjyder fortæller" i mine Tipperårs vigtigste oplevelse, mødet med brus-

hønsene, der pludselig gav os to unge observatører et vist navn, idet vi som de første opdagede "den hvidkravede brushane", der som en ikke-aggressiv gruppe indgår i dansepladsens evige slagsmål. Brushanens lidt klovne-agtige adfærd var umulig at få sat på naturvidenskabens regelfaste skinner, og den blev mit første møde med den biologiske "hovsa-løsning", der i dag - i mit 67. år - er ledetråden i min forståelse af alt levende! Det det drejer sig om er at overleve her og nu - at få dagligt brød, at undgå sine fjender og at sætte afkom i verden - videreføre sine gener - og det opnås bedre ved pragmatisk hovsa - liberalismens livsalige kaos - end ved nok så velgennemtænkte idéer!

Efter embedseksamen og militær blev jeg biologilærer ved Tønder Statsseminarium i 1954. Året efter brændte klitterne ved Blåvand Fyr, og jeg blev af N. Kingo Jacobsen sat på opgaven at følge planternes genindvandring for Skalling-laboratoriet. Dette fortræffelige sted blev i de følgende år familiens base, og marskens og klittens plantesamfund udbyggede det biologiske verdensbillede, som brushanen havde lagt grunden til. Brushanen blev dog også i årene frem til 1975 et studieobjekt, og jeg med mellemrum vendte tilbage til.

I 1968 blev så Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg indviet, jeg blev leder af akvariet og flyttede teltpælene fra Tønders marsk til Esbjergs vade. Sammen med Svend Tougaard fortsatte jeg gennem det følgende tiår de biologiske aktiviteter i Vadehavets landskab i form af studier, kurser og andre formidling - fra 1974 især gennem mit lille forlag BYGDs publikationer med Tougaard som uundværlig illustrator og medarbejder. 3. januar 1976 blev Vadehavets problematik med ét almindeligt samtaleemne, idet Stormfloden og den følgende diskusion om fremskudt dige satte focus på et område, der indtil da havde været fjern udkant. Vadehavet blev det første eksempel på et bredt videnskabeligt og politisk samarbejde mellem tre europæiske nationer - Danmark, Tyskland og Holland.

Efter fem års orlov fra Fiskerimuseet, hvor jeg helligede mig forlagsarbejdet, blev stillingen som museets direktør ledig, jeg søgte og fik den, indtil jeg på min 60 års dag fratrådte, og siden 1988 igen blev "heltids-BYGD-redaktør."

Fra zoolog til kulturgeograf

Selv om zoologi var mit hovedfag, og biologien min infaldsvinkel, spillede kulturgeografien tidligt en vigtig rolle i mine studier og i min undervisning og formidling. Menneskets tilpasning til og udnyttelse af de naturgivne muligheder, samt de reguleringsmekanismer hvorved det kom i ligevægt med den omgivende natur og det givne landskab, gav ekskursioner og ferieophold et indhold udover det rent rekreative, og folkevognsrugbrødet blev gennem 1960'erne midlet til at studere danske og europæiske lokalsamfund, emner der siden dannede grundlag og udgangspunkt for tidsskriftet Bygd, der startede i 1970 og frem til 1995 i sine temanumre har beskrevet 115 regioner og deres levevilkår. En økologisk indfaldsvinkel var både nærliggende og naturlig for en person, der som jeg gennem sine biologiske studier havde fået uddybet og bekræftet sin darwinistiske grundholdning. Tilpasning var og er et nøgleord for dagligdagens HOVSA!

I denne udvikling kom arbejdet med de vestjyske kystsamfund til at spille en vigtig rolle. I modsætning til købstadens borgere og landsbyens bønder, der var født ind i et etableret mønster med lovfæstede rettigheder, var Vestkystens klitbo tvunget til stadig at opsøge supplerende bierhverv for at få sit udkomme på de barske klit- og hedejorde. Ole sad på sin knold og søgte muligheder, der lå udover hvad beder og får forstår. Sømænd, fisker og pirat - for blot at nævne tre!

Ole sad på en knold og sang !

Jeppe Aakjær giver i sin sang om hyrdedrengen Ole udtryk for den vågne udlængsel, der gennem århundrede sendte så mangen en vestjyde ud på lange rejser - enten til fods sydpå med studedrifter mod Husum og Hamburg eller under sejl langs Vadehavets indenskærs rute mod nordtyske og nederlandske havne. Ordet "vindskibelig" dukker tidligt op som karakteristik af den vestjyske Ole. I sin beskrivelse af Rigkøbing Amt fra 1833 skildrer J. C. Hald ham på følgende vis: "Af naturen have amtets beboere særdeles anlæg og tilbøjelighed til at søge og benytte hver gunstig lejlighed til lovligt erhverv, især ved kreaturhandel, som fremfor

nogen næringskilde plejer at lede til velstand når den drives med fornøden kraft og kyndighed. En fortrinlig evne spores hos beboerne til i hvert tilfælde nøje og med sikkerhed er beregne fordel eller tab, forenet med den rigtige sans for at benytte hiin og undgå dette."

Og han fortsætter: "Uagtet skolevæsenet i det hele næppe kan antages at have været bedre organiseret på denne kant af landet end andetsteds, står dog flerheden af den vestjydske almue på et noget højere kulturtrin end den danske bonde i almindelighed, hvilket må tilskrives hjemmefliden og handelsånden. I de fleste sogne kan hver mand både læse skrift og skrive, og i hovedregning er de fleste vel øvede."

De mange bierhverv

I sin bog "Den sorte jyde" har Hugo Matthiessen på fremragende måde dokumenteret og beskrevet hedebondens talrige bierhverv, og dette afsnit gir nogle smagsprøver.

Om knipleriet: "Dette kunstfærdige arbejde kom helt og holdent i kvindernes hænder. Allerede i seks års alderen begyndte oplæringen, selv gamle koner sad krumbøjede over "æ knippelskrin" så længe synet slog til. En kræmmer i Møgeltønder sysselsatte omkring 1800 omkring 1300 kvinder - "og hvo der har set deres blege ansigter må tænke med følelse på fremtiden for disse ofre for luksus." Lænkede til de halvmørke, beklumrede stuer, krummede fra morgen til aften, visnede de langsomt hen, ja selv afkommet forkrøbledes. Fortjenesten gik i kræmmerens lommer, mens kniplersken kun tjente en ussel dagløn ved et arbejde hun med tab af sin sundhed passede med træl dom sagtig flid.

Ved smugleriet langs Kongeåen behøvede man ikke at beskæftige sig med slidsomme bierhverv, idet toldskellet mellem kongerige og hertugdømmer gav mulighed for et storslået smugleri - af stude nord fra, - brændevin, tobak, manufaktur - og kolonialvarer syd fra. Så at sige ingen nærede skrupler, næsten alle var på en eller anden måde håndlangere eller medvidere i den lyssky trafik, der foruden fortjenesten havde glans af spænding og eventyr.

Også *Pottemageriet* var kvindejob. En rask pige kunne præstere omkring 3000 potter årligt, og en betænksom frier stillede derfor

spørgsmålet: "Duer hun noget i leret". At arbejde med det kolde, våde ler medførte ulemper som gigt og knuder på hænderne agtedes der lidet på, thi arbejdet gav penge, og reddede mangt et hedehjem fra nød: "Når a bare kan få æ hænder i æ ler, så skal a nok redde mig."

Men stundom gik det vel som det fortælles om Hans Skrædder på Kvie Hede. Også han lavede potter, og en dag da han gik med sit bundt i en snor over ryggen, faldt han om i lyngen og knuste det hele. Kun potteørene var i behold, så han med nogen grund sagde til sin kone: "A sejer reen ud, de´ ka´ ett betaal sig, Ellen Mari"

Hammerum og Lysgaard herreder var måske nok *hosebinderiets* vugge, men i 1700-tallet bredte det sig ud over hele Midt- og Vestjylland, ja til Nordslesvig og Fanø. 1839 påstod man, at det blomstrede i 90 hedesogne med en folkemængde på 40.000 mennesker, hvoraf de 27.000 havde strikkepinde mellem fingrene, og produktionen ansloges til 220.000 pund uldtøj svarende til en værdi af 230.000 Rdr. - svarende til 300.000 pund rå uld fra ca. 160.000 får.

Skovbønderne langs den jyske højderyg satte kræfterne ind på at sønderdele den skovherlighed, som skaffede dem indtægt. Vidt og bredt over Vestjylland kendte man "Lovringerne", folkene fra Lover Syssel i Århus Stift, som fra Silkeborg-kanten forsynede vestboerne med alt, hvad de manglede af trætøj, og tre ting sagdes disse skovlovringer at være mester i - "at lave træsko, stjæle træ og drikke brændevin." Alene i Skanderborg Amt nåede den årlige træskoproduktion i begyndelsen af 1840érne 600.000 par til en værdi af 75.000 Rdr. eller i handelen 150.000 Rdr. Tem, Silkeborg, Ry, Linå, Alling, og Tulsturp stod forrest, thi i Ry alene forarbejdedes der årlig over 100.000 par træsko, der i over 300 læs rulledes bort fra skovbygden.

Da en ung ingeniørofficer fra Fredericia under krigen ilsomt red hertil for omgående at skaffe 3000 par træsko til mandskabet, som udbedrede fæstningsværkerne, fik han dem øjeblikkeligt hos kromanden i Ry og en middag i tilgift med den fineste Bourgogne og Champagne.

Hænderne sad godt på træskokarlene. For ca. 150 år siden var

færdigheden så stor, at en træskokarl som regel kunne præstere ti par træsko om dagen, ja enkelte drev det til femten. Takket være dette håndelag kunne de sikre sig en god dagløn, og den forstod de også at bruge.

Havets rige gaver

Hugo Matthiessen holder sig i "Den sorte Jyde" til hedebondens mange bierhverv, mens beskrivelsen af klitbondens mange "havnære muligheder" må søges andetsteds. Alt hvad der drev i land, som tang, træ og andet strandingsgods, havde allerede bonden brugt, men hertil kom alt det, som besiddelse af en båd og kendskab til sejlads muliggjorde. Handel med fisk og landbrugsvarer langs kysterne udviklede sig til regulær søfart, der snart indgik i strandsidderens årsrytme. Den verdensomspændende vækst i handel mellem verdensdelene i 1700- og 1800-tallet resulterede langs vadehavskysten i, at søfart blev mandens hovederhverv, landbruget overladt kvinderne, fiskeriet de gamle. Mange fiskerlejer specialiserede sig på stenfiskeri og deltog som hele flåder i 1800-tallets haveanlæg. Lodseriet gav kontantindtægt for mangen en fisker ved indsejlingen til havne og stræder, og også arbejde ved bjergning, redning, fyr- og toldvæsen indgik i den alsidige havvendte erhvervskultur.

Kun få steder nåede søfarten et så imponerende omfang som på Fanø. Det monopol som købstæderne siden middelalderen havde haft på al handel og omsætning blev især op gennem 1600- og 1700-tallet i stadigt stigende grad brudt af kystens mindre ladepladser. Langs "vore kyster" går Hjerting, Ho og Nordby ind som konkurrenter til redere og købmænd i Varde, mens især Sønderho går Ribe i bedene. Købstæderne protesterer mod disse indgreb i deres privilegier, mens statsmagten gang på gang "tilgir de små" - der er simpelthen brug for dem for at klare den voksende omsætning. Igen sejrer vindskibeligheden over de etablerede.

Mens købstæder og hovedstad tidligere dominerede søfarten, blev det nu de lovløse skipperbyer, der overtog førertrøjen. Særlig småhavnene omkring det sydfynske Øhav - med Thurø, Troense og Marstal som de førende - og Fanø med Nordby og Sønderho,

lagde sig i spidsen - sammen København, Ålborg og de østslesvigske byer. Da omsætningen over købstadens torv er belagt med told og moms - der ikke er noget nyt! - forsøger driftige skippere med sædvanlig vestjysk snilde at undgå denne "købstadstyngde" ved lovligt eller ulovligt at lade deres handel gå udenom bysamfundene. Da hovedparten af befolkningen er bønder begynder ladepladsernes skippere tidligt at opkøbe korn, kød, uld, fisk og andet hos den lokale befolkning for derpå at afsætte dem til nordtyske og nederlandske aftagere, for derfra at hjembringe tobak, krydderier, salt og andre kolinalvarer.

Købstæderne klager gang på gang over denne ulovlige handel, og får som regel medhold, idet konge og stat dog indser de fattige kystfolks vanskeligheder, og giver dem lov til "at bemeldte indbyggere og fiskere må og skal herefter som tilforn udi deres havende huse og våninger fremdeles ved stavnen ubehindret boendes blive, og allernådigst tilladt være herefter som udi forrige tider ved sejladsen og søen at søge deres næring, så og med deres små fartøjer deres fiske og varer til fremmede steder henføre og sælge..." Givet på Vort Slot København den 28. Juli 1688."

Allerede Jyske Lovs indledning fremhæver i 1241 de styrendes pligt til at skærme de svage. Siden er bureaukrati og jura i voksende grad blevet anvendt til at sikre det bestående og forsvare ejendomsretten mod overgreb. Men herved bliver love og privilegier hindringer for den bevægelighed og tilpasningsevne, der er det levendes inderste kerne. Fanø er et godt eksempel på, hvordan det gennem næsten 200 år blev netop disse uprivilegerede småbyer, der opkøbte, transporterede og solgte den produktion, som adelens og købstædernes privilegier havde søgt at sikre sig selv.

Vindskibelighed blev da endnu en gang nøgleordet. Øboerne var ikke fastlåst som stavnsbunden daglejer eller lavbunden købstadsbo. Da 1700-tallets florissante samhandel med fjerne kontinenter for alvor gav søfarten vind i sejlene, tilpassede Fanøs befolkning sig løbende de nye muligheder. Omkring 1850-60 brød liberalismen for alvor igennem, toldmurene faldt. Nærings- og toldfrihed blev nøgleord, og hvor megen foretagsomhed hidtil havde været ulovlig, blev det nu legalt for "den vågne undersåt" at udnytte nuets chancer.

Men hvad der omkring år 1850 så ud som et ubegrænset hav af muligheder, en uhæmmet efterspørgsel efter fragt, som man helt efter lyst kunne vælge og vrage imellem, var 50 år senere svundet ind til et udbud, hvor man af nød måtte vælge blandt de få fragter, man stadig kunne konkurrere på. Bretagnes og Normandiets tidevandshavne, Nordvestafrikansk udsatte åbne rhed, Rio Grandes og Maracaibos svært passable sandbarrer eller Newfoundlands ugæstmilde kyster. Men allerede før 1. Verdenskrig måtte sejlskibet opgive i den ulige konkurrence med dampskibene. En æra var forbi!

Spændende er det at følge skipperbyernes evne til "i lyst og nød" at tilpasse sig og udnytte de forhåndenværende muligheder. Skib og rigning kan være spændende og varierende, sømandens barske lod dramatisk og farverig - men intet overgår menneskets evne til stadig at styre sin kurs efter den forhåndsværende vind og strøm. For om muligt at overleve inden for det kulturmønster, han er opvokset i.

Sommerlandet ved Ho Bugt

Af Jørgen Steens, Holstebro

Sjælborg ved Ho Bugt blev som badested vistnok tildelt en lavere social notering end Vejers og Henne Strand i de gode gamle dage. Men ved den korte afstand fra Varde og Esbjerg var den tilgængelig for folk, henvist til trædecykel eller rutebil, og de mange små sommerhuse, mange selvbyggede, der voksede op, blev rammen om utrolige sommeroplevelser og glæder for beboerne. Var klitterne mindre end Vesterhavets, så indbød bugten til lystfiskeri, en spændende hobby for mandfolk, og for konerne ved køkkenets primusapparat en forsyningskilde til sunde fiskespiser.

Journalist Jørgen Steens, Holstebro har kærligt og underfundigt fremmanet den troskyldige charme han som dreng har delt med mange andre.

Lige fra den rejste sig rød og gul og morgenfrisk fra horisonten i øst, inde over fastlandet, har solen skinnet ned fra en nærmest skyfri himmel.

Kun et par vatterede lammeskyer har gjort halvhjertede forsøg på at dæmpe glansen.

Som en nypudset tokrone - dengang var de gule - har den hængt oppe på den dybe koboltblå julihimmel og herfra energisk og med majestætisk overblik sendt sine kræftfremkaldende stråler ned over strand og vand, hvor menneskenes børn - thi det var ferie og søndag - lod fedtdepoterne stege og syde i varmen, hvorved nogle blev brune som chokoladen på en eskimois, andre dybrøde som postkasser, firkantet i hovedet af sol og sommer.

Indenfor er der køligt. Varmen når aldrig ind under det tykke stråtag, der som en beskyttende paryk breder sig over hele huset.

Gjort porøst og gråt af havgus og uglet af efterårs- og forårsstor-

me, som respektløst plukker huller i mønningen, så vi hver sommer skal op og sy, min far og mig, og fylde op med nyhøstet duftende græs fra naboens eng.

Det var normalt et meget fredeligt sommerhusområde, uden de store dramaer, bortset fra lidt snyd nu og da i Ludo-spillet, og hvis dramaerne alligevel fandt sted, så udspillede de sig civiliseret i det skjulte, pænt og diskret.

Lige bortset altså fra sommerens udvidede stramajarbejde, når tagryggen på det gamle fiskerhus atter engang skulle udbedres og syes fast.

Med mange høje og dybt folkelige ord dirigerede far syprocessen, så tækkenålen - en stor rusten jernstang med et overdimensioneret nåleøje i den ene ende - ikke forvildede sig på afveje, med dermed følgende kludder i stingene, som når mors gamle håndrevne Dürkopp-symaskine pludselig gik amok og lystigt filtrede over- og undertråd og sytøj sammen i én stor munter klump.

I mørket og støvet og de 35 graders varme inde under tagrygningen, hvor faderens søn tilmed måtte balancere på spærene for ikke at falde igennem loftet og ned i huset, hvilket ikke ville være populært, returnerede man bogstavelig talt nålen i blinde - men dukkede den frem det forkerte sted, var der trøst at hente i en prompte og overvældende verbal reaktion fra det ellers til andre tider uhyre tavse og indesluttede faderlige ophav.

Det måtte kunne høres i flere tilliggende kirkesogne.

Fødder i sandet

Alt det er glæder, jeg har foran mig. Det kommer først, når jeg bliver større. Lige nu ligger jeg mellemstegt og rød i køjesengen på den bulede, hårdtpressede krøluldsmadras, der lugter klam og af overgemt sommerhus.

Solens varme fra den lange dag på stranden brænder under huden. Solskoldet, endnu engang. Drysset og vendt i kartoffelmel, dækket til med et lagen i stedet for dynen. Det svaler, siger mor og læser som trøst for sit barn højt af H.C. Andersens eventyr, fra vores gamle slidte jubilæumsudgave i to bind.

Eventyrets ord, formidlet gennem mors blide, tonløse stemme,

skaber sig om til billeder inde i det forbrændte hoved, der i forvejen er fyldt med sandslotte, saltvand, badedyr, sommer og strand.

Med de bare fødder sætter jeg aftryk i sandet, helt ude ved vandkanten. De fine sandskorn presses op mellem tæerne, mens jeg hilser på Kejseren af Kina og hans hofmand, der er så fornem, at han ikke kan sige andet end "P". De nikker nådigt til mig, mens nattergalen forvandles til en dansk hættemåge og jeg efterlader et sik-sak-mønster af små fodaftryk bag mig. Et lille menneskes vidnesbyrd om at have været der - indtil højvandets indrullende bølger usentimentalt sletter alle spor.

Duften af tang og det kriblende liv af tanglopper og små sære dyr med mange ben og strittende følehorn. En strandet vandmand ligger som en blævrende klat midt i sandstrandens ørken.

Krabber på sidelæns vandring under vandet i deres lyserøde panser, med vagtsomme onde stilkede øje og de store klosakse ragende truende frem under det brede, flade skjold, som om de kun har én tanke her i livet - skadefro at nappe dem i et usynligt badende barns storetå.

Stridt marehalm og skarpe sten, som skal forceres med forsigtighed på de bare tæer.

En blæsende dag møder jeg en spændende gråhåret mand med en tilsvarende grå lærredstaske over den ene skulder. Han arbejder på museum og fisker fra taskens dyb nogle flintesten frem, fundet på stranden. Med en dirrende pegefinger med sand under neglen viser han sporene af stenalderfolks forarbejdninger og fortæller historier om køkkenmøddinger og flintflækker og skrabere, mens solens stråler leger i de udhuggede halvmåneformede kratere i stenen, hvor en stenaldermand for tusinder af år siden møjsommeligt har hugget flisene af.

Et nyt perspektiv indtræder i mit liv. En eksistentiel erkendelse af, at der har levet mennesker før mig.

Snart har jeg samlet et helt privat museum, en papkasse fuld af flintesten - mere eller mindre overbevisende - og forklarer med opbydelsen af en dengang intakt fantasi, grundlagt på sparsom viden, indgående enhver der gider høre, om skindklædte stenalderjægere og vilde vikinger.

Uden smålig skelnen.

Fortiden satte sig på nutiden og gav den farve og rum.

Ved lavvandet har vandet trukket sig ud i bugten og efterladt sig nystrøgne sandbanker inde mod land. Sandormene nedenunder borer krøllede sandpølser op på overfladen.

De må have et mærkeligt liv.

Sommeren lå dengang ved Ho Bugt, dette lille indhug i Jyllands bagdel, ned mod Vadehavet, værnet mod Vesterhavet af Skallingen med dens får og fårehyrde, som én gang om året kom til bys, når der var fåremarked i Ho.

Grådyb mellem Skallingen og Fanø med skibstrafikken til Esbjerg. Englandsbådenes hvide uskyld i solskinnet helt ude i den blå horisont.

Sommerlandet lå i cykleafstand, med far på skærveknuseren som et sejt, stædigt, knirkende lokomotiv foran, og vi andre bagefter, gispende i modvinden (det var det altid). Min køkkenblå cykel, som cykelhandleren havde pillet skærmene af, så den kunne ligne en racer - i hvert fald lidt.

Mælkekapsler bøjet omkring egerne, et hjemmegjort dekorationsarbejde. De blinkede rødt og blåt i solen, mens hjulene rundtosset asede afsted ned til sommerhuset. Familiens adresse hele skoleferien.

Dengang, i hvert fald, var der ikke noget mondænt ved at have sommerhus ved bugten. Det var jo nærmest kun en sidegade til Vesterhavet. Turisterne foretrak at trampe rundt i sandet i Blåvand og Vejers, men så havde vi vores Klondyke for os selv - sådan da, for nogen skal altid komme og blande sig.

Det var før planlæggerne havde fået fingre og lineal i sommerhusområderne og ensrettet dem til små kopier af pæne parcelhuskvarterer, så et Klondyke var det. Et tilfældigt sammenrend af små hjemmetømrede sommerhuse, som i stærke farver og med paptag på hovedet skruttede sig sammen og hyggede sig med hinanden, mens madam blå snurrede over primusserne eller gasflaskeblussene og blev gjort klar med Richs og kaffe - ikke for meget af det sidste, for alt med måde.

"Kik Ind", "Os Nok", "Tit-Tit", hed de, husene, eller "Bodil", "Udsigten" eller "Sølyst". Det var et ringe sommerhus, der ikke

havde sit eget personlige navneskilt på gavlen. Jo mindre hus, jo større skilt.

– Paphytter og bese-huse, kaldte far dem nedladende, med aristokratisk foragt for opkomlinge der måtte nøjes med sådanne trækasser, mens han og hans familie sad og frøs under stråtaget. Hér var der tradition og historie. Fiskerhuset var næsten 100 år gammelt, havde altså faktisk været der altid og dets indvånere besad derfor nærmest en gudgiven ret til at se lidt ned på de i en senere tid tilkomne træhytter.

Den ene ende af fiskerhuset var lejet ud. En af døtrene her fik udlængsel og drog til Canada, der dengang lå meget længere væk end nu. Denne skelsættende begivenhed optog mig meget. Ikke mindst det haltende rim, en eller anden fremsatte i den anledning: "Nu ta'r A til Canada - for det kan A da". Enhver kunne høre det morsomme i dét, men ikke min mor, der efter utallige recitationer nedlagde forbud mod endnu en gentagelse.

Datteren vendte hjem igen, medbringende nogle sofapuder i plyds og skrappe farver, med sentimentale påskrifter om "mother" og "home". Storesøster, der jo havde et forspring i skolen, fortalte, at det betød "moder" og "hjem". Canadisk var ikke så svært.

Kraftige hybenbuske med blårøde og hvide, sødt duftende roser, omkransede fiskerhuset. Med deres barske gemyt passede de godt til Vestjylland og trivedes i den salte vestenvind. I sensommeren satte de dybrøde bær, som blev plukket, kradset ud for kærner med en teske og kogt til marmelade og gemt til vinter på Atamonrengjorte glas med gummiringe i låget.

Kernerne var gode at hælde ned ad ryggen på andre. Naturens eget kløpulver. Ved denne lejlighed opdagede jeg, at de voksne ikke har megen humoristisk sans.

Pedersen hørte til blandt ferielandets fastboende.

På et gammelt sort/hvidt foto, fotograferet med mit firkantede Agfa-boxkamera, der med en hul metallisk røst sagde kling-klang helt ind i marven af sit inderste væsen, når det blinkede med objektivet og tog et billede - står han stovt med marven skudt frem i sin arbejdsjakke og blød hat med buler og bred skygge på hovedet. Solen falder næsten lodret og hatten kaster slagskygge over det meste af ansigtet, hvoraf kun hagen og næsen titter frem.

Men der anes et smil derinde i mørket. Pedersen var en rar gammel mand.

Det var hans pekingeser, som ganske ufortjent også er kommet med på billedet, derimod ikke. Et bidsk pelsdyr overfor voksne og - især - børn. Derfor også sjældent klappet, og hvad er der så ved at leve?

Pedersen var ikke vanskelig at overtale til eftermiddagskaffe, og så snakkede de voksne, og der bredte sig en rar stemning af samhørighed, mens jeg fascineredes af Pedersens store ører, hvis markante formgivning havde noget spidst og Lucifersk over sig.

Måske var han forklædt som voksen?

Han boede alene, assisteret af en husbestyrerinde. Der må have været flere men kun én af dem har bidt sig fast i erindringen. En høj og knoklet dame med en stor næse og nedenunder den en bred mund med et sjællandsk, som gjorde hende til noget ganske særligt dengang blandt drævende vestjyder. Når hun talte - og det gjorde hun gerne - var det som at møde en Holberg-figur fra Det kongelige Teater i levende live.

Henne i hjørnet i den ene af Pedersens to små stuer stod fjernsynet, hvilket kastede en særlig status over ham og hele parcellen. I dag kan det synes uforståeligt og naivt, men dengang var fjernsynet nyt og spændende - og samtidig overkommeligt, med kun én statsmonopoliseret kanal og begrænset sendetid.

Pedersens blankpolerede fjernsyn blev første kig i retning mod nye tider, hvor det danske folk forandredes til seere, mens de altopsluende apparaters flimrende sort/hvide billeder spredte deres blåblege tågeslør ud over flere og flere hjem.

For når TV-Teatret blændede op for operetter i fjernsynet - i tilbageblik forekommer det mig, at der altid var operetter i fjernsynet dengang - pakkede far sin lange pibe, porcelænshovedet behørigt stoppet med groftskåret Melange Nicot-tobak, og satte med sin familie kurs mod det gæstfrie Pedersenske hjem og dets utrolige billedkasse.

Men udviklingen nåede også fiskerhuset. En skønne dag blev dampradioen, en B&O førkrigsmodel med guldmedaljer fra verdensudstillinger indfældet i kabinettet, suppleret med et ældre, absolut veltjent, TV-apparat med egne uforgribelige meninger om

betjening af sine seere.

En aften væltede billedet til den ene side, en anden aften til den anden. Somme tider blev det helt vildt og rullede op og ned, eller også snerpede billedrøret sammen, så de stakkels mennesker inde i apparatet blev brede og lavmåsede eller høje og tynde som flagstænger.

Sådan et TV oplever man sjældent nu om stunder. Det havde personlighed.

Købmanden

Oppe ved den asfalterede landevej boede endnu en personlighed:

Købmanden i sin lille butik, med et efternavn, der lød af gammeltestamentlig profet. Selv var han nu nærmest evangelisk og en smule forvirret.

Midt i en ellers særdeles jordnær ekspedition af kaffe og mel og sukker, som han med travle ferme fingre sirligt og professionelt vejede af og pakkede ind, kunne han standse op, se alvorligt og indtrængende på kunden gennem sine stærke hornrimmede briller og spørge: - Hvordan har du det med Jesus? Eller, med sin lave nervøse stemme, på de særeste og ganske uventede steder få indflyttet et kort og fyndigt evangelisk vidnesbyrd.

På disken og rundt om på de grønmalede butikshylder havde han med tegnestifter fæstnet små udvalgte skriftsteder, skrevet med sirlig formskrift på papirssedler, sat i beskyttende, gennemsigtige plastikposer. "Jeg er vejen og sandheden og livet", læste man. Eller "Jeg er verdens lys", tydeliggjort med en lille selvgjort tegning af et stearinlys i to farver.

Det var en forretning, der hævede sig over det jordiske, en forretning med evigheden for øje, men vi børn var mere interesseret i de store glaskrukker med slik, der stod opmarcheret langs forkanten af den brune trædisk. Øjnene blev store og indtrængende, efterhånden som man i fantasien åd sig ind på indholdet, men købmanden var upåvirkelig. Der faldt aldrig andet af oven i handelen end de åndelige drops.

Med sin bibel, sine skriftsteder og sit missionssind holdt den magre, spidsnæsede købmand sig åndeligt i form. Også fysisk vir-

kede han toptrænet, efter et langt livs benen op og ned ad kældertrappen til lageret nedenunder, hvor han hentede de varer der ikke var plads til i den lille butik.

Alligevel døde han før sin æblekindede kone.

Når købmanden ekspederede æg, blev lyset virkelig tændt, og det ikke blot det åndelige, men den klare 60 watts-pære under blikskærmen i loftet.

Først pudsede købmanden omhyggeligt brillerne til klarsyn, vippede dernæst den brune kontakt ned, og hentede så nænsomt, med to fingre, hvert enkelt æg op til gennemlysning - så ingen af hans kunder skulle risikere uforvarende at få en lørdagskylling med hjem i en af skallerne. Med blid hånd pakkede han æggene i den medbragte mælkespand, som så - forsigtigt, forsigtigt - måtte bæres ad sandede jordveje tilbage til fiskerhuset. Alligevel var de ikke til at stole på, æggene. Nogle af dem lykkedes det altid at knække sig på vejen.

Oh, kærlighed

Til Hjerting, nu attraktiv forstad til Esbjerg, gik vi over tilgroede klitter, som falder brat ned mod stranden og bugten.

Til Hjerting bragte jeg som teenager min første spæde sommerforelskelse.

Genert, med bølger i håret, et Arnold-brillestel på næsen og skæve tænder. I eftertanke kan det forbavse, at det overhovedet lykkedes at lokke den rødhårede ferieafløser fra is-butikken, men kærlighedens veje er - ligesom Herrens - uransagelige.

Hendes røde hår og kække fregner havde gjort et stort indtryk, men det blev en lang travetur frem og tilbage - meget længere end den geografiske afstand berettigede. Allerede halvvejs på udvejen slap de fleste af samtaleemnerne op, og selv om det var den smukkeste og blideste sommeraften med blank vand på fjorden, hang amorinerne ikke sommerkåde i luften.

I relativ tavshed fortærede vi en kold anretning med pind på isbaren i Hjerting, mens juke-boxen kvædede sentimentale kærlighedssange henne i hjørnet. Til ingen verdens nytte.

Med is i maven og hede, uforløste følelser i hovedet, og i en stil-

hed, kun afbrudt af naturens egne lyde, gik vi hjem, ærbart på hver sin side af den smalle jordsti.

Ude i vest sendte solen sine sidste røde stråler over Ho Bugt og over vor ungdoms kantede uskyld.

Endnu en sommerdag forsvandt bag horisonten.

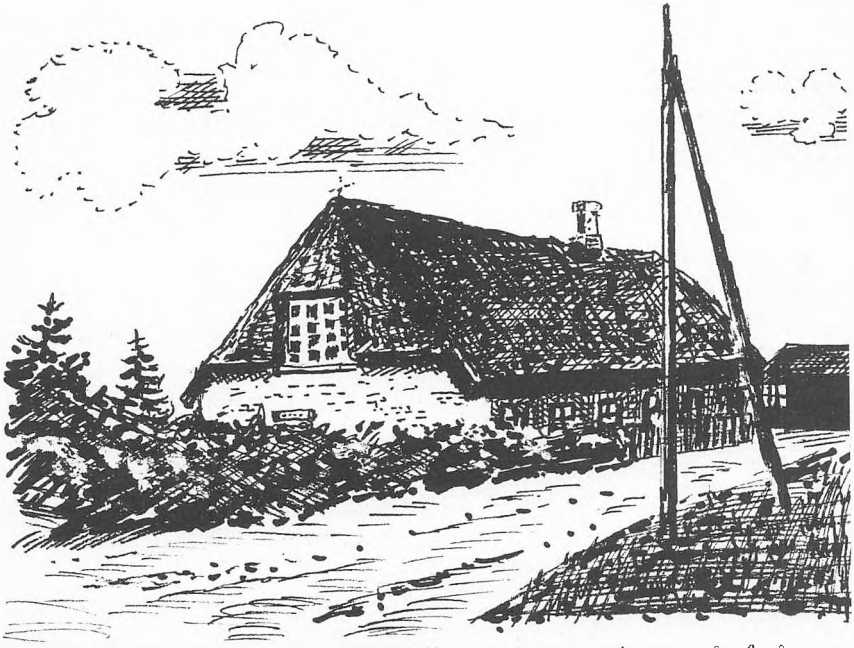

Det gamle fiskerhus, som hvert år skulle syes i tagrygningen, når forårs- og efterårsstorme respektløst havde plukket huller i mønningen. Dette sommerens stramajarbejde gik ikke stille af. Tegning af Jørgen Steen.

Indholdsfortegnelse:

Forord 7

Erindringer fra Barndommens Dage 9
Af Henning Lipppert

Københavneren der blev vardenser 15
Af Carl Gustav Munk Levring

Verdenshjørnerne 19
Af Otto Frello

På isbåd over Ho Bugt "Flyveren" 29
Af Jens Broeng

I ordet skabes verden 43
Af Marianne Plesner Olsen

Hjælp til Polen 49
Af Viggo Schantz

Havet - Fanøs skæbne 55
Af Poul Ulsdal

Fra sørøvertogt til vikingefærd 72
Af Jens Broeng

Om at blive vestjyde 77
Af Olaf Bak

Tilbageblik i skitseblokken 79
Af Olaf Bak

Forretningsrejsen, der endte som en julehistorie 80
Af Robert Thomsen

Fra 9. april til 4. maj 83
Af Niels Krukow

Lidt om Langli og Hjertings historie 92
Af Kirstine M. Olesen

45 års virke og oplevelse af det vestjydske landskab. 115
Af Horst Meesenburg

Sommerlandet ved Ho Bugt 123
Af Jørgen Steens